

PG 6111

.S75

Copy 1

Cześć pierwsza.

Rzecz o głoskach.

Głoski dzielą się na samogłoski i na spółgłoski; w obcych językach przytaczają się jeszcze i dwugłoski.

Samogłoska jest czystym brzmieniem krtaniowym, ujętym w naczyniach mownych; np. *a, e, i, o, u, — e, a*. Samogłoska jest podstawą zgłoski.

Spółgłoska jestto szelest, czyto sam, np. *s, ch, f, — t, k, p*, czy z przygłosem krtaniowym, np. *r, z, h, w ...*, wydany zapomocą ruchomych narzędzi mownych przy nieruchomych. Spółgłoska sama nigdy zgłoski stanowić nie może.

Żadna spółgłoska sama jedna zabrzmieć w mowie nie może, ale się opiera na jakiejś samogłosce lub dwugłosce; np. *ry-ba, miau-czyć*.*)

Nazwy liter samogłoskowych wymawiają się samym brzmieniem samogłoski; np. *a, e, y, o, u*. **) Nazwy zaś liter *spółgłoskowych* przy pomocy samogłosek wymawiamy; np. *te, es, ka, wu*.

Dwugłoska jestto niby *zgłoska* z dwu samogłosek zwarta, z których w wymowie nam najzwyczajniejszej pierwsza właściwą jest samogłoską, druga, podobnie jakby spółgłoską, na niej się opiera; np. *au, eu, ei, oi, ui*.

Nie cierpi język polski dwugłosek w swojskich, chyba tylko w obcych lub naśladowanych wyrazach; np. *Austryja, miauczyć, haukać, Europa, eufonia*.

W języku polskim mamy 45 głosek, a mianowicie 10 samogłosek a 35 spółgłosek.

*) Nieogłębemu na *ściśle* wyrażenia się potrzebną bywa gadanina, zbyt teczna bystrym myślicielom. Rzekłem: **W mowie**, t. j. *kiedy ludzie mówią*, wtedy żadna spółgłoska sama jedna nie zabrzmie bez oparcia się na jaką samogłoskę; bo gdy np. powiem: *z Bogiem*, to tutaj spółgłoska *z*, choć osobno napisana, jednak opiera się razem z **B** na samogłosce *o*. — Tym atoli nie twierdząc, żeby spółgłoski nie można wymawiać *bez samogłosek*, jako niedawno uczono, i jeszcze gdzieś uczą. Spółgłoski bowiem *trwale* bez samogłosek tak długo możesz wymawiać, póki ci się podoba, podobnie jak samogłoski; *chwilowe* zaś szelesty chyba tylko bardzo słabego *y* po sobie wymagają. Na tym opiera się wyborna metoda uczenia czytać bez sylabizowania.

**) Przeto *y* nie nazywaj w języku polskim *ipsylonem*, ale właściwym mu pojedynczym brzmieniem, jakie słychać w słowach: *ty, syn*, po odrzuceniu spółgłosek.

O SAMOGŁOSKACH. ROZGLĄD SAMOGŁOSEK.

Pragłosem *samogłoskowym* (vokalischer Umlaut) jest pełne i ważne brzmienie **a**.

Pragłos wpada w dwie ostateczności, w ostateczną cienkość między końcem języka a podniebieniem, tj. **i** (podniebienne), i w ostateczną grubość między wargami, tj. **u** (wargowe); stąd *samogłoski pierwiastkowe* (ursprüngliche Vokale) **a** ⁱ Te znajdują się we wszystkich językach, a w wielu tylko te. **u**

Ze zléwu pragłosu **a** ze skrajnymi: *i*, *u*, powstały *samogłoski srodkujące* (Mittelvokale): **e**, **o**, w takim łądzie: **a** ^e ⁱ Te stanowią poczet *samogłosek zasadniczych* (Grundvokale), albowiem z jich modyfikacyj powstały jinne.

Niektóre języki (niemiecki, angielski, francuzki, rosyjski) mają jeszcze *samogłoski pośrednie* (Zwischenvokale), których brzmienie jest pochyleniem jednej pierwiastkowej ku drugiej sąsiedniej. Takie było dawne polskie *á* pochylone ku *o*; utrzymuje się ono dotąd w wymowie mazurskiej: np. *pán*, *mám*, *páw*, brzmi niby *p^{an}*, *m^{au}*, *p^{aw}*; podobnie w grubój niemiecce brzmi *hat* jak *hot*. Takie było kiedyś polskie *ó* pochylone ku *u*; a podobnie *é* pochylone ku *i* lub *y*, i brzmiało jak dziś francuzkie *é* (np. *été* lato). Do pochyłych należą niemieckie *ä*, *ö*, *ü*, a rosyjskie *o* (np. po ros. *vtarov^a*, po rus. *vtoroho* (wtórego.) Język nowopolski piśmienny popozbywał się takich chwiejących się brzmień pochyłych, przegłosiwszy je w najpowszechniejszój *narodowej* wymowie na *pierwiastkowe i*, *a*, *u*, tak, że *á* brzmi już wyraźnie jak pragłos **a**, — *ó* jak skrajne **u**, — *é* jak skrajne **i** lub **y**; np. dawne: *pán*, *Bóg*, *jész*, *pérz*, wymawia się czysto jak: *pan*, *Bug*, *jisz*, *pyrz* (nie: *jesz*, *perz*); ale w pisowni zachowuje się kréska nad *ó*, *é*, gdyż pochodzą od *o*, *e*. Otoż:

Mamy samogłoski dwojakie: **pierwiastkowe i**, **a**, **u**; i **po pochodne**: **e**, **o**, — tudzież: **y**, — **é**, **ó**, — **e**, **a**.

Grube gardłowe y jest zgrubieniem ciekiego podniebiennego **i**; rozróżniać téż dobrze obie te samogłoski w wymowie należy;

np. *być*, *pył*, *trafy*, *wyj*, *łakomy*, *tany*,
a: *bić*, *pił*, *trafi*, *wij*, *łakomi*, *tani*.

Przegłoszone: é, wymawia się jak **y** lub **i**, a przegłoszone **o** wymawia się jak **u**;

np.: *grzech*, *chléb*, *złój*, *lój*, *rzeka*, — *Bóg*, *który*,
wymów': *grzych*, *chlib*, *złyj*, *lój*, *rzyka*, — *Bug*, *ktury*,
nie: *grzech*, *chleb*, *złej*, *lej*, *rzeka*, — *Bog*, *który*.

Nosowe czyli *nosówki*: **e**, **a**, wymawiają się jak: **e**, **o**, przez nos np. *będe*, *łąka*.

ŻYWOT SAMOGŁOSEK W MOWIE.

Żywotny ruch samogłosek odbywa się ścisłym łańdug podług praw języka w układzie :

		i skrajne
	e (é)	
Pragłos a		y
	o (ó)	
		u skrajne

ZMIANY SAMOGŁOSEK.

ZMIANY NADZWYCZAJNE.

Pragłos a kłęśnie czasem w skrajne : u, i; np. *chmara*, *chmura*; *krakać*, *kruk* (po kaszubsku *krak*); *napawać* (tu jest pierwotne a w zgłosce *pa*) *piję*; zamiast *pańa* mówimy *pańi*.

Samogłoska y jest zastępcą pierwiastkowych : a, u, i, słabszym niż a, u, a silniejszym niż i; n. p. *łak-nąć*, *łykać*, *łk-ać* (tu samogłoska zaniemiała w zgłosce *łk*); *rudy*, *rydz*, *rdza*; cer. *žiti* stpol. i białorus. *žyć*, rus. *žyty*, npol. *żyć*.

Samogłoski : o, e, bywają także zastępcami pierwiastkowych : np. lit. *sākał-as*, pol. *sokoł*; lit. *tarba* lub *terba*, pol. *torba*; lit. *mału* miele, pol. *mell*; lit. *bulus*, pol. *wół*; lit. *rugej* (por. *Rugija*, wyspa) żyto, stpol. *rež*, *ržany*; lit. *vilna*, pol. *welna*.

ZMIANY ZWYCZAJNE.

Stopniowanie samogłosek.

W przyrodzonych językowi polskiemu zmianach samogłoski *stopniują się*, tj. albo kłęsną i *słabną* w brzmieniu, albo się *wzmagają* i *potęgują*.

Jest tedy stopniowanie *ujemne* (negatywne) i *dodatne* (pozytywne).

Każda samogłoska pierwiastkowa : a, u, i, słabnie i potęguje się rozlicznie.

Najniższym stopniem zesłabienia każdej samogłoski jest *wiotkie e*, nim ona całkiem *zaniemieje*; np.

lit. <i>sapn-as</i> (sen)	pol. <i>suchy</i>	stpol. <i>daci</i>
pol. <i>se-n</i> (p. wypadło)	<i>sechl</i>	
<i>s, -nu</i>	<i>s, chnie</i>	npol. <i>dać</i> ,

Silniejsze są samogłoski przegłoszone (ó, é) nad jich pierwotne o, e), albowiem jich brzmienia : u, i (y), należą do pierwiastkowych ;

np. *trzoda trzód* (wym. *trud*), *grzeje grzój* (wym. *grzyj*), *wiedzą wiédz wiém* (wym. *widz, wim*).*)

Przegłaszanie samogłosek: *o, e*, należy do wspólnych przymiotów języków *Polaków, Rusinów i Czechów*.

Skr. w Wedach: *b'ag-as*, pol. *Bóg Boga*, czes. *Buħ Boha*, rus. *Bih Boha*. Polak, Czech i Rusin teżą samogłoskę *o*, tamci na *u*, ten na *i* za *u*; przeciwnie cer. *Bog'*, serb. *Bog*, ros. *Boh*. — Cer. *jam'*, serb. *ijem*, ros. *jem*, pol. *jém* (wym. *jim* nie *jem*), rus. *jim*, czes. *ĵim*; cer., serb. i ros. *snieg*, pol. *śniég* (wym. *śnig* nie *śnég*), czes. *sněh*, rus. *snih*.

Litwini radzi wymawiają: *królow, panow ... bieda, chleb ...* (za: *króluw, panuw, bida, chlib*); jestto wpływ języka litewskiego, a w nowszym czasie rosyjskiego, w których nie ma samogłosek przegłoszonych *ó, é*, tylko otwarte *o, e*.

Najwyższymi potęgami każdej pierwiastkowej są: **aj, aw**, i staropolskie **a nosowe** (za: *an am*, użyte); np.

	aj, uj, oj	aw, uw, ow . . .	a nosowe (ą, ę)
a	<i>da-ć: daj, daje</i>	<i>da-ć: daw-ać</i>	zam. <i>bijants: bijąc</i> ;
u	<i>ku-ć: kuj, kuje</i>	stp. <i>plu-ć</i> (plynąć): <i>pław</i>	rus. <i>buty</i> (być): <i>baď</i> ;
	<i>pi-ć: u-paj-a, pij</i>	<i>pi-ć: na-paw-ać</i>	<i>Galind a gołędzińki</i> .

A. — Zesłabianie

samogłosek pierwiastkowych: **a, u, i**.

I. **a** słabnie na: **y, o, e**, i niemiej; np. **tarł: tyrać, tor, terlica, trzéc, trę**

Mówią dwojako: mocniej *fijałek* i słabiej *fijołek*; *Albrecht* po stpol. *Olbracht*; *brama*, stślaw. *brana*, złpol. *brona*.

W zgłoskach: *ra, la*, kiedy po spółgłoskach następują, pierwotne sławiańskie a zwykle zesłabło w polskim i ruskim na **o**; np. cer. *krawa, słama*, serb. czes. *krawa, słama*, po pol. *krowa, słoma*, po rus. *korowa, sołoma*.

A na odwrot, słabsza się wzmaga; np. *Serb* (nad Dunajem i Morawą) a *Sorab* lub *Syrb* (nad Łabą i Sałą); *toczyć taczać*; *robić rabiać*; *mogę pomagam*; *ułomek a ułamek*.

*) Zanieczywać tedy kréskowania samogłoski *é*, jak to lubią niektórzy osobiwie lwowscy pisarze, i wymawiać je jak *e* otwarte (zamiast. jak *y/i*), jest grzéchem przeciw językowi polskiemu, bo toznaczy psuć jego zaletę, osłabiając silniejsze brzmienie. Tak jinne narody sławiańskie posłabiły z czasem brzmienia, czego teraz żałują zbyt późno.

Prawo na ó.

Słabsze o wzmaga się na ó (wym. u), kiedy się na nim oprze spółgłoska słaba. *gibka nienosowa* (r, rz, — ł, l — j) lub *słaba i gibka*; np. *woda wód, wozic wozy wóz, głóg, bób, rów, — wór, otwórz, wól, ból, dwój-ka, — dóbr, wiozł.*
Stślaw. *gład', grad',* pol. *głód głodu, gród grodu,* rus. *hołod, horod.*

II. u słabnie na: y, e, i niemieje; np.

duch: dychać, dech, tchu. —

Porównaj: *stuchać a słychać, słyszeć; kukurudza i kukurydza; przegub a przegibać (i za y).*

I odwrotnie y wzmaga się na u; np. *tyć: tuczyć, tuk*; złpol. *piołyn, npol. piołun.*

Grube y jest najzwyczajszym zastępcą pierwiastkowego u; np. lit. *tu, sūn-us, małūn-as, sūr-is, keturi,* po pol. *ty, syn, młyn, syr, cztery.* *)

Prawo na y.

Grube y wymawia się i pisze po spółgłoskach *grubych*:

1. Po *twardych* (wyjąwszy gardłowe k, g); np. *ty, syn, myć, tyko.*

Dlatego słowa obce ale spolszczone mów i pisz w duchu języka polskiego: *par-ty-ja, Fran-cy-ja, In-dy-ja, Ma-ry-ja, Ro-sy-ja.* Lecz nacisk (akcent) nie należy kłaść po mazursku na przedostatniej zgłosce, np. *par-ty-ja, Fran-cy-ja, komi-sy-ja,* ale jak w jnych słowach obcych a spolszczonych (*grama-ty-ka, fi-zy-ka, Cy-ce-ro,*) na trzeciej z końca zgłosce: *par-ty-ja, Fran-cy-ja, Ma-ry-ja, Ro-sy-ja.* **)

*) Niepoprawnie w nowój polszczyźnie wymawiają i piszą: *sér, cztery, siekiéra.* Por. cer. *syr,* rus. ros. *luž. syr,* grec. *tyrós* (t za s); — cer. *czetyrije,* rus. *czotyry,* ros. *cztyre,* łac. *kvatuor* (uo za u), skr. *k'atvár* (potęga va za u), zęd. *k'at'var, goc. fidvor;* — łac. *securis,* cer. *sekyra.* Czech pisze *sekyra* (ale wymawia *sekira*), rus. *sokira* (i za y jak w polskim).

**) Częściej piszą i drukują: *par-ty-a Fran-cy-a, Ma-ry-a, Ro-sy-a,* ale to gorzej, bo się tak nie wymawia. W języku polskim samogłoski się stykające muszą być rozgradzane spółgłoską j: *szy-ja, źmi-ja, Kołomy-ja,* nie: *szy-a, źmi-a, Kołomy-a.* Już to przekonuje, że zgodniej z duchem języka polskiego mówić i pisać: *szy-ji, źmi-ji Mary-ji,* niż *szy-i, źmi-i, Mary-i,* jak się nawet właściwie nie wymawia. Byle: *szy-ji, źmi-ji, Mary-ji* nie czytać: *szy-ii, źmi-ii,* jak to czynią nieuki, nie mogący pojąć, że j jest spółgłoską, a i samogłoską. — Jinni piszą *partia, Maria,* jinni znowu: *partja, Marja;* wszystkoto na obrazę języka polskiego, który po grubych spółgłoskach nie wymawia najcięższych brzmień, jakimi są: i, j. — Są tacy, co piszą: *Fran-cia, Ro-sia,* wskazując nam taką ortografią, aby ostatnią zgłoskę tak pieśczośliwie wymawiać, jak w słowach: *cio-cia, Zo-sia;* mężkemu językowi polskiemu śmieszna się tam wydaje taka wada wymowy.

Po gardłowych: **k, g**, grube **y** zesłabło na cienie **i**; po pol. wymawia się: **kij, gibać**.

Po rus. *kij, hybaty*; po czes. *kij, hibatí* (choć Czesi piszą: *kuj, hýbatí*).

2. Po spółgłoskach *miękkich grubych* (**c / dz, cz / dż, — sz / ż, — rz**); np. *Polacy, słudzy, czynić, dżdżysty, szyja, żyto, mierzy*.

Toż i po rusku: *cygan, czynity, szyja, żyto, mity*; ale Czech wymawia: *žigan, činiti, šije, žito, měři*.

Po: **ch, h**, w słowach polskich i najczęściej w spolszczonych mów i pisz **grube y**, w słowach obcych **cienne i**; np. *chyba, chyży, wydmuchywać, muchy, monarchy, ohyda, hydra, hymn* (nie z czeska: *chiba, muchi, himn*.) Ale mówimy: *Chiny, chimera, monarchija, historyja, Hiszpan*.

III. i słabnie. —

Pierwiastkowego **i**, przed którymby spółgłoska brzmiała twar-do (np. *ti, di, ri . . .*), nie zna i nie cierpi. język polski. Żle tedy pisać nawet słowa spolszczone: *partia, komedia, Maria . . .*

Ale przed każdym **i** w polszczyźnie jak i w pierwotnej sławiańszczyźnie spółgłoska musi brzmieć *międko cienne* (*ci, dżi, si, żi, — ki, gi, — pi, bi, fi, wi, — mi, ni, li, ji*).

Lecz po spółgłoskach *miękkich grubych*, cienne **i** zamienia się w mowie polskiej i ruskiej na grube **y** (jak rzeczono).

Polskie **i** miękczące lub jego zastępca **y** miękczące słabnie na **e** miękczące i niemieje; np. *migać, mgła, mglić; czyt-ać, po-czet, czcionka, u-czt-a*.

Nieprawowite e zamiast i lub y.

Zepsucie wymowy narodowej postępuje widocznie. Osobliwie szkodliwą jest jakaś dążność do nieorganicznej zamiany tegoż prapolskiego **y** lub cennego **i** na wiotkie **e**; np. sądzą niektórzy, że ładniej wymówić z przesadą jinnosławianką; *grzech, rzeka, cztery, ser, kobieta, je*, niż: *grzych (grzech) rzyka (rzeka), cztyry, syr, kobita (kobieta), ji (je)*. Słychać już nawet: *szeja* (ros. *szeja, szejka*), *wedatek, karetka* (z ros.) itp. zamiast: *szyja, wydatek, karytka*. Taka obrzydliwa wada organu mownego wkrada się już i w pisma autorów; np. *Kołomeja*, za: *Kołomyja*.

B. — Potęgowanie

Samogłosek pierwiastkowych: **a, u, i**.

Samogłoski pierwiastkowe: **a, u, i**, potęgują się dodatkiem drugiego samogłoski albo z przodu, albo z tyłu.

1. Dodatkiem pragłosu *a* z przodu, a tak powstają dwugłoski: *aa* (= *ā*), *au*, *ai*; z tych Polak używa tylko dwie ostatnie w postaci skrzepłej: *aw*, *aj*, np.

cer. *stu-ti* słuchać, zlpol. *stu-é* nazywać się, brzmieć, stad: *staw-a* (za: *stau-a*), i *słow-o*; *by-é* za *bu-é* (skr. $\sqrt{b'u}$), rus. *bu-ty*, pol. *baw-ić*; — *pi-é*: *u-paj-ać*.

2. Przydatkiem samogłosek: *i*, *u*, *a*, i nosowego brzmienia z tyłu do każdej, *) a tak powstają dwugłoski:

ai, *ui*, *ii*, — *au*, *uu*, *iu*, — *aa*, *ua*, *ia*, — i nosowe: *a*, *u*, *i*, które krzepną na:

aj, *uj*, *ij*, — *aw*, *uw*, *iw*, — *ah*, *uh*, *ih*, — *an*, *un*, *in*.

Z tych w język polski weszły tylko:

aj, *uj*, *ij*, — *aw*, *uw*, *iw*, — i nosowe *a*, lub słabsze: *yj*, *oj*, *ej*, — *yw*, *ow*, *ew*, a nosowe *a* rozszczepiło się w nowszej polszczyźnie od XVI. stl. na słabsze: *o* nosowe (*ǫ*) i na: *e* nosowe (*ę*); np. *sta-é*: *staj*, *staje*, *stój*, *stoji*, *staw*, *stawać*; — *snu-é*: *snuj*, *snuje*, *o-snow-ać*; *czu-é*: *czuj*, *u-czuw-ać*; — *pi-é*: *pij*, *pije*, *piw-o*, *na-paw-ać*; za *gans* po stpol. *gąś* (ale wymawiano *a* przez nos, nie *o* przez nos), npol. *geś*.

Potęga 1sza: aj . . . ja . . .

Stopień wyższy: *aj . . .*

1. *a* potęguje się na: *aj*, słabsze: *oj*, (*éj*)*ej*; np.

zna: *znaj*, *znają*.

Tak: *weczora* i *weczoraj*; zlpol. *na-lepszy*, npol. *naj-lepszy*; *ba-é się*: *boj-é się*; *grza-é*: *grzój*, *grzeje*.**))

*) Badacze europejscy, trzymając się jedynie teoryji języka sanskryckiego podług gramatyków jindyjskich, znają tylko 1szy sposób potęgowania samogłosek dosadą samogłoski *a* z przodu, zwany w nauce sanskrytu *gunem* (*guṇas* rodz. męz. przymiot, wianek). Że zaś nawet w budowie języka sanskryckiego jest i 2gi sposób potęgowania, tj. przysada gloski z tyłu, przytaczam kilka dowodów: $\sqrt{mā}$ mierzać, *majati* mierzy; $\sqrt{vī}$ jść, 3. os. l. mn. *vijanti* jidą (jak pol. *wieć*, *wija*); $\sqrt{vī}$ cić, *riṣati* (jak pol. *ryć*, *ryje*, *bić*, *bije*); $\sqrt{su}$ tworzyć *sujati* (jak pol. *suć*, *suje*); $\sqrt{pā}$ lub $\sqrt{pī}$ pić, 3 os. l. poj. terażn. *piw-ati* pije (jak pol. *piwo*); $\sqrt{sū}$ pobudzić, *suṇati* (jak pol. *suć*, *suwał*); $\sqrt{dū}$ trząść *dūvati* (jak pol. *czuć*, *uczynać*) itd.

Potęgowanie nosowe jest także nieznanie dzisiejszym badaczom języków; że samogłoski nosowe są *dwugłoskami* (nosowymi), więc także *potęgami*, jestto *nową tu nauką*, opartą na śledzeniu wynikłym. Postępowi gramatycy polscy zaczynają wiernie powtarzać rezultaty niemieckie, nie śledząc jeszcze języków samodzielnie.

**) Gramatycy obcy, nie odkrywszy 2go sposobu potęgowania samogłosek, uczą, że *j* w: *znają* wtrącone dla uniknienia hijatu; ależ w formach jak: *znaj*, *weczoraj*, *naj*-, *bij*, *bój się*, *grzój*, nie byłoby potrzeby przysadzania *j*, bo tu nie masz hijatu, gdy samogłoska nie następuje, i powinno by się mó-

✓ at, sław. ot, stpol. oć patryjarcha, wódz, stąd zawsze porządnie po polsku ojcowie nasi mówili z narostkiem — ec: oć—ec (ocieć); teraz czytujemy i słyszymy: ojciec (nowopolskięto niesmaczne zacięć); stpol. *miesce*, npol. *miejsce*.

II. u potęguje się zwykle na: **uj**, a słabsze: **y** na **yj**; np. psu-ć: **psuj**, psuje; my-ć: **myj** *myje*.

III. i potęguje się na: **aj**, i słabsze: (ój) **oj**, **ij**; np. pi-ć **u-paj**-am, **pój**, **poj-e**, **pij-e**

Stopień niższy: **ja**...

I. a stopniuje się w stopniu niższym tak: W zgłosce **aj** spółgłoska **j** przerzuca się wstecz poprzed samogłoskę **a**, a tak staje się: **ja**, tj. **a** miękczące poprzedzającą spółgłoskę twardą: np. *dajł* przemieniło się najpierw w: *djał*, potem w: *dał*, pol. *dzał*, co piszemy: *dział*.

Porównaj: skr. ✓ *dał* pękać, objaw powodny (Causativum): *dałajami*, łupię, dziele, rozdzielam; goc. *daits* *dział*, niem. *Theil*; lit. *daliti* dzielić, *dalis* część.

Przykłady: *łazić*, *łazł*, *leżli*; *ryba*, *rybie*; *słowo*, *słowie*; *kum* (tu nieme, za *a*), *kumie* (e miękczące za pierwotniejsze a miękczące); *kania* (za *kanja*), *kani* (za *kanji*); *dusza* (za *duchja*), *duszy* (za *duchji*); *pieczenia* i *pieczeń*.

II. u stopniuje się tu tak: Ze zgłoski **uj** staje się **ju**, a z tego: **u** miękczące. Na téj zasadzie utworzyły się brzmienia: *lud*, *luby*, *dziura*, *pluć*, *kluć*, *czuć*, *szczyć*, *żuć* itp.

Starzy Polacy mówili, jak lud dotąd mawia: *lutość*, co w nowój polszczyźnie zestawło z czeska na: *litość*. — Por. pol. *lud*, *lubić*, *już*... a czes. *lid*, *libiti*, *již*....

III. i stopniuje się: Ze zgłoski **aj** staje się **ja**, a z tego polskie **a** miękczące (cer. *jał* wymawiane jak: *je*), słabnące szeregiem tak: **a**, (y) **i**, (é) **e**, miękczące; np. *świt*: *światło*, *świecić*, *światlisty*; *czytać* (stpol. *czyść*): *cześć*, *czcionka*.

Por. skr. ✓ *div* błyszcząć, *świecić*, *divam* r. nij. niebo; łac. sub *divo* pod gołym niebem; lit. *divas* cud, pol. *dziwo*; — skr. *divas* i *dinas* r. mez. lit. *dēna*, pol. *dzień*, goc. *dags*, niem. *Tag*; — łac. *divus*, grec. *dios* (za: *diros*) boski; skr. *dēvas* (z: *dajvas*) błyszczący, Bóg, król; lit. *dēvas*, łac. *deus*, grec. *teós* Bóg; — skr. *dēvi* (z. *dajvi*), łac. *dea*, grec. *teá* bogini, pol. *dzięwa*, *dzięwanna*.

wić: *zna* (spos. rozk.), *wczora*, *na—*, *bi*, *bo się*, *grze* (l) — Nasi nowi gramatycy powtarzają ową naukę obcą.

Por. *widzićć* (skr. *vid*, łac. *vid-eo*, grec. *'id*, a *więdzićć* (skr. czas przesz. *vēda* za *vajda*, grec. *'ōida*, goc. *vait*); mylnie więc piszą: *od-więdzićć* zamiast *odwidzićć*.

Prawo na é.

W których słowach prasławiańskie **a** miękczące (cer. *jať*) nie brzmi jak *a* (*świat*, *piana*), w takich, gdy się na nim oprze lub opiera spółgłoska, wraca ono do pierwiastkowego brzmienia **i**, a pisze się **é**, np. *chle-ba*: *chléb*, *śnie-gi*: *śnieg*, *kole-je*: *kolěj*, *grze-je*: *grzěj*, *je-dzą*: *jédz*, *wie-dzą*: *wiédz*, stpol. *słysze-ci*: *słyszéc*; — *dzier-gać*, *koléb-ka*, *wiérz-ba*

Rusin wszędzie **a** miękczące (*jať*) przegłosił na **i** pierwiastkowe: *śvit* (*świat*), *pina* (*piana*), *śidaty* (*siadać*), *jisty* (*jeść*), *chlib*, *chlība* w *chlibi*
... ros. *sviet*, *chleb* czes *sviet*, *chlib* i *chléb*.

Wyjawszy kilka słów, mających **e** nie **é**, których wymowa odchyliła się od polskiej, a skłoniła się do jinnosławiańskiej: *wiek*, *orzech*, *gniew*, *miech*, *lep*, na **-l**: *kądział*, *kąpiel*, *gardziel*

Rusin nie spusł tu swój wymowy: *vik*, *orich*, *hniw*, *mich* ros. *wiek*, *ariech*, *gniew*, *mieszok*

Jednakże zachowali Polacy **é** odpowiednio do wspólnej wymowy rusko polskiej nawet tam, gdzie spółgłoska na nim się nie opiera: *grzé-chy* *śmié-chu*, *chlé-wa*, *bié-sy*, *siér-py*, *wiérz-chem*, *sié-cią*, *jé-że*, *papié-że*, *klé-ju* *zwié-rza* po rus. *hrichy*, *śmichu*, *chliwa*, *bisy*; pol. *bié-da*, *dzié-cię*, *dzié-ża*, *rzé-ka*, *świé-ży*, *mlé-ko*, *mlé-wo*, *zré-bię*, *kobié-ta* po rus. *bida*, *d'ite*, *d'iza*. *rika*

Potęga 2ga: aw ... wa ...

Stopień wyższy: **aw**.

I. **a** potęguje się na **aw**, słabsze: *yw*, *ow*, *ew*; np.

zna-ć: *po-znaw-ać*.

Tak: *gra-ć*, *gryw-ać*; *buda*, *budow-ać*, *grza-ć*, *za-grzév-ać*.

II. **u** na **aw**, i słabsze: *uw*, *yw*, *ow*; np.

tru-ć: *traw-ić*, *traw-a*; *za-truw-ać*.

Przykłady: *kry-ć* (*y* za *u*), *na-kryw-ać*; *ku-ć*, *kow-ać*; cer. *śtu-ti*, *słyszéc*, zlpol. *śtu-ć* zwać się, brzmieć, słynać: *śław-a*, *Śławianin*, a słabięj *słowo*, *Słowianin*. *)

*) Jedni piszą: *Śławianin*, drudzy *Słowianin*, wywodząc mylnie tę nazwę, tamci od *ślawy*, ci od *słowa*. Rdzeniem sanskryckim jest: *sru* lub *śru* płynąć, cięć (słyszéc?), *śravati* płynie, *śravas* płyn. Pierwotniejsze jest tedy i silniejsze brzmienie **aw** w: *Śławianin*, niż słabsze **ow** w *Słowianin* (od cer

Por. skr. *√tu* rósć, *tauti* rośnie, pol. *ty-ć, o-tav-a; tru-ć* (po czes. *trāvitī* truć, a cer. *traviti* karmić, paść); ros. *travít* paść): *trav-a* i *travieć*.

III. i (y) na aw, yw, iw, ew, 'w; np.

pi-ć: na-paw-ać, piw-o; —

ży-ć: za-żyw-ać, żyw-awy.

Czasowniki o rdzennym a miękczącym: *lać* (por. lijek), *siać*, *piać*, *ziać*, *wiać*, *grzać*, mają *ew*: *złéwać*, *zasiéwać*, *spiéwać*, *ziéwać*, *ogrzéwać*, i Rzeczowniki: *uléwa*, *posiégw*, *spiégw*, *wyziégw*.

Stopień niższy: **wa**

I. a na wa, zgrubiające poprzedzającą spółgłoskę; np. *warsta: warstwa; rynnna i rynwa*.

Na zasadzie téj potęgi wyjaśnia się **w** w pol. *zwierciadło*; por. cer. *zr'calo*, czes. *z'readlo*, ros. *zjerkało*, rus. *zerkało*.

II. u na: wa, wu, wy, wo; np.

ty: twa, twój, twoje.

Tak: *cztyry* (y za u): *cz(t)warty, cz(t)woro* (t wytracone); *chytac, chwytac, chwyt*; *kisnac* (za: *kys-*, a to za: *kus-*): *kwas*; *kipiéc* (za *kyp-*, *kup-*): *kwapić się*.

Por. skr. *√tu* robić, stąd *two—rzyć, twa—rz*; cer. *twar* twór, stworzenie, *tworiti* robić.

Potęga 3cia: a nosowe (a, ę).

I. a, wzmacniając się spółgłoską n lub m, wydaje: **an, am; np. sta-ć, stan**; tak powstał wyraz *pan*.

Por. skr. *√pā* żywić, opiekować się, jimsł. cz. ter.. w r. nij. *pāt*, w r. męz. *pān*, żywiący, opiekujący się, panujący; lit. *pa-ts* pan rodziny, *viesz-pats* Pan (Bóg, król), *pōnas* pan.

Zamiast **y** (z: a) używamy potęgi nosowej: **en**, w końcówce słów: *ten/ a/ o, kaźden, któren*, za: *ty/ a/ o, kaźdy, który*.

To **y** jest zastępcą pierwotnego **a**; por. skr. *ta-s*, lit. *ta-s*, goc. *sa* (za *ta*) niem *de—r* (r za s), pol. *ten*, cer. *t*.

W stpol. powszechnie mówiono: *jen, ja, je* (on/a/o), za *jī/a/e*, i *jenż, jaż*, *jeż* (który/a/e) za: *jīż, jaż, jeż*.

slu—ti słyszeć, *słowe* słyszy.) Jakoż Polacy zawsze mówili *Slawianin*; podobnie Słowińcy mówią: *Slawjan*, Serbowie: *Slaven*, po łac. *Slavus*, po grec. *Sklabos*, po niem. *Slavē*. Tylko w cer. (tj. w starobułg.) *Słowienin* i w czes. *Slovan* zesłabło *aw* na *ow*. — Od tegoż rdzenia pochodzi: *słowik*, czes. *slavik*, serb. *slavić* i *slavuj*, ros. *salaviej*, rus. *solovij*; a przecież nazwy tego ptaka nikt nie będzie wywodził od *slawy*, a tym trudniej od *słowa*. W zlpol. czytujemy *Słowienin*, a to było poprawne, bo kiedy **a** zwątlalo na **e**, toć dla asymilacyji brzmień *aw* na *ow* zesłabło. Czech także dla asymilacyji słabi *av* na *ov* (*Slovan*), bo nie umie wymówić twardego **f**, ale tylko **l**.

Ale przed spółgłoską i na końcu słów przydłużonych: **an**, **am**, zlewają się w dwugłoskę nosową czyli nosówkę, tj. *a* nosowe, które w nowszej polszczyźnie zeslabło na *o* nosowe: (*a*,) i na *e* nosowe: (*e*); np. zamiast pierwotnie: **dam-é**, **pian-é**, **oram** mówimy: **dą-é**, **pią-é**, **orzę**.

Tak słowa obce: *Land*, *wandern*, *Messing*, *chunink*, *Andreas*, *calendae*, *coemeterium* przepolszczyły się na: *ląd*, *wędrować*, *mosiadź*, *ksiądz*, *Jędrzej*, *kołoda*, *cmętarz* (nie *smętarz*).

W starzej polszczyźnie była tylko jedna nosówka, tylko *no-sowe a*, ale dwojakiiej przyrody:

1. *Proste a* nosowe, przed którym poprzedzająca spółgłoska twarda nie zmieniała się; np. *dąb*, *gąś*, *bąda* (wymawiaj tu *a* przez nos) *), npol. *dąb*, *gęś*, *będe*.

2. Jego potęga: *a* nosowe, miękczące poprzedzającą spółgłoskę twardą (za *jan*, *jam*); np. *miąc*, *święty* (wymawiaj *a* nosowe), npol. *miąc*, *święty*.

Pozostaly zabytki staropolskiego *a* nosowego:

a) W Przyjмку *s'* (npol. *z*) w znaczeniu *razem* (*saunt*, *nuit*), który pierwotnie brzmiał *sam* (*san*); np. *Sambor* (npol. *zbor*), *Santok* (*stok*), w XVI. stł. *samsiad* (npol. *sasiad*, tj. *sasiad*); z rus. *so-bor* (*zbór*), z ros. *su-staw* (przegub w kościach).

b) W wyrazach: *Sącz*, ściagnięte z *Sandec* (tj. *sąd-ec*), stąd *sandecki*; *Sandomirz* (tj. *sąd+mir*, miejsce sądu pokoju); *Kam-pinosy*, puszcza od kępin zwana; *Zambrów*, miasto nazwane od: *ząbr* (*a* nosowe), cer. *ząbr* (*o* nosowe), z ruska *żubr*; *Wanda* (po lit. nad Świętą: *vanda* znaczy *woda*), *Wandal*, *Wandalin* *Mniszech*.

c) Lud mazowiecki i szlązki dotąd często wymawia najwyraźniej *a* nosowe w: *gąsi*, *święty* itp.; lud kaszubski mówi: *gąba*, *maż*, *książyc*, *język* prawie jak: *gamba*, *manż*, *ksianżyc*, *janzyk*) itp. a Nadlabanie aż po Ren i Men mówili: *kampa*, *ząb*, *święty* itp.

d) Nawet w czeskim, słowińskim i starocerkiewnym znajdują się ślady nosowego *a*.

Prasławiańskie nosowe *a* przeobrażało się w sławiańszczyźnie z wiekami na nosowe *o*, a to na nosowe *u*; to zaś utraciwszy brzmienie nosowe, wydało jinnosławiańskie *u*, które się i do polszczyzny zablakało; np. za stpol.***) *ląg* (por. *obląg*, *łęg*), *smątny*

*) W przytoczeniach starzej polszczyzny wymawiaj raz na zawsze: *a*, jak *a* nosowe, nie *o* nosowe.

**) Por. skr. *V und* za *vand* milgoć, *uda* woda, *vōdan* płynny, *udra* ziemnowodny (por. pol. *wydra*, *Odra*); łac. *unda* fala itp.; grec. *hydōr* woda itp.; grec. *Andēa*, *Adēa* za *Vanda*; grec. *Bēdis* za *Vēdis* bogini Artemida tracka (por. *Wend*, *Wened*, *Wenet*, *Wind*, *Winid*); grec. *Antariō-*

(smętny), *chąc* (chęć), *dąc*, mówimy z ruska: *łuk*, *smutny*, *chuć*, *duć*; a od: *kęs*, *ręka*, mowi się: *psikus*, *poruczać*, *porucznik*.

Nosówka nieorganicznie w polskim nastąpiła w słowach: *miedzy*, *księga*, *teskne*, *siąść*, *piękny*. Por. cer. *męzdu*, pol. *miedza*; cer. *kniga*, *teskna*, u ludu pol. *tesknić*; cer. *siesti*, zpol. *sięść*.

II. u (lub u nosowe) przeszło w polskim w nosówki: *ą*, *ę*, (stpol. *a* nosowe) w słowach: *bądz*, *będe*, *tęgi*, *kręcić*, *chędogi*....

Por. skr. *√ b'ū* być, lit. *būti* być, rus. *buty*, cer. *byti*, ros. *byť*, czes. *byti* (u ludu: *bejt*), stpol. i białorn. *być*; — skr. *√ tung* tegim być; skr. *√ krunť* dręczyć; skr. *√ sundť* (ś za *k*, *ch*) chędożyć, cer. *chędog* sprawny.

III. i (lub i nosowe) odpowiada także nosówkom *ą*, *ę*, (stpol. *a* nosowe) w słowach: *język*, *jędza*, *ksiądz*, *ziemia gołędzińska* itp.

Por. skr. *√ lih* za *lig* lizać, *g'ihvā* język; zed. *hizva*, łac. *lingva* język — skr. *√ idť* lub *indť* palić; grec. *ἄϊτος*, łac. *aestus* upał, goc. *hejto*, niem. *Hitze*, — Por. st. niem. *chunink*, cer. *knęz*, a pol. *ksiądz*. — Por. stprus. *Galindo*, siódmy z 12tu synów Wedemunta, księcia Prusów, narodu litewskiego, a stąd nazwa ziemi *gołędzińskiej*, dzielnicy *Galinda* na południe ziemi *warmińskiej*. — Por. nazwę narodu łacińską: *Silingi*, a nazwę kraju: *Szlązko*.

Prawo na: *ą*, *ę*.

Proste, niemiękczące *a* nosowe zesłabło najprzód na *o* nosowe: *ą*, potem jeszcze więcej na: *ę*.

1. W pewnych słowach stale się utrzymało *ą*; np. *skąpy*, *skąpszy*, *skąpić* (złpol. *skepszy*, *skepić*); tak *łaka*, *mąka*, *trąba*, *drąg*, *pstrąg*, *posąg*,....

2. To *ą* słabnie dalej na *ę*, kiedy staje na końcu zgłoski; np. *dąb*, *dę-ba*; *mąż*, *mę-ża*; *swąd*, *swę-du*; *ząb*, *zę-ba*; *gałąź*, *gałę-zie*; *rąk*, *rę-ka*; *gąszcz*, *gę-sty*; *dąc*, *dę-ty*; *bądz*, *bę-de*....

Lub gdy słowo dostaje narostek; np. *mądry*, *mędrszy*, *mędrzec*; *papie*, *pepek*; *sąd*, *sędzia*, (za: *sędzija*).....

3. To *ą* zesłabło stale na *ę*; np. *sep*, *sepy*, *posepny*; *tęg* (mokra *łaka* lub mokry *gaj*); *kęs* (od: *kasać*); *męka*, *kępa*, *tępy*, *chędogi*, *tesknić*, *pędzić*....*)

taj i *Autariátaj* (por. *Wandalita*), łac. *Adriotæ*, *Adrius*; strus. *Andriakija* adryjatycka; goc. *vato*, niem. *Wasser* (pol. *woda*); dol. niem. *Votan*, gór. niem., *Vuodan*, skand. *Odin*, nazwa bożka.

*) W jęz. cer. *o* nosowe (*a*), z reguły nie zesłabło na *ę*: *sap'*, *łag'*, *kas'* *mąka*.... jinnosław: *sup*, *ług*, *kus*, *muka*....

Miękczące a nosowe staropolskie zesłało:

1. Na stałe o nosowe: *ą*; np. *rząd, rzędu, rzadzić. rządca*; tak: *plasać, przatać, żądać, żądło*....

2. To *ą* miękczące na *ę* miekczące zesłało, gdzie stało na końcu zgłoski; np. *święt, świę-to, świę-ty, świę-cić; mięs-ko* (muszkuł), *mię-so; ksiąg, księ-ga; piątr, pię-tro; cieląt, ciele-ta; trząść, trzę-sę*....

Lub kiedy słowo narasta; np. *oglądać, ogled-ny; kląkć, klęk-nę; zwiądlć, zwiędnie*....

3. To *ą* zesłało następnie na stałe *ę*; np. *wiekszy, więcej, więc*; tak: *zięć, pięta, dzieciół, lędźw', szczęk, brzę-czyć*.... *)

ODMIANY DLA DŹWIĘCZNOŚCI.

Dźwięczność (eufonija) języka narodowa wymaga pewnych odmian co do głosek:

Zaradzamy dźwięczności: 1. *dobatkim* lub *ujmą* głoski, 2. *zgoda* głosek się schodzących, 3. *przestawą* głosek, 4. *przeobrażeniem* samogłoski w spółgłoskę i odwrotnie.

I. Dodatek i ujma.

Hijat, **ziew**, jestto brzmienie samogłoski na początku zgłoski, a bywa albo 1. *zaziewem* na początku słowa, np. *ow-ca*, lub gdy kto pisze: *ich, imię, ułan*; albo 2. *rozziwem* w środku słowa, np. gdy kto pisze; *bi-ograf, komedy-a*.

Każda zgłoska porządną w budowie naszych języków ma się zaczynać i kończyć na spółgłoskę.

Hijat jest tedy zepsuciem zgłoski przez odtrącenie spółgłoski; np. por.. *wod-a* a *Od-ra* (po łac. *Viad-rus*); *wuj, huf*, a złpol. *uj, ujęk, uf, ufiec*; skr. *V vak'* uczyć, pol. *na-wyk, a na-uka, uczyć*; pol. trzon: *czerm'* lub *czewo'* a skr. *urmi* robak; skr. *Sind'* a łac. *Ind-us*; madź. *huszár* (wym. *husār*) a złpol. *usarz*; greć. *philosophia* (*i=i*) a łac. *philosophia*; cer. *bitije* bicie, a łac. forma: *akti-o*; ros. *Marija*, goszej *Marja*, słowiń. i serb. *Marija*, ludowo pol. *Maryja* a złpol. *Mary-a*, czes. *Mari-e*.

Hijat oblużyły sobie osobliwie sanskryt, greczyzna i łacina. Złota polszczyzna, uprawiając się na łacinie i greczyźnie, zaprowadziła u nas hijat; stąd było: *uj, uf*, a dotąd nie mogą się pisarze oderwać od pisowni: *Mary-a, liti-a*.

*) W jęz. cer. wszelkie pierwotne a nosowe miękczące zesłało na *ę* niemiękczące; np. *red'* (porządek) *svet', męso, segnati, zet'*.... Ruś zachowała miękczące a ale nienosowe: *tahnuty, sviatyj, miaso*; Czech traci miękczenie: *tahnouti, svaťy, maso*; serbszczyzna zesłała całkiem: *tegnuti, svet, meso*.

Natura języka sławiańskiego nie cierpi hijatu w ogólności. Ciérpimy go tylko:

1. W składzie słów: np. *do-orac*, *samo-uk*.

2. Na początku słów; tu tylko tegie samogłoski: *a*, *o*, *u*, znosić mogą hijat: np. *ale*, *oko*, *ostry*, *ucho*, *uczyć*, osobliwie w słowach obcych: *anioł*, *Adam*, *awans*, *ordynat*, *Ulm* (miasto) . . .

Samogłoski wątle: *e*, *i*, i nośowe muszą mieć przed sobą: *j*, lub *w*; np. *jeden*, *jelen*, *jęczmień*, *węgiel*, *wędka*, *wachać*, *jimny* (stpol. *jiny*, por. *Jinowrocław*'), *jigła*.

Słowa: *jich*, *jim*, — *jimać*, *jigła*, *jiskra*, *jisty*, *jiść*, *jinny*, *jiwa*, *jizba* itp. nie należy wymawiać i pisać: *ich*, *im*, *imać* . . bo tu spółgłoska *j* należy do organizmu tych słów; jakoż starzy Polacy pisali porządnie bez hijatu: *jich*, *jim*, *jimać*, *jimie* . . .

Organiczność tego *j* wykazuje się:

1. Albo już w sanskrycie; np. skr. *jas*, *jā*, *jat* który/a/e, stpol. *ji/a/e* on/a/o, cer. *j'/a/e*, grec. *hoś*, *hē*, *ho* (*h* za *j*). Samogłoska *a* po *j* zesłabła w sław. na *i*, *e*, stąd mamy: *jich*, *jim*, *je*, *jego*, *jemu*, nie: *-ich*, *-im*, *-e*, *-ego*, *-emu*. Podobnież: *jimać*; por. skr. *√jam* jać, obj. powod. *jamaj-anti* *jamaj-a*.

2. Albo w językach powinowatych, które z nich lubią *zaziew*, spółgłoska *j* nie okazuje się w prawdzie przed samgl. tega, np. skr. *aham*, stpol. *jaz*, npol. *ja*; *ādi* pol. *jeden*; *√ad* jeść, *jadł*; *agās* cap, a pol. *jagnię*. Atoli sławiańszczyzna, nie ciérpiąca *zaziewu*, zachowuje *j* nawet po zesłabieniu *a* na *u*, *o*, *i*, *e*; np. skr. *agras* stal, por. chor. *jagla*, gór. luż. *johta*, czes. *jehla*, pol. *jigła*; skr. *aś-ani* (*ś* za *k*, *ch*) łysk (por. *jaskrawy* i *jiskrawy*), por. czes. i pol. *jiskra*; skr. *√as*, *as-ti* jes-t, stąd *jisty*; por. *jade* a *jide*, pochodzące z jednego rdzenia, ? skr. *aś* przechodzić; skr. *anjas/a/am*, stpol. *jiny/a/e*.

3. Albo w językach powinowatych jest *e*, przed którymby język sławiański musiał mieć *j*, bo żadnego słowa od *e* nie zaczyna; a tak zamiast *je* w polskim musi być organicznie *ji*; np. lit. i łot. *ēva* (za *jēva*), pol. *jiwa* (rodzaj wierzby); prowansalskie *estuba*, fran. *étuve* *jizba* parna, st. g. niem. *stupa*, śr. g. niem. *stobe*, niem. *stube*, cer. *jist'ba*, pol. *jizba*.

Język cerkiewny miasto *ji* pisze jedne litere kirylicka, złożoną z dwóch *i* (*jiże*); Czech pisze *i* wymawia, jak starzy Polacy, organicznie: *jich*, *jim*, *jimać*, *jiskra*, *jisty*, *jić*, *jinny*, *jiwa*, *jizba*; tylko u Serbów i u Rosyjan brzmi hijatyczne *i*: serb. *igla*, *iskra*, *isti*, *iti*, *in* . . ros. *ich*, *im*, *igła*, *iskra*, *istyj*, *itti*, *inoj* . .

Na wzór kroju słów polskich: *myje*, *bije*, *szyja*, *żmija*, *Bogoryja*, *Czartoryja*, *Kołomyja*, spolszczać należy słowa obce na *ia*, *io*, *ium*; tak: *Azyja*, *religija*, *gimnazjum*, a nawet *j* przed *i* pisać bez sprawiania rozziw: *szyji*, *żmiji*, *Azyji*, *religiji*, *poji*, *taji* . . . nie hijatycznie: *szy-i*, *żmi-i*, *Azy-i*,

religi-i, po-i, ta-i. . . Łać. *Bartolome-us* z hijatem: *e-u*, Polak dźwięczniej zakroił na: *Bartłomiej* (po utraceniu końcówki *-us*.)

Pisownia: *Marja*, jest krojem rosyjskim, w którym się pisze i wymawia: *Marija* i *Marja* tj. *Marja*.

Znosi się hijat:

1. *Dodatkiem* dostawek: *j, h, w*; np. *jablko* (Apfel).

Lud, wierniejszy przyrodzie języka, unika staranniej hijatu, mówiąc: *Jadam, Jantoni, Jędrzej, hareszt, wowca, wucho* itp. Tak znajduje i w staropolskim. Kaszub i Rusin mówią bez hijatu: *voce, viuci* itp.

2. *Wstawą* spółgłoski *j* lub *w*; np. *fijalek* (łac. *viola*), *piwonija* (łac. *pæonia*), *dyjeta, Maryjan*.

3. *Odrzuceniem* lub *wytrąceniem* samogłoski; np. *biskup* (łac. *e-piskop-us*), *jał-mużna* (łac. *eleemosyna*).

4. *Przestawą* spółgłoski na początek słowa; np. *łokieć* (lit. *alkūnė*), *robotą* (por. Arbeit), *kamiień* (lit. *akmū*).

Wątpliwość zachodzi, jaka forma tu pierwotna.

Wstawa i wytrącanie. — Samogłoska zaniemiała (ʔ) odzywa się w brzmieniu *y* lub *i*, albo *e* (é), kiedyby wynikł nieodpowiedni znaczeniu lub za szorstki zbieg spółgłosek; np. *słać, posyłać; d'mie, zadymać; tnie zacząć*; — *wiadro wiader* (za: *wiad(r)*); *matka, matek; stołka, stolek; psa p'es; d'nia, dzeń; stpol. occa, oćec* (npol. zły utwór: *ojciec*); *trzyćć, zacząć*.

Takie *y, i*, — *e*, nazywane *eufoniczne* lub *ruchome*, bo się wstawiają lub wytrącają wedle wymagań dźwięczności.

Wytrąca się rdzenne *i* Czasownika *jiść* w składzie ze zrostkami; np. *wy-j,ść, ode-j,ść*; tak: *przejsć, ujsć, zajsć* . . ., *obcjsć, wejść* . . .

Nowa polszczyzna, skłonna do wiotkiego *e*, wtrąca takowe, gdzie go nigdy nie bywało; stąd niesmacznie niektórzy już wymawiają ze słowacka (sedem, osem): *siedem, osiem*, za: *siedm', osm'*. Gdy Polak chce tu wstawić eufoniczną samogłoskę, to używa: *y, i*, wedle natury polszczyzny, mówiąc: *siedym', osim'*.

Przystawa i utracanie. — W słowach składanych trzon pierwszej części składowej dostaje eufoniczne: *o, e, y* lub *i*; np. *drog(a) + skazać = drog(ost)kaz; dom + rad = Domorad; bol* (słowiń. *bol* lepiej, więciej; serb. *bołi*, ros. *boleje* więciej) *+ sława = Bolesław* (mąż wielkiej sławy); *wład(ać) + sława = Władysław; miecz + sława =*

Mieczysław; *każ(ić)* + *mir* (pokój, spokój) = *Kaźimirz* lub *Kaźmirz*.

Pierwotnie każde słowo sławiańskie kończyło się na samogłoskę; np. słowa pol. *syn*, *kość* w cerkiewnym języku na końcu miały samogłoski, choć już słabe, tj. słabe *y* (jer) i słabe *i* (jer'): *syn*, *kost*.*) Polszczyzna i inne nowe języki sławiańskie poutrącały te słabe samogłoski, a tak nasze słowa kończą się teraz także na spółgłoski.

Utracają się końcówki: *o*, *a*; np. dawniej, jak Czesi nazywają kraje na *-sko*: *Polsko*, *Chorwacko*, *Francouzko*, tak mówiono u nas: *Szłazko*, dzisiaj: *Szłazk*; po wielkopolsku: *Tarnowo*, *Ostrowo*, *Brudzewo* (rodz. nij.), po małopolsku: *Tarnów*, *Ostrów*, *Brudzew* (rodz. męz.); słychać czasem: *mysza*, zwykle: *mysz*; *topola*, *pieczeń* i *topol*, *pieczeń*.

II. Zgoda.

Zgoda (harmonija) głosek wymaga, aby się jedna zastosowała w brzmieniu do drugiej.

Upodobnienie samogłosek.

(Asymilacja.)

Harmonija języka polskiego nie znosi najwzajemniejszej samogłoski *e* miękką przed spółgłoską twardą, ale ją do téjże upodabnia (asymiluje).

Prawo na a miękką.

Jeżeli takie *e* miękką jest zesłabieniem pierwotnego *a* miękką (ja), wtedy to téż *a* miękką występuje; np. *wierzy wiara: bielić biały; dzieci działki* (Zob. str. 10.)

Pierwotne prasławiańskie *a* miękką utrzymał tylko Polak i w niektórych okolicach Bólgar; inni Sławianie poślabil je rozmaicie; np. pol. *biały*, bólg. *bial*, słowiń. *biel*, ros. *bielyj*, rus. *biłyj*, czes. *biłi* (piszą: *biły*), serb. *bio* (za: *bił*); lit. *bált-as* biały, por. morze *Baltyckie*, *Baltyk*.

Prawo na o miękką.

Jeżeli *e* miękką odpowiada zwykłemu *e* sławiańskiemu (zwanemu *jest*), natenczas, kiedy stanie przed spółgłoską twardą, téż się na *o* miękką; np. *bierze a biore, biorą; wiezie a wiozę, wiozł; plecie a plote, plótl; ramienia a ramiona, ra-*

*) Badacze sławiańszczyzny, ulegający wpływowi języka niemieckiego, twierdzą mylnie i uczą, że *y* brzmiało jak niemieckie *ü*, a słabe *y* (jer) jak krótkie *u*.

mion; żeński a *żona*; rzemieślnik a *rzemiosło*; czes. *uceni*, pol. *uczony*.

Otóż zamiast *e* miękczącego prawowiciój po polsku brzmi *o* miękczące przed spółgłoską twardą, (*kośła, ośła, koźła*): *koćół, ośół, koźół* (słabiiej ze sławiańska piszą: *kociół, osiół, kozioł*).

Wpływ spółgłoski miękkiej

na samogłoskę następującą.

Po spółgłoskach miękkich samogłoska *o*, upodabniając się, przemieniła się w wątle *e*; np. *koło* (końcówka *o* po twardym *ł*) a *pole, morze*, (końcówka *e* po miękkich: *l, rz*) zamiast: *poljo, morjo*.

Tak: *miłość* a *boleść*; *kogo, komu*, a *czego, czemu*; *domostwo* a *królestwo*; *Janowicz* a *królewicz*; *Grabowski* a *Padlewski*. Zostało atoli pierwotniejsze *o* w słowach: *jajo, lico, wieco* (narada, *wieca* sądy królewskie).

Por. w Bogarodzicy: „Adamie! ty Boży kmieciu, ty siedzisz u Boga w wiecu (w radzie)!”

III. Przestawa samogłoski.

Samogłoska rada się przerzuca naprzód poza spółgłoskę płynną *r/ł*. Pierwotnym jest krój zgłosek taki: *tar, dar, mar*, — *pał, mał*.... z tych tworzymy formy: *tał, dał, mał*, — *peł, meł*,.... i formy: *trzyć, drzyć, mrzyć* — *plęc, mlęc*.

Z pierwotniejszych zgłosek: *gard, bard*, — *gałw, sałd*.... utworzyły się wyrazy: *gród, broda* (niem. *Bart*), *głowa, słodki*.

Cer. *grad, brada, gława, sładk*; w ruskim brzmi samogłoska po obu stronach: *horod, boroda, holowa, słodkij*; por. goc. *gard-s* dom, dwór, lit. *barzda* broda, *gałw-a* głowa, *sałd-us* słodki.

Włoch, mieszkaniec *Włoch*, a z ruska *Wołoch*, Rumun.

Pierwotne *a* przed *r/ł* zmieniło się wielorako w szeregu samogłosek pierwiastkowych lub miękczących: *a, u, o, i e*; np. *karw* (wół; por. *krowa*); *na-parst-ek* (*parst* znaczyło: *palec*), *pierść-eń*; *ziarno*; stpol. *mołwa, mółwić*, npol. *mowa, mówić*; *welna, śmierć, wilk*.

Por. lit. *kārve* krowa; czes. *pyrst* (*y* słabe) palec; skr. *√ g'ar*, trzecz, *g'urna* ziarno, cer. *zrno*; skr. *ūrnā* (za *varnā*) welna, lit. *viŋna*; skr. *mart-is* śmierć, łac. *mort-is*, lit. *smertis*; skr. *vrk-as* (za *varkas*) wilk, zed. *vehrika*, lit. *vilka-as*, goc. *vulf-s*, niem. *volf*.

Pierwotniejsze *a* po *r/ł*, jak w cer. czes. serb., utrzymuje się w wielu słowach: *grad, Praga, brak, grabić, kraść*, stpol. *chra-*

bry (npol. *chrobry*) *kłaść, płakać, gładzić* lub zmienia się na: *o, u, e*; np. *słońce, słup, kret*.

Por. cer. *slńce, slńp krtoryja*; czes. *slunce, sloup, kyrt* (*y* słabe); rus. *sonce* (za *solńce*), *stolp, krot*.

Polską i czeską jest forma: *trze-*, ruską: *czere-*; np. *trześnia, trzewik*; po czes. *trzesnie* lub *strzesnie, strzewic*; po rus. *czeresnia, czerewyk*. Tak: *trząsło, czes. trzisko, rus. czeresło*.

Z ruszczyzny tedy mamy: *czereńcha* (czes. *strzemcha*); *czereďa*, por. pol. *trząda*, czes. *trząda* lub *strząda* środek, rząd, ulica, klasa szkolna; *czerep*, czes. *trzep* lub *strzep*, por. zęđ. 1. przp. *keref-s*, 4. przp. *kerepem*, łac. *corp-us*.

IV. Przeobrażenie

samogłoski w spółgłoskę.

Przeobrażają się samogłoski: *i, a, u*, w odpowiednie spółgłoski: *j, h, w*, w dwugłoskach *ciekłych*: *ai aa, au* ponieważ język polski takich dwugłoszek wcale nie cierpi; tak powstały dwugłoski *skręple*: *aj, (ah), aw*. (Zob. str. 9.)

Na tej zasadzie spolszczamy obce: *Paulus, Padua, Eduard* na: *Paweł, Padew, Edward* . . .

O SPÓŁGŁOSKACH.

ROZGLĄD SPÓŁGŁOSEK.

Spółgłoski dzielą się zwykle na *twarde i miękkie*.

Spółgłoski **twarde** sąto brzmienia *pierwiastkowe* i *pojedyncze*, a mianowicie w układzie: *)

T r ę t w e.			G i b k i e.		
G ę b o w e.			Wargo-		
Podniebienne			war-		
Mocne, słabe.			gowe.		
Mocne, słabe.			Nosowe.		
Mocne, słabe.			Płynne.		
Chwi- lowe.	t	*)	k	p	
	d		g	b	
Trwa- łe.	s		ch	f	
	z		h	w	
				m	
				n	
				r	
				ł	

*) Gramatycy obcy, i niektórzy ludzie naukowci między Polakami hołdują innym podziałom spółgłoszek pod względem narzędzi mownych. Pospolicie u nich: *t, d*, zębowe; *cz, ż, sz*, podniebienne; *c, z, s*, syczące itd. Nie masz tu miejsca do wykazania nieumiejętności takich podziałów, nazwań i układów. Dość będzie rozsądnemu uwagę zrobić, że jich zębowe: *t, d*, nawet człowiek pozbawiony zębów wymawiać potrafi; a Pan Bóg najmędrszy, miałaby czystość mowy ludzkiej zawisła uczynić od tak nietrwałych narzędzi jak zęby?

**) Uczeń wymawia je parami tak: mocne *t*, słabe *d* — mocne *s*, słabe *z* itd.

Trećte są jedne mocne, drugie słabe; jich brzmienia są tak nieugjęte, że ani mocna obok słabiej, ani słaba obok mocnej wymówić się nie da w jednej zgłosce; np. nie może zabrzmieć: *tza, kza, pza* . . . ani np. *gta, gpa, gsa* . . . ale obie muszą być albo mocne, albo słabe: *tša, kša, pša* . . . lub: *dza, gza, bza* . . . ; *kta, kpa, kša* . . . lub: *gda, gba, gza* . . . **Gibkie** zaś ugiąć się dają w mowie i do mocnych i do słabych; np. *tma* i *dma*, *sna* i *zna*, *kra* i *gra*, *pła* i *dła* . . . Tylko słabe *w*, stojące u krańca gibkich, przybiera naturę tychże, np. *twa* i *dwa*, *swa* i *zwa* . . .

Chwilowe bez samogłoski tylko ułotnie zabrzmieć mogą, **trwale** zaś nawet bez samogłoski długo brzmieć mogą, jak samogłoski; np. *ssss* . . . *mmmm* . . . *rrrr* . . . Ostre *r* wydało łagodne *ł*; zęđ, jako język pierwotniejszy, ma tylko *r*, nie znając ani *ł*, ani *l*.

Co do narzędzi mownych pewne spółgłoski wymawiają się (końcem języka) przy *podniebieniu*: **podniebienne**; jinne (tyłem języka) w *gardle*: **gardłowe**; jinne znówu *wargę* dolną (przy wardze górnej lub przy zębach górnych): **wargowe**.

Spółgłoska **f** nie jest sławiańska; znajduje się przeto u nas tylko:

a) W słowach obcych; z grec. *fizyka*, *Zofija* . . . z łac. *figura*, *figa* (*figus*) . . . z fran. *festyn*, *furaż* . . . , z niem. *falsz*, *fortel*, *fura*, *folwark* (*falsch*, *Vortheil*, *Fuhr*, *Vorwerk*) . . .

b) W skażeniu jinnych spółgłosek na *f*; np. *fala*, niem. *velle*; stpol. i pierwotnie: *wel̃m*, złpol. *wel̃n*; stpol. *u-pwać*, złpol. *u-fać*; za: *ob-plwity* (opływający), zrobiło się: *ob-fity*; złpol. *krotofila*, *Falimirz*, za: *krotochwila*, *Chwalimirz* . . .

Wargowe trwale mocne *f*, nieznane w sanskrycie, a panujące w zędzie, jest osamotnionym przywiewem spółgłoski zasadniczej, osobliwie za: *pf*. *pw*, *p*; por. grec. *p̃ilósop̃os*, filozof; niem. *opfer*, ofiara; stpol. *upwać*, ufać; *chwila*, złpol. *fila*.

Spółgłoski **miękkie** są brzmienia *pochodne* a mianowicie:

1. Pojedyncze cienkie *j*, które pochodzi od samogłoski cienikiej *i*; bo *i*, krzepnąc, wydaje *j*.

2. Wszystkie jinne spółgłoski miękkie sąto brzmienia *złożone* (czyli dwugłoski spółgłoskowe).

Potworzyły się one tak, że jakiś przydźwięk ciekłego brzmienia (syk *s/z*, lub szum *sz/ż*, lub cienki szmer *j*) znalazł się w spółgłoskę *twardą*, i rozczynił ją na *miękką*.

Twarde pierwotne i pojedyncze	t/d	(sykiem)	s/z	zlewają się w jedno brzmienie grube miękkie	syczne	c/dz	{ cz/dż sz/ż rz *)
	t/d	(szumem)	sz/ż		szumne		
	s/z	(szumem)	sz/ż				
	r	(szumem)	ż				

*) Spółgłoskę: *rz*, wymawiaj jak: *ż*, nie jak: *rż*, np. *orze* wymawiaj: *o-że*, nie jak na Rusi słyhać: *or-że*, *ur-żąd*, *mor-że*.

Prócz tego w twarde, pierwotne i pojedyncze t/d
 zléwa się przydźwięk (syk) s/z
 i przydźwięk cienki j
 a tak utworzyło się zlane *miękkie cienie* ć/dź

A zaś w twarde, pierwotne i pojedyncze:
 t/d, s/z — k/g — p/b f/w — m/n, ł,
 zléwa się sam przydźwięk cienki j, a tak utworzyły się
 zléwy *miękkie cienie*: ruskie i jinnosławiańskie: t'/d',
 a polskie: ś/ź, — k'/g' — p'/b', — f'/w' — — m'/n, -l.

Gardłowe: k, g, w polszczyźnie przed samogłoskami: e, i,
 cieńszeją zawsze na ki, gi, np. *kiedy, węgiel, gieografja, taki,*
drogi.

Podniebienne: t, d, tylko w kilku obcych słowach cieńszeją w właściwym
 swym brzmieniu, np. *tiul, diak, Madiar*, prawym polskim brzmieniem: *dziak*
Madziar.

Błędem wymowy jest gardłowe: k, g, ch, h, cieńszeć przed nosowym e;
 nie należy mówić: *matkie, giesi, muchie*, lecz: *matkę, gęsi, muchę*,

Kręskowane litery spółgłoskowe piszemy tylko na końcu słowa,
 np. *dobroć, ślédź, — oś, maź — karp', drób', traf'* (spos. rozk.),
żółw' — — Radom', koń; a ć/dź, ś/ź — n także na końcu zgłoski,
 np. *lec'-my, chodź-my, kwaś-ny, luź-ny, pań-ski*, lub przed spół-
 głoską, np. *miłość, bojaźń, Gdańsk.*

Lecz skoro taka spółgłoska przed samogłoską stanie, na znak
 cieńczenia kładzie się cienkie i zamiast kréski ('), więc
 zamiast pisać: ć/dź, ś/ź — p'/b' f'/w' — m'/n

piszemy: ci/dzi, si/zi — pi/bi, fi/wi — mi/ni
 i tak też te spółgłoski nazywać jest najodpowiedniej; np.
 zamiast pisać: *né, sé, dźéć, łam'é, p'ał, traf'a.*
 piszemy: *nie, się, dziecię, łamię, piał, trafia.*

A kiedy spółgłoska cienka kręskowana stanie przed cienką
 samogłoską i, natenczas to i jest samogłoską a oraz znakiem
 cieńczenia; np. pisze się: *cicho, mi, dziś, mówi*, nie: *ćicho, m'i,*
dziś, mów'i.

Spółgłoski twarde *miężeją się* w budowie języka polskie-
 go, jak następuje:

t na	e:	złot-o,	złoc-e	d na	dz:	rada,	radz-e
	cz:	pląt-ąc	plącz		dż:	jazda,	jeżdż-e
	é (ci):	plotę	pleć, plecie		dż (dzi):	rad-a,	radż, radzi
s na	sz:	pis-ąc	pisz	z na	ż:	kaz-ąc,	każ
	ś (si):	ros-a,	rosie		ż (zi):	gryz-e,	gryż, gryzie
k na	e:	ręk-a,	ręce	g na	dz:	noga,	nodze
	cz:	plak-ąc,	plącz		dż:	mózg,	móżdżek
	é (ci):	ręk-a,	rącia		dż (dzi):	Olga,	Oldzia
	sz:	ptak,	ptaszek		ż:	Bóg,	Boże
	ś (si):	szpak,	szpasio		ż (zi):	papuga,	papuzi
eh na	sz:	duch,	duśa	h na	ż:	Sapieha,	Sapieżyna
	ś (si):	Czech,	Cześi		ż:	blahy,	blazi
p na	p' (pi):	kop-ąc,	kop', kopie	b na	b' (bi):	rąb-ąc,	rąb', rąbie
f na	f' (fi):	huf,	hufiec	w na	w' (wi):	drzew-o,	na drzewie
m na	m' (mi):	łam-ąc,	łam', łamie	n na	n' (ni):	pan,	pań, panie
ł na	l:	czoł-o,	na czoł-e	r na	rz:	góra,	w górze

ŻYWOT SPÓŁGŁOSEK W MOWIE.

Ruch spółgłosek odbywa się ścisłym ładem podług praw języka w systemie takim (Zob. str. 20.):

t/d, s/z — p/b, f/w — — m/n — r/ł.
k/g, ch/h

ZMIANY SPÓŁGŁOSEK.

ZMIANY NADZWYCZAJNE.

Tretwe: t/d, s/z — k/g, ch/h — p/b, f/w

na **gibkie:** n/m — r/ł;

Wargowe **b** na wargowe **m**: niem. *bahre* a pol. *mary*; **w** na **ł, l**: *swoboda* a z rus. *słoboda* (Ukrajina *słobodzka*); *biwszy*, na Litwie *i* na Rusi: *biłszy*; *strychować* a *strychulec*.

Kob-yla a strus. *kom-oń*, ściagnięte: *koń*; *budować*, *szpikować*: *budulec*, *szpikulec*; lit. *Witowd* po pol. *Witold*; stpol. *paduszny* późn. *padłszy*; stpol. *biw*, *szedw* późn. *bił*, *szedł*; a zamiast: *wspomionaq*, w Bogarodzicy już jest: *wspomionał* (wspomniał, od *wspomionać*).

Odwrotnie *gibka* na *tretwa*; np. za: *robilem* w stpol. i u ludu: *robilech*; stpol. *męchérz* (por. *mecherzyna*, *Mecherzyński*, e za *ę*) a npol. *pęchérz*.

Za: *czerm'* (por. *Czermiński*), skr. *kr'mi* (za *karmi*) owad, lit. *kirmėlė* robak, łac. *vermis*, goc. *vaurms*, niem. *wurm*, — mówimy: *czerm'* (Czerwiński).

Cer. *kniga*, *knęz*, — rus. *kniha*, *kniaź*, — czes. *knih* i *knih*, *kniez* (ksiądz) a *kníže* (książe), — pol. *księga*, *ksiądz*, co w stpol. znaczyło *książęcia*.

Tretwe między sobą.

Gębowe: t/d, k/g, — s/z, ch/h

na wargowe: p/b — f/w;

np. *u-szczę-k-nęć* a *szczyp-ąc*.

Chwalimirz w złpol. Falimirz; czes. *típec* (od: *típeti* cipać) pol. *py-peć*; łac. *kokro*, *kvinkve* pol. *pieke*, *pięc*.

Mocne: *t/s, k/ch — p/f*

na **słabe:** *d/z, g/h — b/w.*

Zamiana spółgłoski mocnej na słabą i odwrotnie u nas do rzadkości należy. Przytrafia się wszakże: a) ze względu na harmoniję (o czym niżej), b) gdzieś w tworzeniu się języka; np.

1. Narostek pierwotny: **-tr-** brzmi w polskim: **-dło:** łac. *aradrum*, pol. (o)radło; tak wyrobiły się słowa: *szydło, mydło, motowidło, kowadło* . . . Rusin wytrąca **d:** *szyło, myło* . . . Słychać po pol. *garło* z ruska za *gardło*.

2. Przyimek stpol. **s** (niem. *mit, sammt*), skr. *sam*, grec. *syn*, łac. *kum*, cer. *s* czasem *sq*, rus. *so* i *su*, utracił pierwotną nosówkę, a od złotej polszczyzny przemieniwszy się w słabe **z**, nie różni się dziś brzmieniem od wcale jinnego Przyjimka **z**, cer. i rus. *iz* (niem. *aus*).

Utrzymało się mocne **s** Przyjimka *s* (w znaczeniu *mit*):

a) Z pierwotną nosówką (*a* nosowe, *a, e*): **Sambor** (po npol. byłoby: *zbór*), **Santak** (po npol. *stok*), **Sompolno** i **Sempolno**, miasta.

b) Nosówka zruszczyła się na *o, u*: **so-bor, so-jusz, su-staw**; a z zesłabionym **s** na *z*: **zo-stać, zo-stawić, zo-baczyć**.

c) Bez samogłoski: **ś-wiadam, ś-mierć**.

3) Mówimy: **trętwić** i gorzej: **drętwić**; **tupać** a **deptać**; łac. *cepula, signare*, pol. *cebula, żegnać*.

Odwrotnie: **drzaska** (od *drząc*) zwykle: **trzaska**; a zamiast stpol.: **dżdż dżdżysty, różdżka** (od *różga*) piszą i mówią źle: **dészcz, rószezka**.

Zamiana mocnych a słabych spółgłosek odegrała żywotną rolę w dziejach języka niemieckiego: np. łac. *tu*, pol. *ty*, goc. *tū*, niem. *du*; pols. *tarń*, goc. *t'aur-n-us*, niem. *don*; skr. *nāsā*, lit. *nosis*, pol. *nos*, niem. *naze*; — skr. *d'ā*, grec. *tí-tē-mi*, pol. *dziać*, goc. *taujan*, niem. *tun*; pol. *brat*, goc. *brof'ar-niem. bruder*. Do dziś dnia nie czują Niemcy ścisłej różnicy między spółgłoską mocną a słabą, wymawiając raz: *daücz, dinte*, raz: *taücz, tinte*; a: *zajn bür, vajsers brod*, słychać także: *sajn pür, vajzes prot*.

U nas tylko co do mocnego **ch** a słabego **h** nieczułość ucha i zepsucie organu mownego panuje głównie w Warszawie; mówią i nawet drukują błędnie: *ohota, hybki, hyba* . . . i przeciwnie: *chandel, chodować, ochyda, buchaj* . . . zamiast: *ochota, chybki, chyba* . . . *handel, hodować, ohyda, buhaj* . . .

Gibkie między sobą.

n na m: zlpol. *brona* teraz: *brama*; dawniej: *stonka* (ptak), *obrzyn pobratyn*, teraz: *stomka*, *obrzym*, *pobratymiec*; dawne: *sudanny sudanny* (wysmukły, elegant, nadobny).

Odwrotnie **m na n**; zamiast: *miedźwiędz*, rus. *medviđ*, mówimy: *niedźwiędz*; za: *wezmę* (tj. *wez-jmę*) źle wymawiają: *weznę*.

ZMIANY ZWYCZAJNE.

Stopniowanie spółgłosek.

W stopniowaniu spółgłoski albo kłęsną i słabną, albo się wzmagają i potęgują. *)

A. — Zesłabianie

spółgłosek pierwiastkowych.

Trętwe między sobą.

Podniebienne: *t/d*, *s/z*,
na gardłowe: *k/g*, *ch/h*,

np. *zółt-y* a *zółk-nąc*; *klus-ka* a *kluch-a*.

Tak: *stud-nia* a *styg-nąc* za *styd-nąc*, por. cer. *studen'* zimny; *swat* po stpol. (za *swak*): *swach*, *swachna*, *swaszka*; *szliśmy*, *cośmy*, *myśmy* po zlpol. i u ludu: *szlichmy*, *cochmy*, *mychmy*; stpol. czas przesz. chwilowy (aoryst) za: *bys*, *byśwa*, *byśmy*, co znaczyło: *byłem*, *byliśwa*, *byliśmy*, mówiono: *bych*, *bychwa*, *bychmy*; por. pol. *zima*, lit. *žiema*, a skr. *hima* (zimny, lód) i łać. *hiems*.

Chwilowe: *t/d*, *k/g*, *p/b*,
na trwałe: *s/z*, *ch/h*, *f/w*,

np. za: *mięt-ć*, *plet-ć*, mówimy: *miés-ć*, *plés-ć*; zlpol. *krzest*, npol. *chrzest*.

Tak: *pad-ć*, obróciło się zamiast w: *paz-ć*, dla zgody w: *paś-ć*; od: *przed-ć*, *gęd-ć* (gram), *jad-t*, miasto: *przeżł-nica*, *gężł*, *jaz-lo*, mówimy: *prześl-nica*, *gęśł* (cytra), *jasło*; *tesk-nę* i *tisch-nę*; *kto*, na Rusi: *chto*; *pila*, *kupić*, niem. *fajle*, *kaufen*. Z łać. *farba* jest *barwa*. Jak w zlpol., tak u ludu dotąd: *krzan* nie *chrzan*.

Prawo na h.

Za **g** przyjęliśmy miejscami **h** za popędem Niemców, Czechów i Rusinów; np. *hamować* (*hämmen*), *handel* . . . niem. *graf*, czes. *hrabie*, pol. *hrabia*; z ruszczyzny mamy: *hańba*, *hreczka*, *hołubiec*, *hałas*, za: *gańba*, *greczka*, *gołębiec*, *głos* . .

*) Zagraniczna umiejętność nie przyszła do świadomości o stopniowaniu spółgłosek, które tutaj pierwszy raz w systemie na świat występuje.

Z madziarskiego mamy: *juhas*, *hajduk*, *huzar*, *harap* . . .
z tatarskiego: *bohатыr*, *nahajka* (por. *Nogaj*, Tatarzy krymscy);
z tureckiego: *haracz*; ze skandynawskiego: *hetman*.

Por. skand. *æt-man* głowa rodziny, od: *æt*, goc. *atta* ojciec, grec. *átta* kochany ojciec, skr. *attā* matka, cer. *ot'-c*, rus. *otec*, stpol. *oć* ojciec, wódz.

Gibkie między sobą.

Ostre r jest pierwotne; łagodne ł z niego się wywinięło.

Język Zaratustra (Zaroastra), zwany żędzkim, nawet wcale nie miał jeszcze *ł* ani *l*: np. żęd. *zar-a*, rus. *zoł-oto*. Sanskryt ma już *ł*, *l*, ale jeszcze mniej niż jest u nas; np. skr. *vr̥k-as* (za: *vark-as*), lit. *vilk-as*, pol. *wilk*; skr. *pūr̥na* pol. *pełny*; skr. *√gr* (za *gar*) brzmieć, lit. *gars-as*, pol. *głos*. *)

Dotąd w polskim obie te spółgłoski się mieniają, np. *haraburda* i *hałaburda*; *srébro* i *srébło*; *kiel*, stąd: *kiernos*; *prześcielać* a *prześciéradło*; *mur* a *mularz*; łac. *rubrica*, pol. *lubryka*; *chirurg* a *cyrulik*.

B. — Potęgowanie

spółgłosek.

Spółgłoski pierwiastkowe (twarde) potęgują się przydatkiem drugiej spółgłoski, z czego powstają *dwudźwięki* spółgłoskowe, np. *tj*, *tw*, *tn*, *tm*, *tr*, *tl*, jak są *dwugłoski* samogłoskowe. **)

*) Obey lingwiści uczą, że spółgłoski *r/l* bywają samogłoskami w sanskrycie, w cerkiewnym, bółgarskim, serbskim, słowińskim, słowackim i w czeskim języku. Sprzeciwia się taka nauka fizylogiji mowy ludzkiej; jak kość nie jest krwią, tak spółgłoska nigdy nie jest samogłoską. Owi gramatycy ludzą się tym, że w pomienionych językach obok *r/l* samogłoska brzmi czasem jak słabe *y* (lub francuzkie *e* nieme), które cerkiewszczyzna wypisuje *jerem*; a jeszcze bardziej ludzą się sławiańscy gramatycy tym, że tego *y* słabego w pisowni swój wcale nie widzą, bo go nie oznaczają graficznie, ale słychać je w jich własnych uszach z jednéj lub z drugiej strony spółgłosek *r/l*. W skr. rdzeniu pierwotnym *mar* (mrzeć) przerzuca się samogłoska poza *r*, i brzmi słabo: *mr'*, np. skr. *mr̥jati* mrze, cer. *mret'*, a skr. *marta* (u-marty), cer. *mr̥t'*. — Pol. *kark*, *welna*, piszą w cer. *kr̥k*, *v̥lna*, w czes. *kr̥k*, *v̥lna*, a brzmi to ze słabym *y*: *kryk*, *v̥lyna*, — *kyrk*, *v̥lyna*, o czym Czesi nie wiedzą, bo tego słabego *y* nie oznaczają w piśmie. Słowacy mają jeszcze jeden powód złudzenia, bo *r/l* wymawiają także długo (jak samogłoski). np. *srn*, *vln*, (sarn, weln); zapominają wszakże, że wszelką spółgłoskę trwałą mowa ludzka długo wymawiać może. — Nasi nowi gramatycy powtarzają nam ową naukę niby umiejętną.

**) Potęgowanie spółgłosek jest tu zupełnie nową nauką.

Potęga 1sza.

Potęgują się spółgłoski przysada cieniowego **j**, tkwiącego w potęgach samogłoskowych: *ja, ju, ji, jo, je* To **j** zléwa się z poprzedzającą spółgłoską zasadniczą w jedno brzmienie miękkie, a tak powstają *zléwy miękkie cienne*; np. *rosa*, zamiast: *rosje*, mówimy *rośe* a piszemy *rosie*.

To **j** wyręcza się cięższym zastępcą: albo szumem *sz/ż*, albo sykiem *s/z*, a tak powstają *zléwy miękkie grube*; np.

	<i>plat-ać</i>	<i>jazd-a</i>	<i>pis-ać</i>	<i>maz-ać</i> ,	<i>or-ać</i>
zamiast:	<i>platje</i>	<i>jezdje</i>	<i>pisje</i>	<i>mazje</i>	<i>orje</i>
	<i>platsze</i>	<i>jezdże</i>	<i>piśsze</i>	<i>mazże</i>	<i>orże</i>
mówimy:	<i>plące</i>	<i>jeżdże</i>	<i>pisze</i>	<i>maże</i>	<i>orze</i>
<i>plat</i> ,	zamiast: <i>platje</i> , <i>platsę</i> ,		mówimy: <i>plące</i> ,		
<i>rad-a</i> ,	zamiast: <i>radje</i> <i>radzę</i> ,		mówimy: <i>radzę</i> .		

Gardłowe: *k/g, ch/h*, przed podniebiennymi: *sz/ż, s/z*, upodabniając się do nich, obracają się w podniebienne *t/d, s/z*, nim się zleją; np.

<i>mak</i>	<i>targ-ać</i>	<i>mucha</i>	<i>braha</i> —	<i>ręka</i>	<i>noga</i>
<i>makjek</i>	<i>targje</i>	<i>muchje</i>	<i>brahje</i> —	<i>rękje</i>	<i>nogje</i>
<i>matszek</i>	<i>tardże</i>	<i>mussze</i>	<i>brazże</i> —	<i>rętse</i>	<i>nodze</i>
<i>maczek</i>	<i>tardże</i>	<i>musze</i>	<i>braże</i> —	<i>ręce</i>	<i>nodze</i>

Zasadnicze *t/d* giną u nas czasem; np.

<i>ptak</i> ,	<i>ptakjek</i>	<i>ptatszek</i> ,	zamiast <i>ptaczek</i> : <i>pta-szek</i> ,
<i>drogi</i> ,	<i>drogjej</i> ,	<i>drodźej</i>	: <i>dro-żej</i> ;
<i>Praga</i> ,	<i>pragjski</i> ,	<i>pradz(s)ki</i> ,	: <i>praz-ki</i>

Języki cerkiewny, czeski z reguły *d* z *dz* wytracają, mówiąc np. *noze* za: *nodze* itp.

Potęgujące syki *s/z* stają czasem przed spółgłoską zasadniczą; np. *złpol. wszystkie*, *npol. wszystkie*; narostki *-ki, -two*, wzmacniają się poddźwiękiem *s* na: *-ski, -stwo*; np. *pański, państwo*; takimi są utwory w słowach: *drozd, gazda, gwiazda, gniazdo* (łac. *nidus*, niem. *nest*, zamiast: *gnid-, gñest*); *polszczyzna* (po czes. *polsztina*), *bielizna, mielizna*

Potęga 1sza występuje tedy u nas w czterech stopniach, z których pierwszy najniższy wydaje spółgłoski *najmiększe* (cienne), a czwarty najwyższy spółgłoski już twarde ale zlagodzone: 1. *tj/dj* = *t'd*, i silniejsze polskie *tsj/dzj* = *č/dž* 2. *tsz/dž* = *cz/dž* 3. *ts/dz* = *c/dz*; 4. grona *st/zd*.

W cerkiewszczyźnie, skłonniej do szumów, grona *szt/žd* (niższe od *st/zd*) są regułą zamiast pol. *ts/dz* = *c/dz*.

Wymawianie sycznych *c/dz, s/z*: *cas, jezdze, jesce, zywy*, zamiast szumnych *cz/dż, sz/ż*: *czas, jeżdże, jeszcze, żywy*, czyli *mazurowanie* jest pierwotniejszym, a oraz znamięm północno zachodniej sławiańszczyzny aż poza Łabę; od południowej i wschodniej piśmienna polszczyzna przyswoiła sobie szumność, mówiąc: *czas* Słowacy i Czesi spółgłoski szumne aż miażdżą w wymowie, niby: *czjas*

Że pierwotna syczność (*mazurowanie*) przemieniała się w szumność, okazują przykłady: złpol. i cer. *zmija*, npol. *źmija*; cer. *zabr* (o nosowe), stpol. *zabr* (a nosowe), stąd pol. nazwa *Zambrowo*, a npol. z ruska: *źubr*; *Grudziądz* a *Grudzią* (ż za dż); *Sącz* z: *Sąd-ec* (a nosowe); -ic a *icz*, np. stpol. *wajewodzie, sędzie, królewic*... a npol. *królewicz, Janowicz, Bogdanowicz* (serb. -ić: *Janezić*...); złpol. *iczes. ocz, zacz*... miasto: o *co, za co*; *nivec* a *nivecz*; pol. *ziemia* a lit. *žiemė* *ziemia*, kraj, i lit. *žēm-as* *nizki, poziomy*, stąd lit. nazwa *Zemajt-is* *Żmudź-in*, tj. mieszkaniec niby litewskiej *Ukrainy*, *Niederland*.; niem. *zuchen* a pol. *szukać*.

Potęga 2ga.

Potęgują się spółgłoski przysadą wargowego *w*, tkwiącego w potęgach samogłoskowych: *wa, wu, wo*; np. *chytac* a *chwytać, o-chwat*.

Tak narostek: *t*, spotęgował się na: -*tw, -stw, -stwo*; np. *dobrodziejstwo*; *goździk, warsta* a *gwoździk, warstwa* (por. ros. *wiorsta*); *lina, rynna* a *linwa, rynwa*; *kita* a *kwiat* (czes. *kitka*).

Por. *zwierz* a łac. *fera*, niem. *Thier*; *zwierciadło*, ches. *zyrcadlo* (y słabe); *święty*, łac. *sanctus*, a zęd. *spenta* za *swenta*; łac. *sus* a *świnia, Schwein*. — Niemiec używa *f* za *w*: *Pfal, Pfau, Pfad* .. *pal, paw*, stpol. *pac*, (droga), stąd *patnik* pielgrzym; Polak w takich tworach niemieckich zostawia tylko *f*: *funt, fant* *Pfund, Pfand*

Potęga 3cia.

Ponieważ wszystkie spółgłoski trwale: *j, s/z, ch/h, f/w*, — *r/t*, okazują się być przydźwiękami, potęgującymi pierwiastkowe spółgłoski; przeto nastrój mowy ludzkiej wymaga, aby przypuścić, że:

Nosowe *n/m* także służą do potęgowania zasadniczych; np. por. *Chełm* a *Chełmno*; *wy-pis* a *pismo, czasopism* (nie: *czasopis*).

Podobnież: *Grodno, Kutno, Komarno, piętno* *pasmo, jarzmo, krzyżmo*

Potęga 4ta.

Przysadą płynów *r/l*; np. *chyt-ac* a *chytr-y*; *świt* a *światło*.

Tak *po-dob-ny* a *dobr-y*; ość za *osti* a *ostry*; *mok-nę* a *mo-kry* *miot-ę* a *miotła*; *skorupa* a złpol. *skorłupa* i *szkarłupa*;

wymawiają: *jabko* i *jabłko*: narostek *-tr-* brzmi w polskim *-dło*: *mydło*, *stadło* (małżeństwo).

Cerkiewszczyzna późniejszych wieków i ruszczyzna, miękcząc wargowe *p/b*, *w*, *m*, wzmacniają je przydźwiękiem *l*; np. *sypie*, *robię*, *drzymię*, *łowię*, po rus. *syplu*, *roblu*, *drymlu*, *lowlu*. Toż jest w tworach polskich: *grobla* *czapla*, *kropla*, *budowla*, *niemowle*, *geśl*, *Przemyśl*, *Lublin*, *Dęblin*, *Zarblewo* (na Mazowszu w Płockim).... A przed narostkiem *-iwy* ten przydźwięk każdą spółgłoskę wzmacnia; np. *cnotl-iwy*, *wstydl-iwy*, *szcześl-iwy*, *bojaźl-iwy*, *lekl-iwy*, *cierpl-iwy* *).... przeciwnie: *chc-iwy*, *prawdź-iwy*.... Podobnie w niemieckim przed *-ich*: *männl-ich*, *fügl-ich*, *schädl-ich*.... a przeciwnie przed *-ig*: *saft-ig*, *körn-ig*....

Potęgi 2ga, 3cia, 4ta nie są *złéwami* spółgłosek, lecz *składami* w grona takie: *tw*, *tn*, *tm*, *tr*, *tl* **)

Jinne języki mają jeszcze potęgę *przydechową* zapomocą przysady *ch/h* do każdej spółgłoski chwilowej: *t/d*, *k/g*, *p/b*, jak skr. *zéd*; w grec. jest tylko *th*, *kh*, *ph*; w goc. *th* lub *dh*, niem. *th*....

Przydźwięk potęgujący zdolien się rozwinąć w osobną zgłoskę dobraniem samogłoski, o którą się oprze; np. *j*: pol. *drobienie* za *drobienje*, a cer. *droblienije*; pol. *latać*, za *łjatać*, a serb. *lijetati*; *w*: *brzytwa*, 2 przyp. l. mn. *brzytew*; *r/l*: *wiatr* i *wiater*; *grobla* *grobel*; *Chełmno*, *chełmiński*; *pismo*, *pisemny*; tu: *ij*, *cw*, *er*, *el*, *in*, *em* nie są znaczącymi narostkami czy przyponami (suffixa), ale tylko *naroślami* (affixa) bez znaczenia, służącymi jeno do zmiany (modyfikacji) poprzedzającej spółgłoski zasadniczej.

ODMIANY DLA DŹWIĘCZNOŚCI.

I. Dodatek i ujma.

Dostawa spółgłoski na początek słowa lub przed spółgłoskę.

1. Do samogłoski na początku słowa przysuwamy jedną z dostawek: *j*, *h*, *w*, dla uniknienia *ziewu* (hijatu), niemiłego językom sławiańskim; np. zamiast: *az*, mówili starzy Polacy: *jaz*, później: *ja*; *harmata*, *hulan* i *armata*, *ulan*; za: *Ugier*, mówimy: *Węgier* (Zob str. 17.)

2. Przed narostki: *-t* (*-ć*), *-n* (*-ń*), stają syki *s/z*; np. stpol. *wsz-yt-ek*; npol. *wsz-ystek*; organicznie: *wziąć*, npol.

*) Nie jest zatem to *l* wyłącznym znamieniem sławiańszczyzny południowej, jak uczyli czescy badacze: Dobrowski, Hanka, Szafarzyk....

**) Badacze niemieccy także: *w*, *u*, *m*, *r*, *ł*, mają za sufiksy; zaś miękkie *l* (z *ł*) nazywają *epentetycznym* zamiast *epitetycznym*, a owo *j* bez nazwy rozważają.

wziąć; zamiast: *ojczyzna* mówimy: *ojczyzna*; od Czasownika: *pia-ć*, pochodzi *pieśń*.

Tak zamiast: *rękojęć*, mówimy: *rękojęć*; *sieré* i *sierśe*; porównaj *pięknota*, *piękność* a *dobrota*, *dobroć* (bez *ś*).

3. Przed *j* dostawia się *n*, z którym ono się zléwa w miękkie *ń*; tak Zajimki: *jego*, *jemu*, *jój*, *ja*, *jich*, *jim*, przed Przyjmkami brzmią: *niego*, *niemu*, *niój*, *nią*, *nich*, *nim*, a zaś w 6. 7. przyp. 1. poj. i w 6. przyp. 1. mn. to *n* w nowój polszczyźnie nawet bez Przyjmków się usadowiło: *nim*, *nimi*; od: *jść*, za: *wjść*, mówiono: *wnić*, *wnićcie* (teraz nieorganicznie: *wnijść*, *wnijście*); ze zrostka *s* i *jadać* mamy: *śniadać*, *śniadanie*.

Po stpol. w 6. 7. przyp. 1. poj. i w 6. przyp. 1. mn. mówiono: *jim*, *jimi*. Stwardło przybyszowe *ń* na *n* w: *zanadrze* (pazucha) z czes. *zānadrzī* *ōd* *pnia*: *jadr* (por. *jadro*), i w wyrazie: *wnatrz* (cer. *atr*, ros. *wnutri*), którego pierwotnik polski musiał brzmieć: *jątr* (por. *jątrznica* kiszka z krwi, *jątrw*, żona brata).

O d t r ą c a n i e spółgłoski z początku słowa lub sprzed spółgłoski:

1. Po wargowym *b* zrostka *ob-* następujący zadźwięk wargowy *w*, przemienia się w *b* i ginie; np. zamiast: *ob-włok*, zrobiło się: *ob-błok*, potym *ob-łok*.

Tak za: *ob-wora*, *ob-wóz*, *ob-walić*, *ob-wrócić*, *ob-warzaniek* *ob-wojczyk*, *ob-wiecać* (cer. *viesztati*, mówić, z polska: *wiecać*), *ob-wiata* (cer. *wiet* umowa, układ), mówi się: *obora*, *obóz*, *obalić*, *obrócić*, *obarzanek*, *) *obojczyk*, *obiecać*, *obiata* (ofiara).

2. Odtrącanie organicznego *j* przed *i* daje powód do niezrozumiałej pisowni, jak: *ziszczyc*, *zima* zamiast: *zjiszczyc*, *zjima* (chwyta, od *jać*).

3. Z dwójki pierwotnej *ks* odpadło *k*; np. łac. *aks-is*, *seks*, niem. *achse*, *sechs*, pol. *oś*, *széść*; łac. (erux) *kruks*, pol. *krzyż*; łac. (ex) *eks*, cer. *iz*, pol. *z*.

Zamiast: *dwa* na (dzie)s(i)cie, mówimy: *dwa-na-ś-cie* itd.

W: *trtć* żywe srebro, *rdzeń*, opadło *t/d*: *rtć*, *rdzeń*; *wezmę* za: *wez-jmę*.

Wstawa spółgłoski między spółgłoski.

t/d wstępują dla pewnej dźwięczności; np. od rdzenia:

*) Gramatyk Kopczyński, nie znający tego prawa głoskowego, miał groszam ujmować przekupki, aby koniecznie mówily: *obwarzanek*.

pis (pis-ać) z wytrąceniem samogłoski rdzennéj, zrobiło się: *pstry*; zamiast: *z-jąć*, mówi się: *zdjąć*.

Tak: — *zazdrość*, *zdradzić*, *nozdrze* zamiast: *za-zrzość* (od stpol. *zrzéc*), *z-radzić*, *nos-rze*.

Zpol. *pczoła*, ros. *pezelá* (czes. *vezela*), npol. *pszczoła*, tu cz. spotęgowa-ne na *szez*.

Wytrącanie spółgłoski.

t, ć; od *cztery* poszło *czwarty* za: *cztwarty* (por. cer. *czetyr-t*, rus. *czetwertyj*); *szko* za: *śko*, cer. *stko*, ros. *steko*, serb. *staklo*.

Mówimy: *slup* za: *stłup*, cer. *stłp*, ros. *stolb*, serb. *stup*, czes. *slup* i *sloup*.

Cale zgłoski wytrącone: *czł-owiek* a *czł-ek*, *książ-ęcia* a *kś-ęcia*; *kś-eni* za: *księg-ini*; łac. *kompater*, ludowo pol. *kum-otr*, piśmienne: *kum*.

Przystawa spółgłoski. — Do rdzenia *jes* fałszywą ana-logiją dodano w nowéj polszczyźnie piętno 3. os. l. poj. *t*, a tak odmieniamy: *jest-em*, *jest-eś*, *jest*, *jest-eśmy*, *jest-escie*; po stpol. było organicznie: *jeś-m'*, *jeś* (za: *jes-s*), *jest*, *jeś-my*, *jeś-cie*.

Utrącanie spółgłosek z końca zgłosek.

Języki sławiańskie poutrącały wszelkie niemal spółgłoski z końcówek odmian słów, a język polski gęsto i samogłoski; np. końcówkami lgo przyp. l. poj. mian męzkich jest w skr. i lit. *-as*, *-us*, *-is*, w grec. *-os*, *-ys*, *-is*, w łac. *-us*, *-is*, w goc. *-s*, *-us*, *-is*, w cer. piszą się tylko samogłoski: słabe *y* i słabe *i*, w polskim i te naniemiały. Tak np. skr. *dʹvan-as* głos, cer. *zwon*, pol. *dzwon*; skr. *stʹagus* wierzchoł, lit. *stʹogas* dach, cer. *stog* kupa, pol. *stog*; skr. *vāh-as*, grec. *ʹoch-os*, pol. *wóz*; skr. *mart-is*, łac. *mort-*, lit. *s-mert-is*, pol. *ś-mieré*, cer. *sʹ-mrtʹ*; goc. *hlaib-s* (wym. *chlebs*), *tʹaurn-us* (wym. *thornus*), a pol. *chleb*, *tarń*. Tak np. l. os. l. mn. w Czasownikach: skr. *paḱāmas*, po kujawsku: *pieczema* (tu a Kujawian celuje), rus. *peczemo*, piśmiennie: *pieczemy*, cer. *peczemʹ* (tu cer. samogłoska najniżej skłęsla) itd.

1. Spółgłoska trętwa przed gibkim *n* z narostka czasownikowego *-nąć* często ginie; np. *świsł-nąć* a *świs-nąć*; *rze-zać* a *rż-nąć*; *głusk-ać* a *glas-nąć*.

Tak: za *rost-nąć* mówimy *ros-nąć*; *łyskać* a *łysnąć*; *top-ić* a *to-nąć*; *gub-ić*, *gib-ać* a *gi-nąć*; *plyw-ać* a *ply-nąć*.

2. *t/d*.—*g*, *w*, *n*, *j*, giną często przed narostkami różnymi; np. np. *kost-* (kość) *koś-nieć*; za: *dad-m*, *jad-m*,

wiad-m, urobiło się: *da-m*, *jé-m*, *wié-m*; za: *hamburg-ski* dźwięczniej: *hambur-ski*; za: *leniw-stwo*: *leni-stwo*.

Tak zamiast: *miłost-ny*, *poczes-ny*; *serd-ce* (por. *serdeczny*), *jizd-ba*, (*jizd-ebka*) *Gniezd-no* (od: *gniazdo*), *Drezdno* (od: *drozd*); *szyw-ć*, *żyw-ć*, *plew-ć*; *Czartoryj-ski* (od miasta: *Czartoryja*) dźwięczniej: *miłos-ny*, *poczes-ny*; *ser-ce*, *jiz-ba*, *Gniezno*, *Drez-no*; *szy-ć*, *ży-ć*. *plé-ć*; *Czartory-ski*. Por. jeszcze: *szedł* a *sz-ła* . . . *garn-ek* a *gar-ki*, *garn-ec* a *gar-ce*.

3. Gdy się spółgłoska podwoji, to pierwsza ginie; np. od rdzenia *jes* mamy: *jes-t*, ale 2 os. 1. poj. po stpol. miasto: *jes-ś* było: *jeś* (npol. *jesteś*).

4. Stpol. *mołwa*, *jaz*, *jedyn* na dziesięcie, npol. *mo-wa*, *ja*, *jedy-naście*; za: *padł*, *upadł-szy* . . . po stpol. i w mowie potocznej: *pad*, *upad-szy*; dźwięczniej wymówić: *jabko*, niż: *jabłko*.

II. Z g o d a.

A. Upodobnienie spółgłosek.

(Asymilacja niezupełna.)

Dla harmoniji brzmień mowy upodabniają się spółgłoski jedna do drugiej lub do samogłosek następujących.

1. Poprzedzająca spółgłoska

stosuje się do następującej samogłoski albo spółgłoski.

a) Wpływ samogłoski

na poprzedzającą spółgłoskę.

Brzmienia spółgłosek miękkich *cienkich* potworzyły się upodobnieniem poprzedzających spółgłosek twardych do następujących samogłosek potęgowanych: *ji*, *je*, *ja*, *jo*, *ju*, *ję*, *ją*; przeto od: *kos-a*, za: *kosji*, brzmi: *kośi* (nie twarde *s* itd).

U nas każde: *e*, *i*, jako samogłoski wątłe, miękczą poprzedzającą spółgłoskę twardą, co czyni język polski najmniejszym ze wszystkich dyjalektów sławiańskich; a przeto;

1. Wymawiamy np. *ciepły*, *mnie*, *panie*, *bierze*, *nie-sie*, *mrze*, *cichy*, *kości* (5. przyp. 1. poj.), *kadzić*, *korzyć* (*y* za *i*)

Przeciwnie w cerkiewszczyźnie: *tepl*, *mene*, *pane*, *beret*, *neset*, *mret*, *tich*, *kosti*, *kaditi*, *koriti* po rus. *te-płyj*, *mene*, *pane*, *bere*, *nese*, *mre*, *tychyj*, *kosty*, *kadyty*, *koryty*. Podobnież w jinnych sławiańszczyzny gałęziach.

Tylko takie *e* jest niemiękczące, które odpowiada cerkiewnemu *y* słabemu (*jerem* zwanemu), lub które zostało po ściągnięciu słowa; np. *synem* cer. *synm.*; *dobry*, *dobra*, *dobre*, cer. *dobry(i)*, *dobraja*, *dobroje*, (*oj* w pol. wytrącone).

Przed narostkami *-ka*, *-ski*, *-stwo*, *-n*, *-nia*, *-ca*, była pierwotnie samogłoska cienka *i* (= *ji*), która w cerkiewszczyźnie zesłabła, a w polskim zaniemiała, pozostawiając swój wpływ w poprzedzającej spółgłosce miękkiej; np. *druh*, *družka*; *pan*, *pański*, *państwo*; *głos*, *głośny*; *jutro*, *jutrznia*; *obrona*, *obronca*.

Przeguby *podniebienne* i *gardłowe* i ich odpowiednie *miękkie*, upodabniają się do następującego *s* narostków: *-ski*, *-stwo*, stałym ładem (mięknać, twardnąć lub nie zmieniając się), i wytrącają to następujące *s* dla uniknięcia szorstkiej wymowy; a mianowicie:

mocne:	t , k , <i>c</i> , <i>cz</i> , <i>ć</i>	wydają mocne:	c ;
a słabe:	d , g , <i>dz</i> , <i>dź</i> , <i>dż</i>	wydają słabe:	dz ;
mocne:	s , ch , <i>sz</i> , <i>ś</i>	wydają mocne:	s ;
a słabe:	z , h , <i>ż</i> , <i>ź</i>	wydają słabe:	z ;

np. zamiast:	mówimy:	zamiast:	mówimy:
<i>brat-stwo</i>	<i>brac-two</i>	<i>sąsied-stwo</i>	<i>sąsiedz-two</i>
<i>kozak-ski</i>	<i>kozac-ki</i>	<i>kańczug-ski</i>	<i>kańczudz-ki</i>
<i>niemiec-ski</i>	<i>niemiec-ki</i>	<i>sieradz-ski</i>	<i>sieradz-ki</i>
<i>buczacz-ski</i>	<i>buczac-ki</i>	<i>kambodź-ski</i>	<i>kambodz-ki</i>
<i>pokuć-ski</i>	<i>pokuc-ki</i>	<i>źmudź-ski</i>	<i>źmudz-ki</i>
<i>sas-ski</i>	<i>sas-ki</i>	<i>francuz-ski</i>	<i>francuz-ki</i>
<i>włoch-ski</i>	<i>włos-ki</i>	<i>zaporoh-ski</i>	<i>zaporoz-ki</i>
<i>kałusz-ski</i>	<i>kałus-ki</i>	<i>mąż-ski</i>	<i>męż-ki</i>
<i>przemys(ł)ski</i>	<i>przemys-ki</i>	<i>świtez-ski</i>	<i>świtez-ki</i>

od słów: *brat*, *sąsiad*, *mąż*, — *Kozak*, *Niemiec*, *Sas*, *Włoch*, *Francuz* (miana narodów), *Buczacz*, *Kałusz*, *Przemysł*, *Kańczuga*, *Sieradz* (miasta), *Pokucie* (krajina nad Czeremoszą), *Kambodża* (południowa część Jindyji za Ganga), *Żmudź* (północna część Litwy), *Zaporozie* (kraj Kozaków między Bohem a Dońcem), *Świtez* (jezioro na Litwie).

Błąd. Łamia przesłizny ten ład w języku naszym ci, którzy piszą: *francu-ski*, *zaporoz-ski*, *papię-ski*, *mę-ski*... z czego nie wyjaśnia się, że pięć

zakończony na spółgłoskę słabą (z, h, ż, ź), a nie na mocną (s, ch, sz, ś), bo zaciągają przegub pnia (rzecz jistotną) dla poddźwięku narostka (rzeczy podrzędnej). Czemuż równa wynikłością nie piszą: *sąsie-cki, siera-cki*?

Jinni Sławianie nie znają téj zasady dźwięczności, mówiąc i pisząc, np. po ros. *bratskij*, po czes. *mužski* Nie odpowiednio tedy duchowi języka polskiego piszą niektórzy: *pragski*, zamiast: *praz-ki* (Praga po czes. *Praha*, więc *h* na *z*).

U nas spółgłosce *g* w takich wypadkach często odpowiada *z* zamiast *dz* przez odrzucenie *d*, np. *Kopenhaga kopenhazki*; lub ginie *g*: *Wirtemberg wirtemberski* (Zob. str. 32.)

Nałóg wielowieczny zatarał pochodzenie w słowach: *bo-ski, ubó-stwo, mńó-stwo, ochédó-stwo*, za: *bodz-ki: ubódz-two* ... od: *Bóg, ubogi* ...

2. Twarde **w** w Czasownikach na: *-aw, -ow, -yw*, przed samogłoską wątlą *e*, i przed nosówkami *ę, a* cieńsze na *j*, przezco *o, y* wzmagają się na *u*; np. *dawać, złpol. dawa, dawam, dawają, npol. daje, daje, dają; budować, buduje; pokazywać, pokazuje* (Zob str. 11.)

Npol. *żyje, żyjesz, żyje* było po stpol. *żywé, żywiesz, żywie* ... cer. *živá, živěši, živěti* skr. *gīvāmi, gīvāsi, gīvāt* ... od *√ giv*, cer. *živ*, pol. *żyw*, nie *ży* (jak nowi gramatycy utrzymują), bo tu **w** w pewnych względach odpadło: *ży-ć, ży-t*, za *żyw-ć, żyw-t*.

b) Wpływ spółgłoski

na poprzedzającą spółgłoskę.

1. Mocna przed słabą przemienia się w słabą, a słaba przed mocną w mocną; np. zamiast: *ku woli, ku rzeczy*, mówiono: *k woli, k rzeczy*, teraz: *gwoli, grzeczny* (bo *rz* brzmi jak słabe *ż*); a od: *dech, z-topić, z-pod*, mamy: *tchu, tchnąć, tchórz, stopić, spod*.

Tak od: *kiedy*, za: *kdy*, mówi się: *gdy*; cer. *st.bło*, pol. *żdźbło*; pol. *pchła* za *bchła*, cer. *błcha*. (Zob. str. 38.)

Błędnie tedy piszą niektórzy: *zkać, ztać, zpomiedzy, zpiąć, zchowac* itp. zamiast harmonijnie: *skąd... schować* ...

Lecz ponieważ spółgłoski słabe na końcu słowa brzmią mocno (*grad, raz, bieg, dąb, rów, jakby: grat, ras, bieł, dąp, róf*), a przecież dla pochodzenia zatrzymują się w piśmie słabe; przeto zatrzyma się na końcu słowa mocna przed słabą i odwrotnie, choć

w jednej zgłosce staną; np. od: *proś-ba, koś-ba*, — *województwo, księz-two*, — *lóz-ę, wioz-ę*, — *Szląz-ko* . . . pisz: *prośb, kośb, województw, księztw, lóźć, więźć, Szlązk*.

Ale w słowie: *maść* (zamiast *maźć* od *mazać*) dawno zaszło upodobnienie.

Słabe *z* przed *ł* na mocne *s*. Od: *maz-ać, więz-ć, powróz*, powinno być: *maz-ło, wioz-ło, powróz-ło*, jak się mówi: *laz-ło, gryz-ło* . . .; ale, snadź dla wymowy zglosek na samogłoski, wyrobiło się: *ma-sło, wio-sło, powró-sło*; — z teje przyczyny za: *nos-rze, nos-drze*, wyrobiło się: *no-zdrze*.

2. **Chwilowe** *t/d* przed trwałym *ł* (*l*) zamieniają się na trwałe *s* (*ś*); np. od pni: *mył, jadł, gęł, przedł*, pochodzą: *mysł, umysł* . . . *myśl, jasło, geśl, przesłica*.

Por. skr. *√* *man* myśleć, jimsł. bier. cz. przesz. *mat-a* pomysłany, a z tego polski pień: *mył* (a zesłabło na *y*) w wyrazie: *mysł, myśl*.

Nie lubimy podwojonych spółgłosek dla szorstkości wymowy; przeto zamiast: *tt, dt*, wymawiamy: *st*, bo, chcąc przecieź upodobnić poprzedzające podniebienne *t/d* do następującego podniebiennego *t*, przemieniamy *t/d* na podniebienne *s*; np. od pni: *plet, kład*, sposób bezokoliczny byłby w cer. *plet-ti, kład-ti*, w pol. *plet-ć kład-ć*, dźwięcznie: *pléść, kłaść*.

Tak za: *czet-ł, god-ł* (por. pol. *godzi się*, cer. *god-iti* podo-bać się, być witanym, pożądanym, przyjemnym, miłym) harmonijnie: *część, gość*. — Za: *grzeb-ć*, jest: *grześć* (grzebać).

3. Co do **twardości i miękkości** obie muszą być albo twarde lub syczne, albo szumne, albo cienkie; np. *mia-sto, miej-sce, mie-czeź, mie-ścić; gła-skać a gła-szcze; ja-zda, je-źdź, je-ździć*.

Ale się ma pisać: *rad-ca, dowód-ca, przejażdż-ka*, nie: *radz-ca, dowódz-ca, przejazd-ka*, bo tu spółgłoski się schodzące nie w jednej zgłosce się wymawiają.

Pisza: *Polska, Polsce*, nie dość harmonijnie z mazurską, zamiast jak przez wieki Polacy mówili i pisali: *Polszcze*. Myła się wzorem odmiany takich słów jak: *łaska, deska* . . . *łasce, desce*; ależ nie dopatrzyli, że przed *sk* znajduje się cienkie *ł*, które wymaga większego zmiękczenia następującego, niż jest *sc*. Tak w starzej polszczyźnie *sk* z poprzedzającym ciekim *j* miękczono na szumne *szcz* nie na mazursko syczne *sc*, mówiąc: *wojsko, w wojszcze* (dziś: *w wojsku*.)

Na początku słowa *s* rdzenne *cieńczeje* wedle następ-
C*

pujacej cienkiej *gibkiej*: *m', n, l*, lub *w*; np. *śmiały, śnieg, ślepy, święty, świeży*.

Przed jinnymi cienkimi wygładzona wymowa narodowa unika świegotliwego brzmienia; np. *spać, spi* (nie *spi*); *srrebro* nie *srrebro*; *spisa, spiż* (kruszec mieszany), *Spiż* (starostwo spizkie); *ssać, ssie*.

Cer. *srebro*; a że każde *e* w polskim miękczy, toć musiało być po prapolsku: *sr'ebro*, w czasach, nim cienkie *r'* zesumiało na *rz* w języku polskim i czeskim. W czes. *strzibro* utrzymała się szumna miękkość tego *r*.

Slabe *z* nie cieńczeje przed cienką; np. *zminda* (sknéra), *złpol. zmija*, — *zwiierz, zwierciadło*.

W wyrazach: *śród, środa, środek, średni, średnica*, — *źródło, źrenica*, zostało cienkie *ś/ź* przed starosławiąńskim cienkim *r'* (przed *jať*) a *złpol. rz*; cer. *sr'eda* środek, *zr'eti* patrzeć; *złpol. szroda, źródło, źrenica, źrzec*.

Przyjimek npol. *z* (za *s'* w znaczeniu: *razem*) tylko przed cienkim *ć* cieńczeje; np. *ścisk, ściąć, ściek*.... przeciwnie: *zdziałać, zzielenić, spisać, spiew, spiewać* (od: *s'+piac*), *zbić, związać, zmienić, zmięść, zlać, zjadać*....

Błędem wymowy jest: *spiew, spiewać*, a jeszcze gorzej: *spiew, spiewać*.

W ogładzonej mowie narodowej zamiast *s* wymawiamy często szumne *sz*, unikając świegotu: *szlachcic* (od *s' + lach, lech* por. stslaw. *lecha* zagon, grzęda), *szpinka* (*s' + piac*), *szpilka* (snadź *l* za *n*); — *szron* (cer. *sr'en* biały), *Szrem* (miasto), *Szreniawa* (herb); brzydka wymowa świegotliwą (osobliwie w Tarnowszczyźnie) *ślachcic, śpinka, śpilka, sron*....

Syki *s/z* cieńczeją przed cienkimi *n/l* choćby w osobnych zgłoskach; np. *gas-nąć, gaś-nie*; *nios-ty, nieś-li*; *bielizna, bieliźnie*; *koza, koźli*.

2. Następująca spółgłoska

stosuje się do poprzedzającej.

1. Na zasadzie upodobnienia następującej spółgłoski do poprzedzającej potworzyły się spółgłoski miękkie *grube*, gdy po twardych więc grubych: *t/d, r*, cienki przydźwięk *j* przemieniał się w przydźwięki grube: *s/z, sz/ż*; np. *z: błotje, radje, piastje, jazdje, orje*, tworzyło się: *błotse, radze, piastsze, jazdze, orze*, a wyrobiło się zlewem: *bloce, radze, pieszcze, jezdze, orze*. (Zob. str. 21. 27.)

2. Zamiast: *ob-włok, ob-walić*.... zrobilo się: *ob-błok, ob-balić*.... a następnie: *ob-łok, o-balić*.... (Zob str. 38.)

3. Wzajemne upodobnienie

spółgłosek się schodzących.

Następująca stosuje się do poprzedzającej, a poprzedzająca zarazem do następującej:

1. Kiedy po *gardłowej* cienkie *j* zamieni się na (podniebienny) *syk* lub *szum*, a skutkiem tego poprzedzająca *gardłowa* na odpowiednią podniebienną tak:

kj na *ks* lub *ksz*, a to na *ts* lub *tsz* = **c** lub **cz**

gj na *gz* lub *gż*, a to na *dz* lub *dż* = **dz** lub **dż**

chj na *chs* lub *chsz*, a to na *ss* lub *ssz* = **s** lub **sz**

hij na *hz* lub *hż*, a to na *zz* lub *zż* = **z** lub **ż**

np. *z: rękje*, staje się: *rękse*, a *z* tego: *rętse*, zléwem: *ręce*.

Podobnie utworzyło się: *placze*, *nodze*, *łże* za *łdżę*, *dyszę*, (z mazurska: *dyse*) . . . od: *plakać*, *noga*, *łgać*, *dychać*.

2. Kiedy po sykach cienkie *j* zamieni się na *szum*, po poprzedzający *syk* zamieni się także na *szum*, który odpadnie, bo Polak nie lubi podwojeń spółgłosek, tak:

sj na *ssz*, to na *sssz*, 1sze *sz* odpada, a zostaje drugie *sz*

zj na *zż*, to na *zżż*, 1sze *ż* odpada, a zostaje drugie *ż*

np. *z: pisję*, będzie *pisszę*, *piszszę*, *piszę*.

Również: *czeszę*, *wiążę*: . . . od: *czesać*, *wiązać*. itp.

B. Zrównanie spółgłosek.

(Asymilacja zupełna).

Kiedy spółgłoska zupełnie się zrówna w brzmieniu z drugą następującą lub poprzedzającą, to wynika *podwojenie* spółgłoski.

Podwojenie spółgłoski ulubione jest w języku niemieckim; np. od rdzenia *hab* z narostkiem *-te*, byłby czas przeszły: *hab-te*, tu *b* asymiluje się na *t* przed *t*, a jest: *hatte*.

1. Język polski, nie cierpiąc podwojonych spółgłosek, *odtrąca zwykle pierwszą*, kiedy podwojenie wypadnie skutkiem zupełnego zrównania schodzących się spółgłosek; np.

klask-ać żyw-ć s'p-ać dziw jad-ł

zamiast: klas**k**-nać ży**w**-ć sep-n dziw-n jed- m jed-sz

równa się: klas**n**-nać ży**ć** -ć sen-n dzi**ń**-**ń** j**é**m-m j**é**sz-sz

mówi się: klas-nać ży-ć se-n dzie-**ń** j**é**- m j**é**- sz

Tak: *g-nę* za *gun-nę*, *gub-nę*; *ply-nę* za *plyn-nę*, *plyw-nę*; *te-mu* za *tem-mu*, *tes-mu*; *oś* za *óśś*, *okś* itp.

Por. pol. *żyw* a skr. *√ g'iw* żyć: pol. *spać*, sen a skr. *svapnas* sen;

pol. *dzień* a skr. *din-as* dzień; pol. *jad, jém* a skr. *! ad* jeść, *admi jém*; pol. *oś* a łac. *aks-is*.

2. *Druga* z podwojonych spółgłosek utracą się; np. *włóczyć*, za *ob-włok* (w równa się z b): *ob-blok*, mówi się: *ob-lok* itd. (Zob. str. 36.)

Ponieważ język polski nie ciérpi podwojeń spółgłoskowych, przeto i w słowach spolszczonych nie podwaja spółgłosek, np. zamiast wymawiać: *grammatyka*, wymawiamy tylko jedno *m*, jak Francuzi, choć piszą: *grammaire*, wymawiają tylko drugie *m* „*grammer*“. My w takich wypadkach ani nawet pisać nie powinniśmy podwojonej spółgłoski, bo przeważną i zaletną zasadą pisowni naszej jest, aby pismo stosować do wymowy: *gramatyka*.

III. Przestawa spółgłoski.

Z grona dwu spółgłosek następująca przerzuca się poza poprzedzającą wstecz w pewnych wypadkach.

1. W porządnym wytworze słów *ts/dz* stają się czasem: *st/zd*, a *ks/gz* stają się *sk/zg* i zmięczonymi: *szcz/źdź*; np. jak od: *ciekę* (cięc), ze zmianą samogłoski miękczającą (potęgowaną) *e* na zasadniczą *o* mamy Rzeczownik *tok*, tak téż od: *mietę* lub *miotę* (mięść), wyszedłby Rzeczownik *mot*, a zapomocą miękczącego *j*: *motj*; tu *j* upodabnia się do *t*, a byłoby: *mots*, na ostatku *s* się przestawia poza *t*, a jest *most*.

Tak od: *jad-e*, tworzyło się: *jadj-*, *jadz-*, *jadz-a*. Narostek *-k*, przemieniał się w: *-kj*, *ks*. następnie w *-sk*, *-szcz*; np. *całki/a/e* a *polski/a/e*, *polszczyzna*; *miazga*, *miażdżę*, za *miagz-*, *miagg-*, rdzeń: *mig*.

Por. łac. *nid-us* za *gnid-us* (por. pol. *gnid-a*), pol. *gniazdo*, za: *gniad-*, *gniadz-*; niem. *nest* za: *gnezd*; por. niem. *blatt* za: *blast*, a sław. *list*.

2. Nieporządnie w polskim przestawily się spółgłoski; np. cer. *dver-*, ros. *dverì*, rus. *dvery*, czes. *dvěrze*, pol. *drzwi*; *o-ślep-nąc*, *o-śl-nąc* a *o-ls-nąc*, *lś-ni się*, i porządniej: *śl-ni się*; cer. *blecha*, rus. *blocha*, czes. *blecha*, pol. *pchła* (*p* za *b* dla zgody, zob str. 34.).

Por. grec. *t'ýra*, niem. *Thür* (nie ma tu stopniowania samogłoski na *v* ale na *h*).

Watpliwa jest przestawa spółgłoski obok samogłoski na początku słów różnym językom wspólnych; zdaje się, że krój sławiański jest pierwotniejszym; np. pol. *rząd* (porządek) a łac. *ordo*; czes. *Labe* r. nij. pol. *Łaba* r. żeń. a łac. *Albis*, *Elbe*; pol. *ramię*, *robota* a niem. *Arm*, *Arbeit*; pol. *kamień* a lit. *akmū*, skr. *as̥mā* (za: *akmā*).

IV. Przeobrażenie

spółgłoski w samogłoskę.

Spółgłoski nosowe *n/m* w utworach języka polskiego tylko przed samogłoską ostać się mogą; w jinnych wypadkach albo, stapiając się z poprzedzającą samogłoską, wydają *samogłoski nosowe* (nosówki), albo giną. (Zob. str. 9. 13.).

A. Nosowe *n/m*, skoro się znalazły przed spółgłoską, wydały nosówkę; tak:

1. Czasowników: *dać, kłać, dme, klnę*, pnies: *dm, kln*, (o samogłoskach zaniemiałych: *y, i*, por. *rozdy-mać, zakl-inać*), przed narostkiem sposobu bezokolicznego *ć*- brzmia: *da-ć, kła-ć*, zamiast: *dym-ć, klin-ć* lub *dm-ć, kln-ć*. Tak: *miąć, ciąć, piąć*....

Por. skr. *d'ama-ti* dmie, *mana-ti* mnie, myśli, od *√d'mā* dać, *mnā* miąć, wartować księgi święte, myśleć.

2. Narostek jemiesłowu czasu teraźniejszego: *-ac*, wyknął z: *-ants*, a Rzeczowników na *ę* narostek: *et*, (ęc, at), z: *-ant*; np. *pij-ac*, za *pij-ants*, *orl-at*, za *orl-ant*.

Por. skr. *√pā* i *pī* pić, *pivat*, (za *pivant*) r. nij. pijące; *√g'iv* żyć, *g'ivat* (za *g'ivant*) a stpol. *żywące*, npol. *żyjące*, i stpol. *żywie, żywiecia*.... żyjătko, zwierzę.

3. *geś*, skr. *hans-as* r. męz.; *wiąz-ać*, skr. *√band'*, goc. *bind-an*, niem. *binden*; *węgiel*, skr. *angār-as*, lit. *angl-is* i *ungl-is*; *ręka*, lit. *ranka*.

B. Nosowe *n/m*, które były pierwotnie na końcu słowa, wydały nosówkę; tak: *brzemie*, pień: *brzemion*; 4. przp. poj. *biędę*, stpol. *bięda* (a nosowe) za *biedam*; 6. przp. poj. *bięda*, cer. *b'edaja*, rus. *bidoju*, za zasadniczą formę sławiańską: *b'edajā-mi*; *wiozę*, za: *wioz-am* (por. *koch-am*, co do *-am*).

Por. skr. 1. przp. poj. *√arma* brzemie, pień *√arman*; skr. *bādām* bięde, *bādājā* bięda; skr. *vagāmi* wiozę.

Pozornie tylko stoi spółgłoska *n/m* na końcu słowa, kiedy po niej samogłoska zaniemiała; np. *dym, dzwon, pad-am*, cer. *dym, zvon, pad-aj-a* (*a* za *am*).

Por. skr. *d'uma-s*, *dym*, para; *d'vana-s* ton, (dzwon); *pād-aj-āmi*, jidę, padam.

C. Ginie nosówka (*a, ę* za *an/am*); np. 2. przp. poj. żeń, Rzeczowników na *a* miękczące: cer. *zcmę*, stpol. *ziemie*, npol. *ziemi*; 2. przp. 1. mn. *ryb* (za: *rybām*); pol. *z* za *s*, *sam*: w stpol. *samsiad* tj. *s-siad* itp. (Zob. str. 13.).

Por. skr. *tātānām* matek, od: *tātā* matka; skr. *sam-sīd-at* sąsiad, od *√sad* siadać, siedzieć.

Część druga.

Rzecz o zgłoskach.

Dwojakie są zgłoski, na które się słowo dzieli: *zgłoski rozbioru* i *zgłoski wymowy*.

Zgłoski rozbioru (*Spredhsilben*) są to pierwiastki, na które się słowo rozkłada wedle budowy jego, a kończą się zwykłej na *spółgłoski*; **zgłoski wymowy** (*Spredhsilben*) są te, po których się słowo wygłasza w mowie, i rozdziela w piśmie na końcu wiersza, a kończą się zwykłej na samogłoski.

np. Zgłoski rozbioru:

rod
rod-ak
rodz-aj
rodź-in-a
na-ród
na-rod-ow-y
na-rod-ow-ość
u-rod-a
przy-rod-a itd.

Zgłoski wymowy:

ród
ro-dak
ro-dzaj
ro-dzi-na
na-ród
na-ro-do-wy
na-ro-do-wość
u-ro-da
przy-ro-da itd.

A. — O PIERWIASTKACH.

Słowa potworzyły się z pierwiastków, złożonych z głosek.

Pierwiastkami słowa jest **rdzeń** i zgłoski dodatne, lgnące do rdzenia z obu jego boków, a mianowicie:

Zrostek jest takim pierwiastkiem słowa, który się zrasta z rdzeniem z przodu jego; np. w słowach: **na-pis**, **za-po-mog-a**, są rdzenie: *pis*, *mog*, a zrostki: *na-*, *za-*, *po-*.

Narostek jest ten pierwiastek, o który rdzeń narasta z końca; np. **las-ek**, **ład-n-y**, **pis-yw-ać**, tu są rdzenie: *las*, *ład*, *pis*, a narostki: *-ek*, *-n*, *-yw*, *-ać*.

Zrostki i narostki nie są jistotnymi i koniecznymi, ale tylko podrzędnymi i przypadkowymi pierwiastkami słowa; bo sam rdzeń może już stanowić słowo; np. *las*, *ród*.

I. O RDZENIACH.

Rdzeń jest zasadniczym słowa pierwiastkiem, ośrodkiem słowa, wyrażającym główne jego znaczenie. Jest on tak jistotnym i koniecznym, że w każdym słowie znajdować się musi; np. *za-gad-ka*, tu *gad* jest rdzeniem, pochodzącym z Czasownika *gad-ać*. *)

Rdzeń otacza się często pierwiastkami podrzędnymi; łatwo go z całego składu słowa wydobyć, odracając pierwiastki podrzędne; np. *na-boż-eń-stw-o*, tu rdzeniem jest *bog*.

Formy rdzeni.

Właściwą formą rdzeni naszego języka są *dwie spółgłoski* ze samogłoską w środku, choćby zaniemiała: np. *mot*, *koch*, *woz*, *rw*, w Czasownikach: *mot-ać*, *koch-ać*, *woź-ić*, *rw-ać*.

Por. skr. *l' rīv* chwytać, *rīvati* chwyta, cer. *rwati* rwać.

Czasem spółgłoska wzmacnia się drugą trwałą np. *kwić*, *świć*, *ścić*, *kład*, *krzyk*, — *cisk*, *świst*, w Czasownikach: *kwićnąć*, *świćać*, *ścićgać*, *kłaść*, *krzyzczyć*, — *cis(k)nąć*, *świstać*, w Rzeczownikach: *kwiątek*, *światło*, *pościg*, *kładka*, *krzyk*, — *ucisk*, *świst*, i w Przymiotnikach: *świećny*, *przykładny*, *krzykliwy* . . .

Rdzeni na samogłoskę zakończonych niewiele wyliczają, jak: *sta*, *zna*, *ku*, *ży*, *pi*, *wia* . . . w Czasownikach: *stać*, *znać*, *kuć*, *żyć*, *pić*, *wiać*.

Rodzaje rdzeni.

I. Rdzenie *pojęć*, z których się wytworzyły Rzeczowniki (a z tych Przymiotniki) i Czasowniki zapomocą zgłosek dodatnych lub bez nich; np. rdzenie rzeczownikowe: *bog*, *nieb*, *ryb*, *biał*, wydają Rzeczowniki: *Bóg*, *nieb-o*, *ryb-a*, *biał-ko*, i Przymiotniki *boż-y*, *nieb'-es-ki*, *ryb'-i* i *ryb-ny*, *biał-y*; a rdzenie czasownikowe: *pad*, *dm* *tn*, *tar*, *wid*, *bar*, wydają Czasowniki: *paść*, i *padać*, *dać* *dme*, *ciąć* *tnę*, *widzieć*, *brać* *biore*.

II. Rdzenie *wskazań*, z których się wywiodły Zajimki i słowa nieodmienne; np. rdzeń *t* wydaje Zajimek osobisty: *ty*, wskazujący *ten/a/o* i Przysłówki: *t-ak*, *t-am*, *te-dy*, *w-t-edy*, *t-ędy*, *s-t-ąd*.

*) Gramatycy polscy tylko *rdzeń* nazywają *pierwiastkiem*; ależ i narostki, i zrostki są pierwiastkami, z których się słowo składa.

II. O ZROSTKACH.

Jedne zrostki przylégają do rdzeni czasownikowych, inne także do jminych.

Zrostki czasownikowe.

1. Pospolitych zrostków czasownikowych mamy 16.

wy-, roz-, prze-, ob-;	o-, u-, w-, z (lub: s-);
za-, na-, po- do-;	od-, pod-, nad-, przy-.
np. <i>wy-robić,</i>	<i>roz-dać,</i>
<i>o-kraść,</i>	<i>u-jąć,</i>
<i>za-sadzić,</i>	<i>na-kazać,</i>
<i>od-chylić,</i>	<i>pod-nieść,</i>
<i>prze-łożyć,</i>	<i>ob-sypać;</i>
<i>w-sunąć,</i>	<i>z-lamać</i>
<i>po-słuchać,</i>	<i>do-jechać,</i>
<i>nad-pić,</i>	<i>przy-grzać.</i>

Pierwsze cztery (*wy-, roz-, prze-, ob-*) nie są u nas Przyjmkami, bo nie rządzą przypadkami; inne są Przyjmkami; np. *o sobie, u ojca, w polu, z (za: s) ogrodem, z (za: iz) ogrodu* itd.

W staréj polszczyźnie *prze-* było Przyjmką, np. *prze Bóg!* (dla Boga!); a w czes. ros. *ob* jest Przyjmką, np. czes. *ob den* (co drugi dzień).

Używamy *z-*, przed spółgłoską mocną *s-* (zob. str. 34.), tak w znaczeniu cer. *s-* (razem), jak i cer. *iz-* (*wy-*), np. *s- i z- za s-: spalić, zbić, zmienić* np. *pieniądze, zbieg* np. okoliczności, a przeciwnie *s- i z- za iz-: spiewać, zbudzić, zmienić* odmienić, *zbieg* dezterter.

Błąd. — Przed- nie zrasta się z Czasownikami w duchu polszczyzny; bo jak np. ze zrostkami: *roz-, do-, przy- . . .* zrasta się mnóstwo Czasowników: *rozsytać, rozrzucić, roznieść, rozrobić . . . dosypać, dorzucić, donieść, dorobić . . . przysypać, przyrzucić, przynieść, przyrobić . . .* tak któżby mówił: *przedsypać, przedrzucić, przednieść, przedrobić?* . . . Jakichżeto grubych barbaryzmów powyuczali ogladzonych ludzi nowsi pisarze, wyrażając się po polsku z niemiecka: **przed-stawić**, (*vorstellen, darstellen*), **przed-łożyć** (*vorlegen*)! Nigdy tak Polacy nie mówili; a mając wielką obfitość narodowych wyrażeń pięknych, nie potrzebowali wymyślać nowych na wzór języka obcego. Np. zamiast *przedstawić*: kogoś komuś *polecić, zalecić* (Jan Kochanowski); *zapoznać* kogoś z kimś, *poznać* kogoś; *poznać* kogoś; *wprowadzić* kogoś w dom; *stawić* się przed króla, był *przypuszczony, wprowadzony* do króla; *podkancelrzy witał* króla (Górnicki); — *wyłożyć, objaśnić* komuś coś; *zdać* sprawę; *przekładam* pokornie (Krasicki); *przekładają* jim panowie (Bazylik); — rzecz się *okazuje, objawia, rozjaśnia, wystawia, występuje*; *Historyja literatury wystawiona* w spisie dzieł

(Bentkowski); dzieje po ludzku *wystawione* (Brodziński); *stawia* przed nami obraz (Lelewel); — *wystawienie* dramatu w teatrze (Feliński), *odegrano* dramat; *widowisko* lub *gra* dramatyczna, dzisiaj *dają* Halkę (operę); — z okna (mamy) piękny widok; widok, widowisko, obraz . . . się *skręśla*, *maluje*, *nastręcza*, *nasuwa*, *otwiera*, *roztwiera*, (Wiszniewski), *rościela*, *osłania* . . .

A zamiast przedłożyć: wniosek, prośbę *podać*, *wnieść*, *posłać*, *złożyć*, *wręczyć* **Przedpłata** (prenumerata) jest *zaliczką*.

2. Mamy jeszcze *zrostek*: *wyz-* (*wez-*) a zwykle z *zanie-* miała samogłoską: *wz-* (cer. *vz-*); np. *wyz-wolić* (cer. *izvoliti*), *wez-bruć*, *wz-budzić*, *wz-dychać*, *wz-nosić*, *wziąć*, (tj. *wz-jąć* nie: *wziąć*); *ws-chodzić* . . . (cer. *vzbrati*, *vzbuditi* . .)

3. Starożytne **pro-** utrzymaliśmy tylko w: *pro-rok* (rdz. rok od rzec) i *pro-wadzić* (rdz. wod).

4. Starożytne **pa-** utrzymało się: *pajak*, *pamięć*, *padół*, *pagórek*, *paproć*, *pasieka*, *patoka*, *pasierb*, *pawaz*, *pawęża* (tarcza) *paznokcie* (nie: *paznogięć*; cer. *nokt*. czes. *pazneht*, ros. *nogot'*). *parobek*, *paździérze* . . .

Tego *pa-*, z którego się *zrobiło po-*, jest więcej w sławiańszczyźnie a w litewskim bardzo wiele; np. czes. i rus. *pakość* szkoda (por. goc. *skaf*. niem. *szade*), por. *Pakość* miasto wielkopolskie i wieś w ziemi przemyskiej; czes. *parub* zrab, *pazwuk* oddźwięk, *paďera* hycel, *parobiti* podrobić, *sfalszować* . . . Lit. *pamīlėti* miłować itp. W ros. przeciwnie *po-* przegłasza się na *pa-*: np. pol. *pogoń*, ros. *pagonia*.

5. Starożytnego **pra-** używamy także; np. *pradziad*, *prawnuk*, *praszczur* (praprawnuk), *prapolski* . . .

Skr. *prā-* znaczy: *wstecz*, *przed*, por. *pradziad*, *prapolski*, a skr. *pra-* naprzód, por. *prawnuk*, *praszczur*.

6. Najstarożytniejszego **su-** znaczącego „*pięknie*, *bardzo*,” ma w sławiańszczyźnie przykład język staropolski: *su-danny*, *pięknie* nadany, *pięknej* urody, *kibici*.

Por. skr. *su-* w tymże znaczeniu; np. *su-putr-as* niby *pięknosynysja*e.

Zrośl „*ji-*” była w starój polszczyźnie: *ji-mieć*, npol. *mieć*, cer. *imieti*; *ji-mienie* npol. *mienie*, *majątek*, cer. *imienije* *zapas*; *ji-grać* npol. *grać* (w kostki, karty), cer. *igrati* npol. *jigrać*.

Znamienitą zaletą języka polskiego są **zrostki złożone**, zwykle z: *na-*, *po-*; np. *na-wy-rzynać*, *na-s-kładać*, *po-s-kładać*, *po-od-dawać*, *po-prze-dawać* *na-po-prze-rabiać*. Nadzwyczajne składy: *o-po-wiedzieć*, *s-po-wiadać*, *wy-począć*, *po-roz-po-czynąć*, *na-po-roz-po-czynąć*.

Zrostki jinnych słów.

Wszelkie Przyjimki prawdziwe, prócz wymienionych na str. 42., stają się zrostkami różnych słów, byle nie Czasowników; np. *bez-pieczęństwo*, *beze-cny*, *g-rzeczny* (za: *ku-rzeczny*), *przez-mian* (*Schnellwage*), stpol. *przed-się*, npol. *przecie*, *przed-się-brać* (tu *przed* zrasta się z *Zajimkiem się*, nie z *Czasownikiem*), *przed-mowa*, *między-morze*, *mimo-wolnie* . . .

Reduplikacyja.

Reduplikacyja (niby *podwójka*) jest pierwsza rdzenia zgłoska wymowy, wygłoszona przed rdzeniem. Zachowaliśmy reduplikację w wyrazie: *da-dzą*, tudzież w wielu słowach: *ta-ta*, *ma-ma*, *nia-nia* (niańka), *la-la*, *ku-kulka*, *pla-plać*, *cze-czotka*, *za-zula*, *le-lek*, *cho-choł* (wierzcholek góry, czub jaki), *ra-rog*, *po-piół*, *s-sać*, *sý-sać* A potęga nosowa w podwójce sięga wysokości starożytności; np. *ką-kol*, *gę-gać*, *bą-bel*, *bę-ben*, *tę-tent*.

III. O NAROSTKACH.

Narostki służą do wytworu słów z rdzeni. Jakkolwiek dużo jest Czasowników czysto rdzennych, to mało jest takich rdzeni, które bez wszelkiego narostka są już mianami, jak np. rdzeń *vuk* (w Czasowniku: *ucz-yć*) a Rzeczownik: *wyk* (zwykle używany ze zrostkiem: *na-wyk*; albo rdz. *ba*, spotężony na *boj* (*ba-ć się*, *boj-ę się*) a Rzeczownik *bój* (np. *ma boja*).

Trojakie rozróżnić wypada narostki:

1. Takie, które z rdzeni tworzą pnie słów w sławiańszczyźnie pierwotne, a które **naroślami** (afiksy, *affixa*) nazwiemy; np. z rdz. *slu* (cer. *slu-ti* słyszeć) wyrobił się pień rzeczownikowy: *slu-ch* zapomocą narośli *-ch*.

2. Narostki, które z pni pierwotnych utwarzają pnie pochodne; np. pień *sluch* z narostkiem *n* wydaje pień pochodny: *slusz-n* (w Przymiotniku: *sluszny*). Takie pierwiastki zwiemy **narostkami** zgola (sufiksy, *suffixa*).

3. Takie, które pierwotnie są osobnymi słowami; np. *czyn-my*; tutaj jest *Zajimek* osobisty *my*, przypięty do pnia czasownikowego *czyn*. Takie pierwiastki słów zwać będziemy **przyrostkami**.

Narostek, służący do wytworu lub do zmiany słów, zwie się **t w o r z y w n y m** (*Bildungsfilbe*); służący zaś do wyrażenia jakiego względu gramatycznego (rodzaju, przypadku, liczby, czasu, sposobu), jest narostkiem **w z g l ę d n y m** (*Biegungsfilbe*) lub **z g o ł a k o ń c ó w k ą**; np. z pnia *dobr* narostek tworzywny *-ć* wyrobił Rzeczownik *dobr-oć*, a z tegoż pnia narostek względny *-m* wyraża 6. i 7. przp. l. poj. *dobr-ym*.

Narostek z podglosem lub wyglosem samogłoskowym daje **n a r o s t**; np. spółgłoska *-ć* jest czystym narostkiem, a *-oć* jest narostem; *-m* jest czystym narostkiem, a *-ym*, *-emu*, *-ymi* są narostami.

R **d z e ń** albo sam, albo ze zrostkami lub narostkami wydaje **pień** (*Wortstamm*) do wytworu dalszego; np. rdz. *łaz*, wydaje pnie: *łaz*, *prze-łaz*, *łaż-ń*, *łaz*, do wytworu słów: *łaż-ić*, *prze-łaz*, *prze-łaż-ić*, *łaż-nia*, *łaż-en-ka*, *łaz-ł* (łéć) . .

P **ie ń** sam albo z dodatkiem daje **trzon** (*Wortthema*) do ugjęć gramatycznych; np. pień *łaz*, trzon *łazi*, stąd: *łaż-e*, *łazi-sz*, *łazi* . . . *łazi-ł*, *łazi-ć*; pień *przelaz*, trz. *prze-łaz*, z tego: *przelaz-em*, *przelaz-y* . . . *)

W uginaniu słów ważnym jest **przegub** (*Buglaut, Rennlaut*); jestto *ostatnia spółgłoska rdzenia lub pnia*, do której narostek lub końcówka przylega; np. *z**ą**b z**ą**b-ek*, *dobr**-y** dobr**-ych***, *cn-ot**-a** cn-ot**-i**w**-y*** (*t* na *tl* zob. str. 29.).

Przegub, na którym się słowo przegiba, podpada różnym zmianom, najczęściej **mięknie** lub **twardnie**; np.

ok-o, *wzię**-ty***, *mił**y***, *plemie**ń**-a*, *jagnię**ć**-a*, *częst-ow**-a**ć*
ocz-ko, *wzię**ć**-e*, *mił**-i*** *plemion*, *jagnią**t***, *częst-uj*.

Tu przeguby twarde: **k**, **t**, **ł**, przemieniły się w odpowiednie miękkie: **cz**, **ć** (ci), **l**; a miękkie **ń** (ni), **ć** (ci) w odpowiednie twarde: **n**, **t**; przegub zaś **w** przemienił się w **j**.

*) Gramatycy nasi tak *pień* jak *trzon* słowa mianują „*źródłosłowem*”; wyraz to ukuty tak nie po polsku, że obraża wszelkie poczucie o utworach w języku narodowym.

B. — ZGŁOSKI WYMOWY.

DZIELENIE SŁÓW

na zgłoski wymowy.

Kiedy na końcu wiersza zmieścić całego słowa nie można to się ono rozdziela na *zgłoski wymowy*.

Tu miej w pamięci, że *każda samogłoska* jest podstawą osobnej zgłoski wymowy; jile przeto w słowie samogłosek, tyle zgłosek wymowy; np. słowo: *nie-bo*, składa się z dwóch zgłosek wymowy, ponieważ w nim są dwie samogłoski, e, o. (Wiadomo, że i przed samogłoską nie jest samogłoską, ale zamiast kréski tylko znamieniem cieńczenia poprzedzającej spółgłoski.)

Oto jedna tylko zasada do dzielenia słów na zgłoski wymowy:

Ze spółgłosek, położonych między dwiema samogłoskami, *bierz tyle do następującej samogłoski*, jile takowych należy do *jednej zgłoski* rozbioru; np.

Zgłoski rozbioru: *wod-a, pis-ać, dobr-y, bog-ski, ode-gr-ać*,
zgłoski wymowy: *wo-da, pi-sać, do-bry, bo-ski, o-de-grać*.

Otóż: *gładki, kupka, matka, żytko*, rozdzielisz na zgłoski wymowy tak: *gład-ki, kup-ka, mat-ka, żyt-ko* (nie: *ma-tka, ży-tko*), bo: **d, p, t**, należą do poprzedzających zgłosek rozbioru, tj. do rdzeni, a zaś **k**, będąc narostkiem, stanowi osobną zgłoskę rozbioru, a zatem je oddzielać trzeba od poprzedzających spółgłosek: *d, p, t, *)* Podobnież:

Zgl. rozb. *męż-ki, tkac-ki, koś-ba, czyn-my, koń-mi, dłuż-ny*,
zgl. wym. *męż-ki, tkac-ki, koś-ba, czyn-my, koń-mi, dłuż-ny*.

Zgl. rozb. *jabl-ko, wsz-yst-ko, parsk-n-ąć, pań-ski, pań-stwo*,
zgl. wym. *jabl-ko, wszyst-ko, parsk-nąć, pań-ski, pań-stwo*.

Zgl. rozb. *niszcz-yć, mądr-y, ciep-o, łatw-y, dobr-otł-iw-y*,
zgl. wym. *ni-szczyć, mą-dry, cie-pło, ła-twy, do-bro-tli-wy*.

Zrostki stanowią osobne zgłoski, wyjąwszy **w, z**, np. *roz-orać, od-uczyć, — wlać, zlać*.

*) Kto bez względu na umiejętną analizę słów dzieli tak: *ma-tka, wszystkie, itp.* trzymając się oklepanej a mylnej reguły: „*Rozdzielać na samogłoski*,” lub reguły: „*tk*” brać razem, bo się znachodzi na początku słów (*tkacz*); ten twardą wymowę wprowadza w język polski, a w piśmie rozrębuje budowę słów po partacku.

Część trzecia.

Rzecz o słowach. *)

Ze względu na język mamy słowa:

1. **Polskie** czyli swojskie; np. *woźnica, miejsce, dziedziniec*, — *część, uczelnia, ostoja*, — *pogadanka, gawęda*.

2. **Obce**, tj. z jinnego języka wzięte; np. (z niemieckiego) *furman, plac*; — (z łacińskiego) *honor, szkoła, port*; — (z francuzkiego) *konwersacyja*; — (z czeskiego) *narzecz* (*dyjalekt* tj. *krajowszczyzna* lub *powiatowszczyzna*).

Pod względem w y w o d u bywają słowa:

1. **Pierwotne** czyli **pierwotniki**, tj. pnice pierwotne bez narostków lub zrostków; np. *las, noc, gór-a, zł-y, pis-ać, morz-e, bud-a*. Tutaj końcówki *-a, -y, ać, -e*, są tylko piętnami odmian gramatycznych.

2. **Pochodne** czyli **pochodniki**, wzrosłe z pierwotników dobraniem narostków lub zrostków; np. *las-ek, noc-n-y, gór-sk-i, zł-ość, pis-arz, Po-morz-e, bud-ow-n-ic-tw-o*.

Względem s k ł a d u słów rozróżniają się:

1. **Pojedyncze**: *pół, beczka*; — *nowy, czas*; — *jest, li*; — *kazić, mir* (pokój, świat).

2. **Złożone**: *półbeczek, nowoczesny, jeśli, Kazimirz*.

Co do z n a c z e n i a dzielą się słowa na dziewięćorakie rzędy, które *częściami mowy* nazywają; te są:

1. Rzeczownik (*substantivum*, das Haupt= o. Dingwort.)

2. Zajimek (*pronomem*, das Fürwort).

3. Przymiotnik (*adjectivum*, das Bei= o. Eigenschaftswort).

4. Liczbownik (*numerales*, das Zahlwort).

*) *Słowo* a *wyraz* nie jest jedno. *Słowo* się powiada tylko o pewnej kombinacyji zgłosek bez względu na znaczenie; *wyraz* jest słowem, dobranym w mowie ustnej lub w stylu ze względu na znaczenie.

5. Czasownik (*verbum*, das *Zeit=* o. *Melbwort*).
6. Przysłówek (*adverbium*, das *Neben=* o. *Umstandswort*).
7. Przyimek (*praepositio*, das *Vor=* o. *Verhältnißwort*).
8. Spójnik (*conjunctio*, das *Bindewort*).
9. Wykrzyknik (*interjectio*, das *Ausrufs=* o. *Empfindungswort*).

Rzeczownik jestto słowo, które mianuje jakiś przedmiot, tj. osobę lub rzecz, czyto najawną, czy myślą; np. *Bóg, słońce, człowiek, koń, nóż, rozum, mądrość, polowanie*.

Zajimek jest słowo, które zastępuje miejsce Rzeczownika; np. *ja, ty*; — *on, ona, ono*; — *ten, ta to*; — *który, która, które*.

Przymiotnik jest słowem, które wyraża przymiot lub właściwość przedmiotu; np. *wieczny Bóg, ogromne słońce, rozumny człowiek, wrony koń, tępy nóż, wielka mądrość, jesienne polowanie*.

Liczbownik oznacza jilość; np. *jeden Bóg, dwa pola, trzy osoby, dużo słów, mało treści*.

Czasownik jestto słowo, które oznacza objaw przedmiotu w pewnym czasie; np. *być, orać, kwitnąć*.

Bo gdy kto *jest*, to objawia się w czasie teraźniejszym; gdy rolnik *orał*, to objawił się tym działaniem w czasie przeszłym; a gdy róża *zakwitnie*, to także się objawi stanem kwiatu w czasie przyszłym.

Przysłówek służy do określenia albo Czasownika, albo Przymiotnika, albo jinnego Przysłówka; np. *pięknie pisać, zbyt wielki, bardzo dobrze*.

Przyimek znaczy jakiś wzgląd, którego przez samę Rzeczownika odmianę wyrazić nie można; np. *na stole, pod stołem, przed stołem, za stołem, koło stołu*.

Spójnik jest słowo, które słowa lub zdania połącza w jeden stosunek; np. *Rozum i cnota nas zdobią. Trzeba się uczyć, bo nauka czyni nas światłymi*.

Wykrzyknik jestto słowo, które wyraża uczucie, albo naśladowanie głosu lub dźwięku; np. *ach! o! biada! — miau! kra! uhu! — bęc! paf!*

Wszystkie części mowy dzielą się na odmienne i nieodmienne.

Odmienne są te, które rozmażite względy końcówkami wyrażać mogą. Takowe są: Rzeczownik, Zajimek Przymiotnik, Liczbownik i Czasownik; np.

<i>koń</i>	<i>posłuszn-y</i>	<i>dw-a</i>	<i>t-en</i>	<i>chwał-ić</i>
<i>koń-owi,</i>	<i>posłuszn-ego,</i>	<i>dw-óch,</i>	<i>t-ymi,</i>	<i>chwał-my</i>

Nieodmienne są takie, które końcówkami względów różnych wyrażać nie mogą, tj. Przysłówek, Przyimek, Spójnik i Wykrzyknik; np. *wysoko, przed, albo, ach!*

Odmienne części mowy: *Rzeczownik, Zajimek, Przysmiotnik i Liczbownik*, stanowią **miana** (*nomen, Nennwort* *), bo mianują albo przedmiot, albo jego właściwość lub określenie; np. *syn, dobry, jeden, taki*. — Do mian policzyć należy także te wytwory z Czasowników, które się **jimiesłowami** **odmiennymi** nazywają; np. od *prosić*: *proszący*, od *zgrzybieć*: *zgrzybiały*, od *witać*: *witany*.

Mianami są albo **Rzeczowniki**, albo **słowa rodzajowane**; tamte nie odmieniają się przez rodzaje, te się odmieniają przez rodzaje; np. *syn, a dobry, dobra, dobre*.

Rzeczownikami są:

1. Rzeczowniki szczegółowe; np. *syn, gwiazda*.
2. Zajimki rzeczownikowe: *ja, ty*.
3. Liczowniki główne (wyjawszy: *jeden, dwa, trzy, cztery*) a więc: *pięć, sześć* i dalsze; także składowe; np. *dwoje dwojga*.

Słowa rodzajowane są następujące:

1. Przysmiotniki; np. *biały, biała, białe*.
2. Jinne Zajimki; np. *on, ona, ono* . . .
3. Jinne Liczowniki; np. *jeden, -dna, -dno; dwa, dwie*.
4. Jimiesłowy odmienne; np. *siejący, siejąca, siejące*.

Nieodmienne części mowy nazywają **partykułami**, tj. **częstkami** mowy, jako mające w mowie ludzkiej rolę podrzędne.

*) Gramatycy polscy nazwali ten oddział słów **jimieniem**, tłumaczac dorywczo łacińskie *nomen*, a wzorując się łaciną, jak to czyniono już w XVI. stl. Ależ bogaty język polski na łacińskie *nomen* ma wiele wyrazów: *jimie, miano, nazwa, nazwisko, przerwisko, tytuł* . . . Jimie jest u nas nazwa, na chrzcie dana; jimienia nie nosi przeto rzecz, ani nawet żywnotna, bo nie powiemy: „Jak temu koniowi, temu miastu . . . na jimie?” ale mówimy: „Jak się nazywa, jaką ma nazwę, jakie nazwisko, jakie mu miano?”

Przegląd słów.

- A. Odmienne. I. Miana. 1. Rzeczowniki.
2. Słowa rodzajowane.
II. Czasowniki.
B. Nieodmienne czyli partykuly.

WYTWÓR, ZMIANA A ODMIANA SŁOWA.

Wytwór słowa różnić należy od jego zmiany i odmiany.

Wytwór słów.

Z jednego rdzenia sławiańskiego **zał** wytworzyło się kilka słów na różne pojęcia; np. rus. **zol-oto**, pol. **zł-oto**; **żół-t**y (z zmiękczone na ż); **żół-ć**; **żół-na**; **żół-w**, a nawet **ziół-o**. — Jestto wytwór słów wcale różnych rzędów i znaczeń, bo **złoto** jest Rzeczownikiem, a **żółty** Przymiotnikiem; bo **złoto** nie jest **żołną**, ani **żołna złotem**.

Por. skr. $\sqrt{g'r}$ za *g'ar* błyszczyć, *g'ar-ati* błyszczy, *hir-an(-am)* (*g* na *h* str. 25.) złoto; goc. *gul-t(-s)*, niem. *gol-d* (*r* na *ł* str. 26.) zęd. *zar-a* (*g* na *z* str. 25.), rus. *zol-oto*, grec. *ch-r-ys(ós)* (*h* na *ch* str. 24.); — a skr. *har-it*, płowy, zielony, grec. *ch-l-óos* zielonawy, lit. *ža-l(-as)* zielony.

A znowu od pnia: **złot** pochodzi: **złóc-ić**, **złot-n-ik** . . . ; od **żółt**: **żółt-ko**, **żółt-acz-ka**, **żółt-awy**, **żółt-ość** **żółć-ić** . . . ; od **żółć**: **żółć-owy**; od: **żołn** nic; od **żółw**: **żółw-i**; od **ziół**: **zielen**, **ziel-ony** . . . ; a od **zielon**: **zielen-ić**, **zielon-ość** . . . Sato nowe wytwory, bo **złoto** jest Rzeczownikiem, a **złocić** Czasownikiem; bo co jinnego znaczy **złoto**, a co jinnego **złotnik** itd.

Zmiany słów.

Gdy wezmę jedno z owych słów, np. **żółw**, i powiem: **żółwik**, **żółwina**, to tutaj Rzeczownik pozostał Rzeczownikiem i jego zasadnicze znaczenie nie przemieniło się w jinne, bo i **żółwik**, i **żółwina** jest **żółwiem**, ale znaczenie zasadnicze (**żółwia**) zmieniło się (zmodyfikowało się) tylko na pewien odcień, albowiem **żółwik** jest małym, a **żółwina** nędznym jakimś **żółwiem**. Sato zmiany słów.

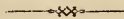
Podobnież, gdy rzeknę *zielony, zieleńszy, najzieleniejszy*; nie masz tu wytworu nowych słów, ale to samo słowo zmieniło tylko znaczenie. Podobnież *złocić a pozłacać* itd.

Ani umiętni gramatycy zagraniczni nie odróżniają *wytworu* słów od *zmian*, w które tak obfituje język polski, i które są jego wielką zaletą; wszystko tam pomieszano w tak zwaną „słoworodni (Wortbildung).“ W tej gramatyce *zmiany słów*, wybadane, w osobnym występują systemie na tym większą chwałę języka polskiego.

Odmiany słów.

Mówiąc zaś: *złoto złota . . .* lub *złocę, złocisz, złoci-tem . . .* odmieniam te słowa końcówkami wedle różnych względów; są to odmiany słów.

Odmiana mian zwie się *deklinacją* (niby *skłanianiem*), odmiana zaś Czasowników *konjugacją* (niby *wiązaniem*).

DZIAŁ PIÉRWSZY

ODMIENNE CZĘŚCI MOWY.

I. ROZDZIAŁ

O Rzeczowniku.

Pod względem *jistnienia* przedmiotu Rzeczownik bywa:

1. **Żywotny**, którego przedmiot jest życiem obdarzony; np. *anioł, człowiek, uczeń, siostra, wół, ryba, motyl*. Do żywotnych przedmiotów liczą się duchy, ludzie i zwierzęta.

2. **Nieżywotny**, którego przedmiot martwy; np. *księżyc, kamień, góra, dąb, świętek, tulipan*.

Ze względu na *wartość* przedmiotu jest Rzeczownik:

1. **Osobowy**, który wyraża osobę; np. *Bóg, anioł, duch, rolnik, matka, niemowlę*. Osobami są duchy i ludzie.

2. **Rzeczowy**, co mieni *rzecz*, bądź żywotną, bądź nie-żywotną; np. *koń, baran, zając, mucha, gwiazda, ziemia, rzeka, stół, pióro*. Rzeczami są zwierzęta (żywociny), rośliny, minerały (martwiny, kapaliny), i bryły niebieskie (jak *słońce*).

Co do p o j m o w a n i a przedmiotu bywa Rzeczownik :

1. **Najawny** (*concretum*), gdy przedmiot znajduje się na *jawie* czyli w naturze; np. *ogrodnik, motyl, światło*.

2. **Myślny** (*abstractum*), gdy przedmiotu nie można pojąć zmysłami, ale tylko *myślą*; np. *dobroć, siejba, czytanie*.

Nie można widzieć *dobroci, siejby, czytania*, ale chyba ludzi *dobrych, siejących, czytających*.

Rozróżniamy jeszcze miana w ł a s n e i p o s p o l i t e.

1. **Miano własne** (*nomen proprium, Eigennamen*) jest nazwą pojedynczego przedmiotu czyli jednostki (*individuum*); tu należą:

a) Jimiona i nazwiska ludzi, tudzież nazwy bogów i zwierząt pojedynczych; np. *Bolesław, Jadwiga, Jan, Zamojski, Homer, Sokrates, Cycero, Giete, Jowisz, Minerwa, Perkun, Świętowit, Zagraj* (pies gończy), *Dolot* (chart).

b) Nazwy narodów; np. *Polak, Litwin, Rusin, Francuz*.

c) Nazwy krajów, gór, wód, miast itp. np. *Europa, Ameryka, Austryja, Szląsk, Serbsk, Wołoszczyzna, Włochy, Anglija; Tatry, Karpaty, Alpy, Pireneje, Kaukaz, Wezw, Babia Góra; Bałtyk, Wisła, Dniepr, Wiar, Pelteu; Warszawa, Kraków, Poznań, Wilno, Kijów, Brzeżany, Kołomyja, Czerniowce*. *)

2. **Miano pospolite** (*nomen appellativum, Gattungsnamen*) jest nazwą wielu jednakich lub podobnych przedmiotów; np. *rybak, wilk, kościół, żyto, jodła*.

Dużo jednakich z zatrudnienia ludzi nazywamy *rybakami*; dużo podobnych zwierząt *wilkami*; dużo podobnych budowli *kościółami*, zbóż *żydami*, drzew *jodłami*.

*) Gramatycy nasi nazywają wszelkie *nomen proprium* jimieniem własnym. W duchu naszego języka „Bolesław“ jest jimieniem, ale nie: „Zamojski, Kraków, Dolot...“ Mamy prześliczny, bogaty język, a nie umiemy lub nie chcemy często go używać na chwałę jego i własną!

Pomiędzy mianami pospolitymi odróżnić trzeba jeszcze miana ogółu, miana zbioru i miana steku.

Miano ogółowe jest nazwą przedmiotu, który się składa z przedmiotów jinnej nazwy niż całość; np. *naród* składa się z ludzi, *gromada* z włościan, *trzoda* z bydlat, *stado* z koni, *las* z drzew; ale jeden człowiek nie jest narodem, włościanin nie jest gromadą, drzewo nie jest lasem itd.

Miano zbiorowe (*collectivum*, *Sammelname*), używane tylko w liczbie pojedynczej, wyraża mnogość tego, co pién oznacza; np. pién *dziat*, z tego *dziećcié*, *dzieci* i zbiorowe *dziatwa*; pníe: *kwiát*, *włós*, *páp*, *wągl*, z nich zbiorowe: *kwiecie*, *włosie*, *papie*, *wągle*, tj. dużo *kwiátów*, *włosów*, *pápów*, *węgli*.

Liście, węgle . . . nie są mianami zbiorowymi; to liczba mnoga od *liść*, *węgiel*.

Miano jednostkowe (*indywidualne*) jest takie, które używa się tylko w liczbie pojedynczej (*singulare tantum*), a odpowiada zbiorowemu; np. *szlachcic* a *szlachta*, ale nie: *grosz* (grosze) a *piéníadze* (l. mn.), *ulan* (ulani) a *wojsko* (wojska).

Miano steku (*Stoffname*) służy przedmiotowi, który nawet w swéj czastce nazwę całości nosi; np. *woda*, *piasek*, *żelazo*, *złoto*, *pszenica*, *ziemia*, *mąka*, *cukier*, *píwo*; bo najinniejsza kropelka wody nazywa się wodą, okruszynka cukru jest cukrem, jedno ziarko pszenicy jest pszenicą.

O rodzajach.

Każdy Rzeczownik jest pewnego rodzaju. Trzy są rodzaje Rzeczowników w liczbie pojedynczej: *męzki*, *żeński* i *nijaki*.

Rzeczownik jest **rodzaju męzkiego**, gdy oznacza przedmiot płci męzkiej, albo gdy ma zakończenie męzkie, tj. spółgłoski **twarde** i **grubo miękkie**, tudzież **l, j**; np. *Karól*, *Radziwiłł*, *wuj*, *syn*, *cieśla*, *wół*, *baran*, *kogut*; *znak*, *groch*, *śłup*; *zając*, *klucz*, *oreź*, *węgiel*, *kraj*.

Lecz rodzaju żeńskiego są: na **c**: *moc*, *noc*; na **-ecz**: *rzecz*, *ciecz*, *odsiecz*; na **-ycz/-icz**: *smycz*, *stodycz*, *zdobycz*, *dzicz*, także: *tucz*, *krocz*, *ubocz*; na **sz**: *mysz*, *wesz*, *rozkosz*; na **-eź**: *młodzieź*, *grabieź*, *kradzieź*, także: *straź*, *podróż*; na **rz**: *szérz*, *twarz*, *po-twarz*; na **j**: *kolój*; na **l**: *sól*, *stal*, *kądział*, *myśl*, *zarośl*, itp.

Rzeczownik jest **rodzaju żeńskiego**, kiedy oznacza przedmiot płci żeńskiej, albo gdy ma zakończenie żeńskie, tj. samogłoski **a, i**, lub spółgłoski **cienkie**; np. *Cerera, bogini, pani, owca, kokosz; woda, kania, pierś, sień, dobroć, pędź, maź, głab', rzodkiew'*.

Jasna, że w duchu nieepsutój polszczyzny żaden Rzeczownik żeński nie może się kończyć na spółgłoskę twardą; dzisiejsi pisarze polscy grzeszą tedy przeciw porządnj budowie swego języka, nie chcąc kłaść kréski nad: **p', b', f', w', m'**, a pisząc: *konop, głab, krew, karm, zamiast: konop', głab', krew', karm'* itp.

Rodzaju atoli męskiego -są: na: **-ść**: *Zamość, liść*; na **-eć**: *łokieć, dziedgieć, poleć, kopeć, pypeć, wiecheć, paznokieć*; na **dź**: *ślédź, niedźwiédź, łabédź, gwóźdz*; na **ś**: *łoś, łosoś, ryś, struś*; na **ź**: *fontaź*; na **p'**: *karp', drop'*; na **b'**: *drób', gołab', jastrzab'*; na **w'**: *Jarosław', nów', olów', szczaw', modrzew', paw', żóraw'*; na **ń**: *koń, słoń*; na **-eń**: *cień, dzień, ogień, pień, kamień, promień . . .* i miesiące: *styczeń, sierpień, wrzesień*.

Rzeczownik jest **rodzaju nijakiego**, gdy nie jest ani rodzaju męskiego, ani żeńskiego, albo gdy ma zakończenie nijakie, tj. na samogłoski **o, e, ę, i** obce na **-um**, np. *słowo, pole, dziecię, żrębie, pisklę, jimię, gimnazyjum*.

Najłatwiej pozna Polak rodzaj Rzeczownika, gdy przed nim wymówi albo *ten*, albo *ta*, albo *to*; np. *ten kwiat, ta noc, to pole*. W wątpliwym razie rozstrzygnie narostek: **-ek/-yk** lub **-ka**; np. *ten obręcz*, bo się mówi mały *obręczyk*, na naczynie; co jinnego *obrączka* (pierścień), na palec.

W liczbie mnogiej język polski nie rozróżnia teraz rodzajów, ale dwa **zawody**.

1. **Zawód pospolity**, który służy Rzeczownikom wszelkiego rodzaju; np. *te liny, te matki, te pióra, te okręty*; nawet osobom męzkim, kiedy o nich obojętnie, z lekceważeniem lub z pogardą mówić chcemy: *te chłopcy, te uczenie, te studenty, te Szwedy, te Turki*.

2. **Zawód znamienity** przypisujemy tylko osobom męzkim, jeżeli je spomiędzy jinnych przedmiotów wyszczególnić chcemy; np. *ci chłopci, ci uczniowie, studenci, Szwedzi, Turcy, ci panowie, ci uczeni, ci bracia*.

WYTWÓR RZECZOWNIKÓW.

(Formatio substantivorum, Bildung der Hauptwörter).

Pnie Rzeczowników albo się zakończyły na spółgłoskę, albo dostały na końcu samogłoskę, a tak powstały były trzony spółgłoskowe i samogłoskowe.

A. TRZONY SPÓLGŁOSKOWE.

Spółgłoskowe trzony są jedne rdzenne, drugie narostkowe.

1. Rdzenny trzon nie miał narostka; np. *rząd*.

Por. skr. / *rąg* panować i panujący, łac. *reg-o* rządzi, a *reg-s* król.

2. Narostkowy trzon kończy się na jeden z narostków: *t/s*, *n*, *r*, które w 1. przp. 1. poj. utracaniu podlegają; np. *t* w zgłosce *-at*; *ciół*, trzon narostkowy: *ciel-at*, *cielę*; *s* w zgłosce *-os*; *nieb*, trzon narostkowy: *nieb'-os*, *niebo*; *n* w zgłosce *-on*; *jim*, trzon narostkowy: *jim'-on*, *jimie*; *r* w zgłosce *-er*; *brat*, trzon narostkowy: *brat-er(ski)*, *brat*.

Por. skr. trz. *tał-at* (-at za -ant), 1. przp. 1. poj. *tałan* zupełny, cały; skr. *nał-as* atmosfera, mgła, grec. *nép-os* chmura, mgła, łac. *nubes* chmura, niem. *nebel*, lit. *debesis* obłok; skr. trz. *jam-an*, 1. przp. *jama* łączenie od / *jam* jać, trzymać, por. stpol. *jimienie* majatek; skr. trz. *brat-ar*, 1. przp. *bratā*, zęd. *bratar* brat, grec. *p'rátēr* przyrodni brat, łac. *frater* brat, goc. *brof'ar*, stniem. *pruodar*, niem. *bru der*, żmudz. *broter'elis* braciszek, czes. *bratr*.

B. TRZONY SAMOGŁOSKOWE.

I. Samogłoskowe trzony kończą się po spółgłosce twarój w rodzaju żeńskim na *a*, np. *wdowa*; w rodzaju nijakim na *o* np. *mięso*; w rodz. męz. pewne osobowe na *a*, *o*, np. *starosta*, *tato*, jinne w starosławiańskim na słabe *y* (ier), które w polskim zaniemiało, a tak się te trzony u nas pozornie kończą na spółgłoskę, np. (cer. *dym* słabe *y* na końcu) *dym*, (cer. *krk*) *kark* (cer. *syn*) *syn*.

Pierwotnie w powinowatych językach trzony samogłoskowe miały w 1. przp. 1. poj. narostek *-s*, który w sławiańszczyźnie odpadł; np. w r. męz. skr. *tāt-a-s* ociec, pan, obrońca, a pol. *tat-o*, *dūm-a-s* wyziew, *dym*, lit. *dum-a-s* w 1. mn. *dumaj* dym, łac. *fum-u-s* dym, grec. *tym-ó-s* dusza; skr. *kark-as*, krtai, szyja; skr. i lit. *sūn-u-s*, goc. *sun-u-s*, niem. *zōn* syn. Otóż końcówki na r. męz. skr. *-as*, *-us*, lit. *-as*, grec. *-os*, łac. *-us*, goc. *-s*, *-us* u nas zaniemiały.

W r. żeń. mamy -a, zesłabione z *ā* (-s odpadło); np. wdowa a skr. *vi-ḍa-vā* (złożone z *vi-* bez i *ḍavas* małżonek); grec. -ē, a, łac. goc. i lit. a, np. grec. *būlē* wola, *tēā* bogini a pol. *dziewa*, łac. *vidua* wdowa, goc. *hairda* trzoda, lit. *žema* zima.

W r. nij. mamy o za skr. -am, grec. -on, łac. -um, goc u lub nic; np. skr. *māns-am* mięso; grec. *zygón*, łac. *jugum*, cer. *igo*, goc. *juk*, niem. *joch*, jarzmo (por. skr. *jug-am* toż, a *jugm-an* zaprzęg).

Por. jeszcze Rzeczowniki nijakie: skr. *mag'g'am* mlęcz, szpik, a męz. pol. *mózg*; skr. *mad'jam*, łac. *medium* a pol. *miedza*, *między*); goc. *vaurd* słowo, mowa, niem. *vort*, a pol. *gwar*; goc. *alev* łac. *oleum* za *oleum* a pol. *olej*.

Za sprawą niemienia wygłosu nijakiego o wyrabiały się Rzeczowniki męskie; np. wielkopolskie *Ostrowo* a małopolskie *Ostrów*, dawne *Szlązko* a późniejsze *Szlązk*, złpol. *brzucho* a npol. *brzuch*, *udo* (część nogi) a złpol. i czes. *ud* (człon, członek), u ludu *trazono* (nalepa, na której się ogień pali) a złpol. *trzon* (trzonek); *dzwono* (rybý i u koła) a *dzwon*; *czołno* a złpol. *czołn*; stpol. *obrzędo* a *obrzęd*; *dziwo*, *cudo* a *dziw*, *cud*.

II. Po spółgłoskach miękkich kończą się nasze Rzeczowniki na miękczące je: a, o, e, i.

Samogłoski miękczące powstały z potęgowania pierwotnych: a, i, na: ja, ji; np. *ziemia* = *ziem* + *ja*, *bogini* = *bogin* + *ji*. (Str. 10. 27.).

Por. lit. *žēm-as* nizki, a *žēm'e* (za *žēm'ja*) ziemia, kraj; skr. *b'aginī* siostra a pol. *bogini*.

U nas *ja* słabło na *jo*, a to zesłabło na *je*; tak: *lico* (za *likjo*), *zboże* (za *zbogjo*). (Str. 19.).

Por. skr. *b'ag-as* los, szczęście, *bóg*, a skr. *b'agjam* r. nij. zboże tj. *z* + *bogjo*; gór. łuż. *zbož'e* szczęście, czes. *zboží* towar.

A zaś w *ji* zaniemiało *i*; np. *gość* *ogień*, *śmierć*, *moc* (za: *gost-ji*, *ogn-ji*, *śmiert-ji* *mogt-ji*. Str. 27.).

Por. łac. *host-is* gość; skr. *agn-is*, lit. *ugn-is* ogień; skr. *mart-is* śmierć; goc. *mah-ts* r. żeń. (za *mah-tis*; 2. przp. *mah-tis*) od skr. *√ mah* za *mag* (a nosowe) rósć, wzmacniać się, w prakrycie *módz*, niem. *māgen*, stąd skr. trz. *mahat* wielki, grec. *mégas*, łac. *magnus*, a pol. *Ma-góra* skróc. z *maha-góra* (w skr. *giris* za *garis* r. męz. *góra*, lit. *gir'e* za *girja* las), skr. *mahitā* r. żeń. *posada* z *ziemi*, por. pol. *mogła*, rus. *mohyla*. Z *√ mah* wyszło *mąz* za *mag-jis*.

W y t w ó r

RZECZOWNIKÓW PIERWOTNYCH

o trzonach samogłoskowych.

Pierwotny trzon dostał na końcu samogłoskę wyraźną: *a, o, e, i*, lub zaniemiała, a krom' tego samogłoska rdzenna częstokroć się stopniuje (str. 5.—15.); np. *mar* (marł): *mor, war* (warzyć): *wir, bi* (bić): *bój, la* (lać): *lój, sia* (siać): *siów, sta* (stać): *staw, słu* (słuc): *sława i słowo, ry* (ryć): *rów, leg* (lédz): *łoże, pan: pani, maz* (mazać): *maż, lich: lichy, wod: woda.*

W y t w ó r

RZECZOWNIKÓW POCHODNYCH.

Pochodny trzon dostał narostek lub narost, w którym tkwi spółgłoska narostkowa; np.

Podniebienne mocne.

-*t, -c, -cz, -ć* w narostach z różnymi podgłosami i wygłosami.
-*t; mat-ka, bra-t, bar-t-nik* (od: *barć*) . . .

Skr. *√ mā* mierzyć, wydawać, *mātar* matka, grec. *mētēr*, łac. *mater*, lit. *mōtina*, żmudz. *matuszē*, niem. *mutter*. Skr. *√ bratar* itd. skr. *√ b'ar'* za *b'ar* nosić, wydawać, *b'ār-as* cieżar; por. pol. *brat, burć, br-ać, bior-e.*

-*at; bławat, palcat* . . . Obce: *bułat, bachm-, system-* . . . *)

-*at* (w stpol. *a* nosowe) tworzy Rzeczowniki nijakie, spokrewnione z jímiesłowem czasu ter. czynnym na -*ąc*; np. Rzk. *cielat, cielet-a, cieleć-a*, a jímiesłów: *grajac.* **)

-*ot.* Stan: *żywot, kłop-* . . . Roślina: *blek-* Aethusa Cynapium.

-*ut; bałamut.* -*et: oset, ocet* . . . *grzbiet* . . .

-*ata.* Wyraża rzecz: (?) *łupać* *łopata, (szyć) szata*

Roślina: *karł-at-ka* Chamærops humilis.

*) Dla zyskania miejsc na więcej przykładów raz wykazany narost oznacza tu krótka pauza (-); czytelnik narost odpowiedni doda i wyrobi całkie słowo podług praw głoskowych języka polskiego; np. *robak, robac-two* (Zob. str. 33.) Przymiotniki podają się tu w staropolskim kroju rzeczownikowym; np. *okrutnien, duchowien, chędog, ciemny, lich* . . . w czym się pień wykazuje, zamiast: *okrutny, duchowny, chędogi, ciemny, lichy* . . .

**) Czytaj rozprawę moją o pochodzeniu Rzeczowników sławiańskich na *e*, z rękopismu czytana w kr. czes. Towarzystwie umiejętności r. 1859.

- ota. Od pnia przymiot: (kraj) *krasota*, *nędz-*, *brzyd-* . . .
 Od Czka stan lub działanie: *tesknota*, *zgryz-*, *spiek-*, *rob-*, *ps-* . . .
 Rzecz: *robota*, *piech-*. Od Prztka przymiot: *cnota*, *ciemn-*, *lich-*, . . .
Jasn- *Lamium maculatum*, *szar-* *Gnaphalium Leontopodium*.
 -uta; *Sławuta* miasto. -ita; *Szreniawita*, ród od herbu.
 -uto; *dluto*. -yto; *kopyto*, *koryto* . . . -ito; *sito*.
 -tw (potęga, zob str. 28.) zlpol. *rybitw* rybak, a *rybitwa* ptak.
 -twa. Od Czka działanie: *gonitwa*, *modli-* . . . Narzędzie: *brzytwa*.
 -stwo (-ctwo, -dztwo, ztwa); Pojęcie myślnie: *klamstwo*, *dostojen-*, *bó(g)-*.
 Skutek działania: *proroctwo*. Nauka lub sztuka: *górnik-*, *malarz-*.
 Zbiór: *stryjo(w)-*, *sąsiad-*, *duchowiec-*, *robak-*. Przymiot: *mąż-*.
 Godność: *pan-*, *gospodarz-*, *cesarz-*. Urząd: *hetman-*, *kosztelan-*.
 Powołanie: *nauczyciel*, *redaktor*. Zatrudnienie: *myśli(w)-* . . .
 Tytuł kraju: *króle(w)stwo*, *cesarz-*, *książ-*, *wojewód-* . . .
 Potęga nasza: -*tw*, -*twa*, -*two*, -*stwo*, powstała z *tu* (zob. str. 12.),
 a odpowiada skr. -*tu*, -*twā*. Skr. -*tum*, w Wedach -*tu*, jest końcówką 4.
 przp. 1. poj. Rzeczownika, a to się zwie w sławiańszczyźnie sposobem bezokolicznym na -*ti*, czes. -*ti*, stpol. i białorus. -*ci*, rus. -*ty*, ros. -*t*, npol.
ć, a w łacińskim „Supinum“ na -*tum*, -*tu*; skr. zaś -*twā* jest 7. przp. 1.
 poj. Rzeczownika, a tworzy u nas owe Rzeczowniki.
 -c, -co: (plu) *plu-co*, *lico*, *wieco* narada.
 -ca. Działacz: *rad-*, *mow-*, *dozor-*, *oddaw-*, *dzierżaw-*. Rzecz: *owca*.
 -ic. -yc. Syn: *wojewodziec*, *sędziec*, *łowczy* . . . *księż-*.
 -ica, -yca. Działacz: *woźn-*. Białogłowa: *kluczn-*, *siostrzen-*, *grzész-*.
 Samica: *wilk-*, *orł-*, *gołąb'*. Rzecz: *głow-* (słupa), *kamienn-*.
 Miejsce: *dzwonn-*, *ślizgaw-*, *piwn-*, *ul-*. Narzędzie: *międl-*.
 Plody natury: *pchl-* *Haltica oleracea*, *pszen-* *żyw-*.
 -ec. Osoba: *star-*, *młodzien-*, *mał-*. Działacz: *kraw-*, *gon-*, *służał-*.
 Miejsce: *skarb-*, *dwór-*, *czyst-*, *gościn-*. Narzędzie: *rożan-*, *bod-*.
 Zwierzę, roślina, mineral: *łuskowiec*, *głuch-*, *padal-*, *jałow-*,
zawilec *Anemone hepatica*, *kosaciec* *Iris germanica*; *wapieniec*
Kalkhaloid, od *wapien* *Kalkspat*, *wapno* *Kalk*, a *wap'* *Calcium*.
 -ąc; *miesiąc*, *zając*.
 -acz. Działacz: *krzyk-*, *tk-*, *gr-*. Narzędzie: *siek-*, *pogrzeb-*.
 Nadmiar przedmiotu: *brod-*, *głow-*. Ptak: *puh-* *grzyw-*.
 -icz. Potomek: *Jędrzejowicz* . . . Narzędzie: *bicz* . . .
 -ć jest tym samym narostkiem co sposobu bezokolicznego. Osoby
 męz. (god) *gość* (za *godć*), *teść*, *zięć*. Rzeczy myślnie i na-
 jawne: (gart) *garsć*, (czet) *część*, (częd) *część*, (pad) *na-paść*,
 (wład) *włość*, (wid) *nie-na-wiść*, (wiad) *wieść*, (pięś) *pięść*, (klap)
kle(p)ć (klatka), (bar) *barć*, (mar) *ś-mierć*.
 Dodaj: *maść*, *sićć*, *pluć*, *ość*, *kość*, *nić*, stpol. *leść* (łści, łścić, łściwy)
 oszustwo, fałsz, *śmierć* (por. z skr. *marti-s* śmierć, zabójstwo od *√ mr'* za
mar mrzeć, zabijać; łac. 2. poj. *morti-s* śmierci) *pa-mięć* za *pa-man-ć* od
 rdz. *man*, cer. *m-n* myśleć (por. pol. -ć z skr. -*ti*, skr. *matis* za *mantis*

myśl, pamięć, pogląd od *V* *man* myśleć, mniemać, pomnieć, znać; łac. 2. poj. *menti-s* umysłu, grec. *mētis* rozmyśl). — Pol. *gość* por. z rdz. *god* (gody, godny, godzi się, pogoda, przygoda) lub może z skr. *V* *gās* jeść.

Toż -ć potegowane w 4. stopniu poddźwiękiem -ś (str. 27.) daje -ść w narostkach:

-ość, -eść. Od Prztki przymiot: *miłość, rad-* . . .

Rzecz: *żyw-*. Stan: *nadęt-, napuchł-* . . .

Od Rzka: *żałość, boleść* . . .

Do zalety pofszczyzny należy to, że jakość wyrazi ona w trzech stopniach: *wysokość, wyższość, najwyższość*.

-ć w głosce -c z *ké/gć*: *noc za noké* (cer. *noszt'* tj. *nok-t*), *moc za mogé* (cer. *moszt'* tj. *mog-t*), *piec* (cer. *peszt'* głaz, piec), *wiec* (cer. *veszt'* rzecz).

Por. skr. *nak-tam*, łac. *nokt*, grec. *nykt-* . . .

-eć za: *łć*: *łokieć, paznokieć, dziegieć, wiecheć*.

Cer. *nok't*, skr. *nak'a*; grec. *'ónyks*, *'ónych-os*, łac. *ungvis*, lit. *nagas* niem. *nagel*.

-s: (rdz. *gał*) *hał-a-s, gł-o-s; wł-, kl-, trz-, wrz-,*

Por. skr. *V* *gr*" za *gār* głos wydawać, śpiewać; grec. *gērýō* brzmieć, łac. *garrio* papłę, lit. *gir-ti* słać, pol. *gr-ać*, cer. z reduplikacją: *gła-goł-ati* mówić.

-as (-os, -es): (koło) *kol-as-ka, niebios-a, niebies-ki,* . . . *owies*.

-us. Pogardliwość dla nadmiaru: *babus, der-, garb-, wis-*

-osz: *Długosz, dob-, siw-* . . . -osza; *panosza, jun-, świętosz-ka*.

-iś. Naganne udawanie przymiotu: *skromniś, grzecz-n-, naboż-n-, modn-* . .

Podniebienne słabe.

-d: (za, na, po, prze) *zad, nad, pod, przed, stąd: przód*.

-do: (sta) *stado, cu-, czu-* . . . -'da: *prawda, krzyw-* . . .

-ada: *gromada* (por. *o-grom-ny*). -oda: *swoboda, łob-, jag-, trzoda*.

-dź; (p-n) *piędź, krawę-, żołą-* . . . -'adź: *czeladź, gawiedź* . . .

-eż: Przedmiot: *młodzież, odź-* . . . Skutek działania: *łupież, grab-*.

Gardłowe mocne.

-k; meż. *dźwięk, brzę-, szczę-* . . . K znaczy pojęcie małości, str. dal.

-ak; Osoba: *prostak, rod-* . . . Mieszkaniec: *Warszawiak, Kujaw-* . . .

Zatrudnienie: *wojak, dwor- ryb-* . . . Usposobienie: *dziwak* . .

Koń: *człapak, rocz-* Narzędzie: *czerp-, Młyn: dept-, pływ-*,

Rzecz z materyjału *miedziak, wiszn-*. Pieniądz: *półtorak, szost-*.

Zwierz: *świsł-, roślina: bod-, mineral: węgl-* Steinkohle.

-ok; (wid) *widok, tłum-* . . . -ek; mniejszość: *domek, syn-* . . .

-ek. Osoba: *ziomek, śmiał-, wychowan-* . . . Rzecz od Czka: *mot-*

wynalaz-, postęp-, ułam- . . . od jmsl: *począł-, zwit-, dat-* . . .

Miejsce: *środ-, zapiec-, przytuł-* . . . Piąt. Narzędzie: *naparst-*

Zwierzę: *wymocz-* . . . roślina: *czosn-, ogór-* . . . mineral: *olów-*.

-yk: jęz-, strum- . . . kam-, krzem-, prom-, płom- . . .

-ik: urzęd-, górn-, słown-. Mniejszość: koń-, noż-, stoł-.

Plody: chom- Hamster, słow- kul-, jęz- Cypselus Apus, storcz- Ochris morio, obuw- Cypripedium calceolus, jiskr-, Schwefelkies.

-'ek za -'ak; człowiek, rus. czołowik, tj. czoł+ow/a/o+'ak;

człek nie jest skróceniem, ale: czoł+ek, jak ziom-ek.

Por. skr. / sru za kru słuchać; stad, gdy chwilowe k (zob. str. 25.) zesłabnie na trwałe s, był skr. / sru płynąć, cięć a sław. cer. słu słyszeć, z czego: sława, słowo, słowik, a gdy twarde k zmiekkło na cz, wyszedł pień: czł, z którego: czł-owiek, rus. czoł-owik, ros. czetauwiek, i czoło, ros. czoł.

ka; (m)n mą-ka, mę- . . . Mniejszość: ław-, żab-, roślin-.

Osoba: Warszawianka, mat-, dwor-, prostak-, żydów-, . . .

Zatrudnienie: prząd-, szwacz-, plot- . . . Zawód: żołnierz-, młoc-

Rzeczy od Rzka: głoska, . . . od Czka: łap-, wal-, pomył-, poraż-

Działanie dorywcze: pogadanka-, chapan-, pohulan-, pogroź-

Od Prztką: pust-, gorąc-, rogów- . . . od Lbka: trójka . . .

Od jimsł: spiączka, uleżał-, bit-, trzęsion- . . . Narzędzie: sikaw-.

Plody: kras-, łys- . . . poziom-, żegaw- Urtica urens.

-'ka; (druh) družka, grusz- (cer. krusz-), gospodyn-, rus. doń-

-ica za -ika; miłośnik a miłośnica i miłośniczka . . . czernica . . .

-ko. Mniejszość: słonko, serdusz- . . . Rzecz: zółtko, biały- . . .

Jimiona: Mieszko, Rastko, Lestko, za: Mieczysław, Rościszaw.

Nazwiska litewskie: Kościuszko, Chodźko, Korytko, Bujko . . .

-sk, -ck, -zk: Radomsk, Płock, . . . Szlązk, dawniej: Radomsko, . . .

-iko, -ysko, oznaczające zgrubiałość: konisko, rak- . . . str. 38.

Rzecz myślna od Czka: jigrzysko, nazw-, zwał-, stanow- . . .

Miejsce: mrow-, staw-, żytn- . . . Trzonek: bicz-, topor-, grab-.

-iszcz za: -isko. Miejsce: zgliszcz- . . . Zob. str. 38.

-ch: (rdz. słu) słu-ch, wę-ch, (dą-ć, du-ć) duch, (śmia) śmiech, grze-ch.

Por. skr. / sru słuchać; skr. / an dychać, stad. pol. woń; skr. / d'mā dąć, z ruska duć; skr. / smi śmiać się; skr. / hrī za grā wstydzic się, rumienić się. Stpol. spać, spieję udaje mi się, pluży mi, cer. spieti toż, w Bogarodziecy: przyspiał zdażył, rdz. pia, z którego: po-s-piech.

-cha: (strzecz) strzecha, ol-, czerem- . . .

-och: pieszcz- . -uch; koź-, past-, leż-, piec-, leń-, koń-(-uszy), top- . . .

-ocha: macocha, warz- (i: -ęcha) -ucha; Sin-, czern-(-uszką), star-.

Gardłowe słabe.

-g: (rdz. plu pływać) plu-g, (śnia) śnie-g.

Por. skr. / plu pływać, falować: cer. pluti żeglować. Wyraz plug przyjęli od nas Niemcy: st. g. niem. pfuoch, niem. pflug.

-og: (twar) twaróg, pir-óg (strus. pir ucza) po rus. pyrih.

Wywodziło pirog od róg, rozkładając mylnie na: pi-róg.

-ag; stpol. korezag, gliniane naczynie.

-'azg, potęga z -'ag (zob. str. 27.): drobiazg. -ig: kulig.

-oga; *ostroga*. -uga: (słu) *sługa*, *stru-*, *jar-*, *kolecz-* pancerna koszula..
-yga; *ostryga*, *łod-* . . . -iga: *Szeliga*. -ega: *komiega*, *ściem'- mitr-*.

Wargowe.

-ba. Osoba (druh) *družba*. Skutek działania: *prośba*, *koś-*. *Więźba*.
Przenosić rzecz: *licz-*, *rzeź-*, *strzel-* (w stpol. *strzały* i *broń*).
-oba: *choroba*, *żał-*, *wątr-*, *oźd-* . . . stpol. *złoba* *złość*.
-aw: *rękaw*. -awa; *Warszawa* . . . -awa *kurzawa*, *dzierż-* . . .
-ow: *Kurów* . . . -owa: *dąbrowa* *gaj* *dębowy*, od *dąbr*, które się obcięło na *dąb*, jak *bratr* na *brat*. -owo: *Zambrowo* *miasto*.
-iwa: *ciężiwa*; *mówimy* *pokrzywa* za *koprzywa* (od *kopr* dla *zapachu*), por. *Koprzywnica* *miasto* pod *Sandomierzem*; cer. *ko-priva*, *słowiń*. tak, i *kropiwa*.
-iwo: *ogniwo*, *war-*, *mąk-* (legumina), *krzes-*, *przed-* . . .
-w': *żółw'* (od *żół*). -ew': *krewn'*, *br-*, *cietrzew'*, *march-*, *chorąg-* . . .

Gibkie nosowe.

-m: (dy) *dym*, (kos-a) *kosm-yk*. -im: *ojczym*, cer. *otczim*.
Por. skr. *l' dū* ruszać, por. mazur. *dunąć*, skr. *dūmas* *dym*, grec. *tymós*,
łac. *fumus*, lit. *dūmaj* toż, st. g. niem. *duom* *wyziew*, niem. *dunst*.
-ma; (*stł* w *s(t)łac*) *słoma*, *karczma*, por. stpol. *korczag* *dzban*.
Por. łac. *stramen* *podściółka* pod *bydło*, niem. *strō* *słoma*.
-mo (*snadź* *potęga*): *pismo*, *biel-*, *po-wis-*, *jarz-*, *wid-*, *pas-* . . .
Cer. *pismo*; *piśmę* *znaczy litera*, w pol. byłoby: *piśmię* *piśmienia* *piśmiona*; *b'elmo* *białko* w *oku*; *po'e'smo*; *praźmo* *placek*; *ramo*, *ramę* i *rama* *bark*.

-n (*snadź* *potęga*): *pan*, *sy-*, *sta-* . . . -na: *wina*, *wios-* . . . -no: *ziar-*.
-ń. Męż. *dzień* (str. 10.), *koń* (str. 23.) . . . *Żeń*. *woń*, *dań*, *dłoń*.
-śn, -źn (-ń z *poddźwiękiem* str. 27.): *baśń*, *pie-*, *boja-*, *przyja* . . .
-au: *baran*, *tuman*, *bratan-ek*, *rumian*, *węglan*. -ań: *krtan*.
-an: *dworzan(in)*, *Podol-*, *Pol-*. -ano: *kol-*, *pol-*, -na: *grzywna*.
-on: *dzwon*, *kapłon*, *jesion*. -oń: *kabłon* *sztokfisz*, *jabl-*, *plósk*.
-un: *piastun*, *pior-*, *bieg-* . . . -yn: *mtyn*, *wawrzyn*, *złpol.* *piotyn*.
-uń: *Rosłina*: *bieluń* *dziędzierzawa* *Datura* *stramonium*. *Wieluń* . . .
-in: *dworzanin*, *klin*, *stp.* *gospodzin*, *Litw-*, *Rus-*, *Wegr-*.

Rosłina: *wyżlin* *Antirrhinum* *majus*.

-eń. Męż. *grzeb-*, *sierp-*, *kor-*, *uk-*, *więz-* . . . *Żeń*. *piek-*, *ziel-* . . .
Bol- *ryba*; *złot-* *Achillea* *Millefolium*; *pol-*, *Feldspat*.

-ina. Osoba: *starost-*. *Wątłość*: *kobięt-*. *Małość*: *drog-* . . .

Mięso: *wołow-*. Zbiór: *druh-*, *jar-*, *olch-*. Stek: *ozim-*, *słon-*.

Rzecz *zdziałana*: *rozwał-*, *pająk*. *Nędzne* *działanie*: *gadan*, *dłub-*.

Skutek: *puchł-*. *Rozciągłość*: *god-*, *gęstw-*, *głęb'*, *gość-*.

Rosłina: *kal-*, *jarzęb-*, *mal-*, *sitow-*, *kosodrzew-* . . .

W cer. *god* znaczy czas; w ros. rok; w serb. rocznica, uroczystość; w czes. *hod* sposobność, biesiada, *boži hod* boże narodzenie; lud pol. mówi: na *god*y.

- W l. mn. uroczystość: *jimieniny*, *urod-*. Zbiór lodyg: *grochow-*
Stek: (wosk) *woszczyny*, *wytłoczyny*, *obaliny* ruiny . . .
-izna (str. 27.). Kraj: *ojc-*, *wołosk-*. Język, narodowość: *ślawniśk-*.
 Przymiot potęgowany: *siw-*, *biał-*, *miał(k)-*, *surow-*, . . .
 Zbiór: *dzik-*, *rogat-*. *Stek*: *zgnił-*, *trut-* . . . *Pleć*: *męzk-*.
-nia, *-nia*. Od Rzka lub jimsłowu znaczy miejsce, gdzie się rzecz
 znajduje lub robi: *szatnia*, *papir-*, *cegl-* . . . *sypialnia*, *jadal-*,
kopał-, *prał-*, *ujężdżał-*, *plywał-* . . .; toż po *-ar*: *kawiarnia*,
drukar-, *sieczkar-*, *królikar-*, *spiżar-* . . . Po *-ow* schowek:
wozownia, *lodow-*, *prochow-*, *zbrojow-* . . . Od Czka rzecz, od
 pnia nazwana: *włocz-*, *staj-*, *wyobraż-* . . .
-inia: za *-inija*. Rzecz: *św-*, *-yni*. Osoby: *gospod-*, *bog-*, . .
-ynia: *pust-*, *świat-* . . . Por. *pani* a *łania*.

Gibkie płynne.

- r*: (rdz. *da*) *dar*, (rdz. *pi*) *pir* biesiada (stąd *pir-óg*), *kopr* . . .
źubr za *ząbr*, a zamiast *dąbr* mówimy *dąb*.
-ra; *miara*, *sia-*, *jisk-*, *dziu-*, (wod) *wydra*, *Odra*.
-ro: (wod) *wiadro*, *jąd-*, *sręb-*, *biod-* *żeb-*.
 Por. skr. *l* *und* wilzyć, płynąć, *uda* woda, *udra* zwierz ziemnowodny;
 skr. *Odra*, jind. *Vodja*, pomorze jindyjskie nad rz. Mahanadą; lit. *vanda*,
vandū i *unda* woda. Skr. *l* *ind* żędz, palić; *l* *śub* błyszczyć, *śib* atē
 błyszczący, *śub*ra srebro, lit. *sidabr-as*. Pol. *żebro* ma *ż* za rz, cer. *rebro*,
 ros. *r'ebro*, niem. *rippe*.
-ar: *cież-*, *mocz-*, *tow-*, *brow-*. Obce: *huz-* złpol. *husarz*.
-or: *geś-*, *kacz-*, *jęd-*. Rzecz: *top-*, *jęz-*, *oz-*, *szczypp-*, *kędz-* *up'-biś-*.
 U nas *bisior* znaczy bardzo cienkie płótno (por. grec. *býss-os* bawełna)
 i roślinę jakąś; *biser* w czes. perła i lanuszka (*Convallaria majalis*), w cer.
 i serb. perła, w ros. *biser* paciorki.
-ur: *piech-*, *Maz-*, *szcz-*. *-yr*: *bohat-*. *-yrz*: *past-*.
-arz: *gospod-*. Działacz: *piek-*, *lek-*, *pis-*, . . *owc-*, *młyn-* *kamień-*.
 Obce: *dygnit-*, *dykeyjon-*, *formul-* . . .
-orz *tchórz* (za *dych-órz*), *węgorz*.
-erz: *Siewierz* (cer. *sever* północ). *-érz*: *żołn-*, *sny-*. (*Edöfner*, *Schnitzer*).
-ara *piecz-*, *-oro* *jeż-* (por. *jaz*, słowiń. *jez* tama, grobla).
-ura, *wilk-* *Niemc-* *-yra* *siekira* za *siekryra* (nie *siekiera*).
-ł: *dział*. *-ła*: *os-* (oselka), *si-*, *ży-*. *-łó*: (potęga): *żdźb-*, *wioz-*.
-oł: *sok-*, *moz-*. *-eł*: *węz-*, *węg-*. *-oł*: *koz-*, *dzięt-*, *kwik-*. *-eł*: *orzeł*.
-oła: *jem-*, *pszcz-* (cer. *vczela*). *-oła*: *koszał-*ka, *kob-*.
-yła; *kob-*, *mog-* (str. 56.) *-uła*: *gad-*, *pak-* . . .

Kobyła po skr. *aśvā* *s* za *k*, przeto *aśv* za *kav* (str. 17. i 25); wargowe
 v w pol. na wargowe b: *kob-*, a w strus. i stczes. na wargowe m: *kom-*
 (*komoń* koń); po łac. *ekv-us* i *kab-allus*, lit. *ark-lis* koń.

-l: (potęga): *gęśl, latorośl, kasz-l. Niedziela*. -'el: *kap-, kąd-, pisk-*.

-al: Osoba: *gór-, Mosk-, kow-, syn-, drag-* (pogardliwe) . . .

Nadmiar przedmiotu: *nos-, wąs-, gęb-, brzuch-* . . .

-ula, -ulo. Pieszczoty: *mat-, tat-* . . . *siw-, bocz-* (krowy). *Koszula*.

-j: (potęga): (bi) *bój, zawój*, (kra) *kraj*, (dzia) *złodziej, kołodziej*.

Wątpliwego przegubu: *gaj. raj, maj, wui, stryj, rej*.

-ja: (dzia) *kaznodzieja*. -je: (sta) *staje* rodz. *nij*.

-aj: *bug-, buh-*. -'aj: *z-wyk-, ob-(w)yk-*. -ěj za *ija* (cer. *kolija*) *kolěj*.

Bugaj w Warszawie miejsce u pochyłości ku Wiśle.

Olěj, rus. *olij*, cer. *olej*, grec. *élaj-on*, łac. *ole(r)um*, goc. *alev*, lit. *alej-us*.

-uj: (cer. i serb. *kraguj*, słowiń. *kragul*) *krogul-ec* (mongol. *kirg'uj*).

-eja: *pierzeja, wierzeja* (w cer. *dźwignia*, w ros. i pol. *podwoje*.)

-ija: ściąg. na -'a: (za cer. *sądija*) *sędzia, brat-, ksiądz-, wójt-*.

Obce: *Zof-, Az-, relig-* . . . za hijatyczne obce: -ia, -io.

-ije: ściąga się w pol. na -'e: (za cer. *weseliye*) *wesele*.

Rzki czasownikowe: (bit) *bicie, żyt-, pisan-, jedzon-* . . .

Z Rzków: *miłosierd-, wezgłow-*. Kraje: (lach) *Podlasie, Pomor-Podgór-, Podoł-*; z ruska: (kał) *Po-kucie, (las) Polis-*.

NAROSTY ŻŁOŻONE.

Dwa, trzy narostki skojarzają się częstokroć w grono, by wyrazić pewien pomysł.

-t-ar (por. str. 55. i 57.) tworzy miana pokrewieństwa; ale u nas ten narost, albo tracąc drugi swój pierwiastek -r, albo przynajmniej zmieniając głoski, zjawia się w zgłoskach: -ter, -tr, -t, -ć, -cor, -cior, -cierz; np. za *brater* (por. *brater-ski*) mówimy *brat*, po czes. *bratr, siostra*; *mat-ka*, stpol. *mać* i *macierz*, por. *macierz-yński, maciór-ka*, . . .; -córa, cór-ka.

Por. skr. pień: *brātar, swas(t)ar, mātar, duhitar, pitar* (za *patar*), 1. prp. 1. poj. *brātā,, swasrā, mātā, duhitā, pitā*, a cer. *bratr* i *brat, sestra, mati, d'szti*, i niem. *bruder, szvester, mutter, tochter, fater*.

Od polskiego słowa *córa* odpadł całki rdzeń: *dug*, a jest tylko narost tworzywny *cor* (za *tar*). Skr. *duh* za *dug* dojść, ssać, stąd nazwa córki w znaczeniu *wykarmionej, wychowanki*:

po skr. *duh-i-tā*, 5. prp. -tar,

zéd. *dug-* -d'a

grec. *tyg-a-tēr*

goc. *dauch-* -tar

niem. *toch-* -ter

lit. *duk-* -t'ē, 2. prp. -ters,

i *duk-* -r-a-

Więc z pnia pierwotnego: *dug - tar*

w polskim zostało: - cór-a

czes. *cera*, ale piszą: d . . - cer-a

cer- d'-szti, 2. prp. d' - szter-e

bólg. 1. prp. d' - szter'-a

serb. *kći*, 2. prp. . . k- ćer-i

rus. *do-nia, do-ńka*, ros. *do* - cz.

-t-ar (toż samo) wydało sławiańskie -t-el: *obywatel*, a polskie -ć-el:

właści-, naucz-y-, zbawi- . . .

-ć-el-ka odpowiada męzkiemu: -ć-el: *właści-, godzi-* . . .

-t-ar (toż samo) wydało sławiańskie -dło (cer. ros. rus. -to).

Narzędzie: *szy-*, *kowa-*, *pieści-*. Objaw: *świeci-*, *widzia-* . . .

Sław. -dło (mocne *t* przed plynny *l* na słabe *d*, str. 24.); skr. -tram, łac. -trum, grec. -tron.

-t-ije, -n-ije ściągnęły się na: -cie, -nie. Rzki czasownikowe: (bi) *bicie* (za *bitije*), (cię) *cięcie*, (gad) *gadanie*, (pas) *paszenie*.

-cz-yk za -c-yk, por. Niemiec, Czarnogórzec a Poznań-czyk. Wiln.

-cz-yni za -c-yni odpowiada męzkemu narostowi ca: (dawca) *dawczyni* (udzielnia, nie żona), *twór-*, *zbaw-* . . .

-usz-on-ka: *ślep-* (Sphalax typhlus).

-aw-ka. *żeg-* *Urtica urens*, *nog-*, *sadz-*, *kurz-* Lycoperdon Bovista.

-aw-ec: *leg-*, *szubr-* . . . -ow-ec: *łusk-*.

-ow-nia, -ar-nia, -al-nia: *woz-*, *spiż-*, *ujeżdż-* . . .

-ow-n-ik. Działacz: *lub-*, ten, co lubi; *stoł-*, co do stołu chodzi; *noż-*, co noże robi; *hurt-*, co hurtem przedaje . . .

-m-an wydało nasze: -mion, -mien, mie, a tworzy Rzeczowniki ni-jakie, spokrewnione ze staropolskim jimiesłowem czasu ter-biernym: *) *zna-mion*, *znamienia*, *znamię*; tak: *sie-*, *ji-*, *strzeple-*, *ra-*, *wy-*, *szle-*, belka poprzeczna, wierzch dachu; z rus. *żere-* za *żre-*, towarzystwo bobrów . . . od rdzeni Czasowników: *zna-ć*, *sia-ć*, *ja-ć*, *strzé-ć*, .. *żréć*.

Por. skr. *b'ar-man* brzemie, ciężar, od skr. *l' b'r'* za *b'ar* nieść, a piętno jimśłowu cz. ter, bier. skr. *-mān-as/ā/am*; np. skr. *pak'ā-mana*, cer. *pek-omyj*, jak pol. *znajomy*, czes. *znám*.

-m-an (toż samo) wydało nasze -mień na r. męz: *plomień*, *pro-*, *ka-rze-*, *krze-*, *jęcz-* . . .

Por. kaszubskie: *kam* kamień, cer. *kamy*, *kamę* i *kamen*.

-n-ik. Posiadanie przymiotu: (gnuś-ny/a/e) *gnuś-*, *pomoc-* . . . Za-trudnienie: *rzeż-*, *przewoz-*, *zamek-*. Rzecz: *świecz-* lichtarz.

-an-in. Mieszkaniec: *mieszczanin*, *dwór-*, *Podół-*, *Lwow-* . . .

Wyznawca: *chrzest-*, a bez miękczenia: *Afryk-*, *Mahomet-*, *Bisurm-*.

-an-ka: 1. Odpowiada narostowi -an-in: *dworzanka*, *Świteż-* . . .

2. Odpowiada jinnéj formie męzkiej: (chłop) *chłopianka* . . .

3. Córnka: (sędzi) *sędzianka*, *Sapieh-* . . .

4. Roślina: *macierz-* Thymus Serpyllum.

-an-na: *dziew-* Verbascum phlomoides, *marz-* Rubia tinctorum.

-nn-ka: *bieg-*, *miod-* Pulmonaria officinalis.

-ar-ka: *staw-* ziemia ze stawiska. -aj-ka: *tarad-*.

-ul-ka: *zaz-*, *gęb-*, *tryb-* Allium Schoenoprasum.

*) Czytaj rozprawę moję o pochodzeniu Rzeczowników sławiańskich na -ę (w rękopiśmie).

W y t w ó r

RZECZOWNIKÓW ZŁOŻONYCH.

Rzeczownik złożonym bywa z dwu tylko słów, z głównika (*Grundwort*) i z podrzędnika (*Bestimmungswort*); ów wyraża słowa złożonego główne pojęcie, ten je określa. Podrzędnik jest poprzednikiem, głównik następnikiem; np. *rybołów* oznacza orła, łowiącego ryby; *miłosierdzie* oznacza przymiot serca, miłującego bliźnich udręczonych.

U nas głównik nie rad staże naprzód, jak to się zdarza w niemieckim lub francuzkim; np. myślałby kto, że *Frauen-zimmer* jest pokojem dla kobiet, a tymczasem znaczy to kobietę pokojową, tj. lepszego stanu; fran. *abat-faim* (wym. *abafę*, tj. zbić—głód) znaczy przekaskę tęgą, a nie głód jakiś. Ale wpływ francuzczyzny i niemieczyzny w nowym wieku natworzył słów, złożonych nie po polsku; np. *źródłosłów* znaczyłoby jakieś słowo źródłowe, a to ma być odwrotnie niby źródło słowa: *temat*, który nie jest jeszcze słowem.

Głównik (*następnik*).

Głównikiem bywa pień, z Czasownika. Rzeczownika lub słowa rodzajowanego wzięty.

1. Gdy głównik jest pniem czasownikowym, wtedy słowo złożone oznacza przedmiot objawu czasownikowego względem przedmiotu, wyrażonego przez podrzędnik; np. (—dzia) *koło-dzień*, osoba, objawiająca się działaniem (robieniem) kół; *listo-pad*, miesiąc, objawiający się padaniem liścia. Tak: *złodziej*, *mrówkojad*, *wodoród*, *nocleg* . . .

Pień czasownikowy potęguje się na formę rzeczownikową; np. (—bi-ć) *rozbój*, (—wi-ć) *powój*, (—dzia-ć tj. robić) *kołodziej*, (—sia-ć) *hreczkosiej*, (—myśli-ć) *przemysł*.

Tak: *Świętobój*, *Borzywój* król czeski, *kozodój* ptak, *samolub*, *nocleg*, *kwasaród*, *Przemysł* król czeski.

Starożytną jest końcówka *a* na osoby męzkie; np. *kaznodzieja*, *wojewoda* (od *woj* wojsko, i *wod*, wodzie).

Kuro-patwa ma rdzeń *pat*, potęgowany na *-patw*; skr. *√pat* latać, stąd nazwa *p.t*—ak, tj. niby *lat-ak*, a *kuropatwa*: *ptak* (*latak*) podobny kurze. Czech uszkodził wytwór starożytny, mówiąc: *kurotev*.

Nietopyrz (źle: *niedoperz*), grec. *nykteris*, od skr. pnia *nit* (nicz, niś) noc, i pnia sławiańskiego *pyr*, por. ros. *pyr'ať* śa rzucać się, trącać, rus. *pyrcaty* polatywać; serb. *pir-ac* i *medopir* nietopyrz.

2. Kiedy głównik jest pniem rzeczownikowym, słowo złożone oznacza przedmiot właściwości Rzeczownika, ale określonej przez podrzędnik; np. *półmisek*, misa o pół płytsza od zwykłej; *wieloryb*, zwierz podobny rybie wielkiej; *Władysław*, mąż sławy w władaniu.

Głównik rzeczownikowy zmienia często rodzaj:

a) Męzki na żeński lub nijaki ze zmiękczeniem przegubu; np. (—lód) *gołoledź*, (—rost) *winorośl*, (—dwór) *podwórze*, (—las, po rus. lis) *Polisie*.

Tak: *południe*, *poddasze*, *Zadworze* (w pow. słonimskim) (—mir, pokój) *przymierze* . . .

b) Żeński na męzki lub nijaki; np. (—ryba) *wieloryb*, (—góra), *Podgórze* (krajina pod Karpatami).

Tak: *półkopek*, *Mirostów*, *Boguchwał*, *ślepowron*, *kozibród* *Tragopogon pratensis*, *wzgórze*, *porzeczce*, *bezdrożce*, *węzłowie* poduszka wypchana.

c) Nijaki na męzki lub żeński; np. (—pismo) *rękopism*, (—sto) *półsetek*, (—mléko) *ostromlęcz* *Euphorbia Cyparissias*.

Tak: *czasopism* (nie *czasopis*, jak wiele literatów pisze z czeska na wzór składow: *zapis*, *wypis* . . .; albowiem te mają pień czasownikowy: *pis*, tamto zaś rzeczownikowy: *pism*), *przysłówek*, (—pole) *Tarnopol*, *Miropol* (na Wołyniu).

Głównik nijaki często tylko miękczy przegub; np. (—słowo) *przysłowie*, tak: *podniebie*, *stulecie*, *przedmieście*, *miłosierdzie*.

Najczęściej nie zmienia się krój głównika: *Chwałibóg*, *ostrosłup*, *odgłos*, *pasibrzuch*, *krzywonos* ptak, *czarnogłówka* ptak . . . lub się zmieni tylko rodzaj na oznaczenie osoby męzkiej: *paliwo*, *wiercipięta*, *zawalidroga*.

3. Słowo rodzajowane zostaje w kroju rzeczownikowym; np. (—miły) *Bogumił*, *Domarad*.

Podrzędnik (poprzednik).

Podrzędnikiem bywa pień z Czasownika, z miana, z Przysłówka lub z Przyjímka.

1. Pień czasownikowy dobiéra samogłoskę (spójkę): i, rzadko o; np. *Chwałibóg*, *widokrag*.

Tak: *Kazimirz*, *Włodzimierz* (od *władzi-ć*, *mir*), *Dadźibóg* . . .

Naganną skłonność wyrażają: *drapichrust*, *wydrwigrosz*, *pasibrzech*, *paliwoda*, *wiercipięta*.

Przybrana samogłoska pnia odpada czasem: *Kaźmirz*, *Dadź-bóg*, *Wrocław' za Wrocisław'*, czes. *Wraťislav*.

Utraca się często nawet przegub pnia: (część) *Czesław*, (leść, chytrość, fałsz,) *Lesław*, (gość) *Gosław*, *Zbigniew*...

2. Pień z miana dobięra spółkę: *a*, *u*, *y*, *e*, *i*, a najczęściej *o*; np. *Domarad*, *Bogumił*, *Gorysław*, *Dalemił*, *Dobiesław*, *Sędziwój*, *rybołówstwo*, *nosorożec*, *zółtobruszek*, *drogoskaz*, *samowar*....

Tak: *Bogarodzica*, *Radagast*, *Bogusław*, *Ratysław* od *rataj* rolnik, *Władysław*, od *stpol. włada* tj. władza (czes. *vlada*), *Bolesław*, *Wszesław*, *Jarosław*, *ostrokół*, *dziejopis*, *samotrzusk*, *samolub*, *żywokost* *Symphylum officinale*...

Spółka niemieję przed samogłoską. *a* czasem i przed spółgłoską: *kraj(o)obraz*, *czasobraz*, *Bogdan*, *Mojmir*.

Wielbłąd ma poprzednik: *wiel*, cer. *velij* wielki; następnik niezbadany, ale zapewne mu odpowiada skr. *√ bad* lub *band* silnym być, bo użyty do nazywania dużych i silnych zwierząt. Por. cer. *vel-bād*, lit. *verblūd-as*, st. g. niem. *olpenta*, angls. *olfend* wielbłąd; zaś łac. *elep'antus*, grec. *'elép'as* słoń; a grec. *'elap'os* jelen; a goc. *ulbandus* r. żeń. wielbłąd i słoń. Z porównania cer. *vel-bād* a serb. *velbljud* wynika, że *l* jest tylko przydźwiękiem potęgującym (str. 29.); przeto nie *wielbłąd*, jakoby wiele błędził, jak etymologizują na domysł literaci niektórzy.

Poprzednik *pół-* zmienia rodzaj na męzki przed narostkiem *-ek*; np. (sto) *półsetek*, (kopa) *półkopek*, *półgłówek*, *półkoszulek*.

Składy z Liczownikami: (piérw) *pieńwiosnek* *Primula veris*, *dwukropek*, *trójkąt*, *czworobok*, *stulecie*, *stokroć* *Bellis perennis*.

Słowo rodzajowane zatrzymuje często końcówkę; np. *Krasnystaw*, *Białystok*, *Czarnylas*, *tydzień* (tj. *tendzień*), *Białacérkiew'*, *wielkanoc*, i stp. *swawola*, *białagłowa*.

3. Przysłówek określa pojęcie głównika; np. *darmojad*.

Tak: *niechęć*, *niestrętek* *Anemone nemorosa*, *arcybiskup*...

4. Przyimek przeróżny bywa podrzędnikiem; np: (—droga) *bezdroże*, *przydatek*, *prababka*.

Tak: *odgłos*, *narzędzie*, *podporucznik*, *nadmiar*, *nadleśny*, *podskarbi* wielki koronny (tyle co minister finansów), *podśedek*, *przedmurze*...

Starożytnie słowo *w-dowa* nie jest pojedyncze, a znaczy dosłownie: *bez-męża* w języku sanskryckim (str. 56.).

Cale kombinacyje słów używają się czasem za jeden Rzeczownik złożony; np. *ojczenasz, wniobowzięcie, widzimisie, powsinoga* (włóczęga po wsiach), *niepoń* (tj. nie po nim.).

Jimiona sławiańskie.

Jimiona złożone mają głównikami pnie: *bóg, mir, sław, chwał, gniew, myśl, bor, wit . . . rad, lub, mił . . . bój, wój . . .* np. *Chwałibóg, Kazimirz, Świętosław, Boguchwał, Zbigniew, Przemyśl, Włascibór, Ziemowit . . . Domarad, Żarkolub, Bogumił . . . Władzibój, Borzywój . . .*

Dla płci żeńskiej dodaje się *a*; np. *Stanisław, Kazimirz, Bogumił . . . Stanisława, Kazimira, Bogumiła . . .*

W polskim głównik *mir* miękczy *r*; np. *Kazimirz, Włodzimierz*; obcy krój jest w: *Wizimir, Wszemir, Bojomir, Jaromir, Skarbimir*.

Wacław jest uszkodzoną formą czeska za *Więcesław* (z nosowym *a* po stp.: *Więcesław*, z czeska *Wacław*, *Wacław*).

Świętopelk, po stpol. *Światopelk* (*a* nosowe), ma głównik: *pulk*; cer. *plk* oddział wojska; niem. *folk* lud; słowiń. *polk* zgraja; ros. *polk* pulk, zgraja; serb *puk* lud; czes. *pluk* zgraja, pulk, stąd Niemcy piszą *Svatopluk*.

Miano bożka przodków naszych: *Świętowit* brzmieć musiało z nosowym *a*: *Światowit*, nie *Światowid*. Głównikiem jest — *wit*, tkwiace w: *Ziemowit, Zimowit* Colchium autumnale, ś. *Wit, Witków, Witosław, Witosławski, Witoszyński* i w cer. *vitij*, co znaczy mowca i bohater, więc władca, jak pień *sąd* tkwi w cer. *sadij*, pol. *sędzia*. Podrzednikiem jest pień *świat* (*a* nosowe), jak w *Świętosław, Świętopelk*; więc: *Światowit* (nosowe *a*, nie *o*), a z utratą nosowego brzmienia z ruska: *Światowit*, jak *Świętosław, Świętopelk* po rusku: *Światosław, Światopolk*, a z czeska po utracie miękczenia: *Swatowit*. Otóż nie od *świata* miano (choćby bożek nasz miał 4 twarze, patrzące w 4 okolice świata), bo pnia *świat* nie znajdujem podobnych składów poprzednikiem, ale natomiast: *mir* (świat), np. *Mirosław*; bo z ruska brzmiałoby: *Sritowit* (*srit* świat), a z czeska: *Srietowit* (*sriet* świat), a takich form nie wykazują pomniki. *Światowit* znaczyło tedy *Władca Święty*. Naszym historykom, nie władającym językami, trudniej ugodzić w prawdę etymologiczną.

Nazwy siedzib.

Toż samo miano złożone służy często osobie i miastu; ale jimię ma twardy przegub, nazwa zaś miasta miękkiej; np.

osoby:	<i>Jarosław,</i>	<i>Przemyśl,</i>	<i>Żytomir,</i>	<i>Świętobór,</i>
miasta:	<i>Jarosław,</i>	<i>Przemyśl,</i>	<i>Żytomirz,</i>	<i>Przedborz.</i>

Tak: *Bolesław, Wracław, Bogusław, Zaslav, Mirosław, a Bolesław'* (w Czechach i na Szlasku „*Bunzlau*“), *Wrocław', Bogusław'* (na Ukrainie), *Zaslav'* (na Wołyniu), *Mirosław'* w Augustowskim; *Radagast, Sławogost, a Bydgoszcz, Małagoszcz; Domarad a Śieradz, Dobromil a Dobromil.*

Błędem tedy pisać: *Chocim, Oświęcim, Radom, Wrocław . . .* zamiast poprawnie: *Chocim', Oświęcim', Radom', Wrocław'.* Gdyby przegub był twardy, nie mówilibyśmy: *w Chocimiu, Radomiu, Jarosławiu,* ale: *w Chocimie, w Radonie, w Jarosławie . . .* Literaci, pisząc błędnie 1. przp., łamia tych Rzeczowników odmianę nawet w dalszych przypadkach, pisząc np. pod *Chocimem* zamiast *Chocimiem,*

Pierwotnie takie nazwy miast były rodzaju żeńskiego; jakoż dotąd utrzymuje się zwyczaj dwojaki: *Bydgoszcz, Małagoszcz, Drohobycz,* do *Bydgoszczy, Małagoszczy, Drohobyczy* i do *Bydgoszcza, Małagoszcza, Drohobycza.*

W czes. utrzymał się stale rodzaj żeński; np. czes. *Boleslav* (*Bunzlau*), *Chudim,* . . do *Boleslavi, Chrudimi,* po pol. do *Bolesławia, Chrudimia.*

Następnik bywa o przegubie twardym: *Starodub, Czerwonogród, Nowogród . . .*

Na *a:* *Czartoryja, Bogoryja, Kołomyja, Ostrołęka . . .*

PRZYKŁADY GIBKOŚCI

języka polskiego.

Znamieniem gibkości języka jest to, że jedno pojęcie, np. *kraju, narodu, działacza . . .* nie wyraża Polak jednym zakończeniem, ale na szczegółowe nazwania ma różne końcówki lub narostki.

Nazwy krajów.

1. Na *a:* *Morawa, Bosna* (Bosnija), *Ziemigola, Afryka . . .*

Łać. *Semigalia* a niem. *Semgallen* przekręcono z lit. *Žemėgalas* od *žėme* ziemia i *gal-as* koniec.

2. Na *e:* *Mazowsze, Zaporozie, Podole, Polisie, Podlasie, Podgórze,* krajina pod Karpatami, *Pobereże* nad Dniestrem dolnym . . .

3. Na spółgłoskę zmiękczoną: *Żmudź, Liw', Ruś, Korś.*

Żmudź (po łać. *Samogitia*) jest nazwą skurczoną z litewskiego: *Žemajciej* l. mn. od *Žemajt-is* i *Žemajtis* *Żmudzin,* a to od *žėmas* nizki, *žėme* (u Szyrwida *żame*) ziemia, kraj. — *Liw'* (u Nestora), ziemie Lotyszów od Rygi do Drysy, niemieccy kawalerowie mieczowi nazwali *Lifland,* co Polacy znówu wykrzywili na *Instanty.* — *Korś* (u Nestora) ciż Niemcy przezwali *Kurland,* a Polacy za nimi *Kurlandycja.* — *Czudź* (u Nestora), kraj Czuchonców (*Estonia*) plemienia Czudów czyli Finów.

4. Nazwy krajów w formie liczby mnogiej na -y, od nazew ludów są nam właściwe; np. (Włoch) *Włochy*, (Niemiec) *Niemcy*; na -e np. *Łużyce* (od *łag* gaj).

Tak: *Węgry*, *Czechy*, *Kaszuby* nad Bałtykiem od Gdańska do Słupska, *Kujawy*, *Pałuki* w Gnieźnieńskim, *Multany* (po łac. *Moldavia*), *Chorwaty* (z łacińska *Kroacyja*), *Korutany* lub *Chorą-tany* (Karyntyja) . . .

Nowi poprawiacze polszczyzny zamiast *Niemcy* pisują *Niemce*, kraj, chcąc różnić od narodu, może na wzór „*Łużyce*, *Jindyje*”; ależ te nazwy nie pochodzą od nazew ludów.

5. Narosty: -sko (-sk), -ska, — -wa, -ina, -izna, -yń; np. śpol. *Szlązko*, npol. *Szlązk*, *Polska* (tj. ziemia), *Łitwa*, *Bukowina*, *Pińszczyzna*, *Wołyń*.

Tak: *Czerwieńsk* (Ruś czerwona), a na wzór tego i *Szlązka* powinniśmy (jak to jinni Sławianie) nazywać różne kraje przynajmniej sławiańskie, pozbywając się formy łacińskiej -ia; np. *Sławońsk* Sławonia, *Styrsk* Styryja, *Serbsk* Serbia, *Bólgarsk* (lub *Bólgary*) Bułgaryja . . . (po czes. *Slavonsko*, *Sztyrsko*, *Serbsko*, *Bułharsko* i *Bułhary*). *Łotwa*, ogół ziem Łotwaków czyli Łotyszów *Ukrajina*; *Krajina* Karniolija po słowiń. *Kransk*; *Hercegowina* *Słowaczyna* północne Węgry; *Wołoszczyzna*, ogół, tj. *Multany* i *Wolosza* (Walachei); *Kozaczyzna*; *Hetmańszczyzna* za Dnieprem.

6. Łacińskie -ia, zniesieniem hijatu (str. 15.) spolszczone na -ija/-yja; np. *Anglija*, *Szwecyja*.

Nazwy siedlisk.

Piętna: -ut/-uta, -sko/-sk/-ek, -ek/-ik/-ka, -ec/-ica/-iczka/-icz, -awa/-owa/-owo/-ewo/-ów/-ów/-ew, -om/-im', -ań/-uń/-in/-iń/-ina/-no.

Np. *Łancut*, *Sławuta*, — *Lipsko*, *Bielsk*, *Wąchock*, — *Brzostek*, *Kraśnik*, *Bóbrka*, — *Mielec*, *Kruszwica*, *Wieliczka*, *Łowicz*.

Warszawa, *Częstochowa*, *Ostrowo* wielkopolskie, *Piotrkowo* na Kujawach, *Radziejewo*, *Ostrów* małopolski, *Piotrków* trybunalski, *Ostrów* rodz. żeń. (do Ostrowi) ku Podlasiu, *Sochaczew*.

Radom', *Oświęcim'*, — *Poznań*, *Wieluń*, *Konin*, *Radzyń*, *Sołotwina*, *Gniezno*.

W licz. mn. nijakie na **-iska**, żeńskie na **-iki**, **-ce/-ice/-ieze**, **-awy**, **-any/-iny**.

Np. *Mościska, Sokolniki, Kielce, Maciejowice, Siemiaty-
cze, — Puławy, Przemyślany, Chęciny.*

Osoba męska.

Piętna: **-ak**, **-ek**, **-ik**, **-ic**, **-ec**, **-ea**, **-ba**, **-eń**, **-tel**, **-ciel**.

Np. *rodak, ziomek, urzędnik, dziedzic, mędrzec, radca,
drużba, więzień, obywatel, właściciel.*

Narost swojski **-yk** i obcy **-ista** wyrażają stronników;
np. *czartoryszczyk, mirosławszczyk, karlista, mazzynista*, tj. stroni-
nicy Czartoryskiego, Mirosławskiego, Don Karlosa, Mazzyniego.

Miana narodów i mieszkańców.

Piętna: **'anin**, **-in/-yn**, **-ak**, **-ik/-yk**, **ek**, **-ec**, **-czyk**.

Kraj: Wołyń	Litwa	Turcja	Prusy	Polska
<i>Wotynianin</i>	<i>Litwin</i>	<i>Turczyn</i>	<i>Prusak</i>	<i>Polak</i>
<i>Wołynianka</i>	<i>Litwinka</i>	<i>Turczynka</i>	<i>Prusaczka</i>	<i>Polka</i>

Złożony narost *'anin* zawiera pojedynczy *'an*, w którym jest *a* mięk-
czące (cer. *jať*), a to się wymawia po rusku *-i*; przeto *-in* w *Litwin*, *Rusin* . .
jest tym samym narostem, co *'an* w *Sławian(in)*, *Podolan(in)* . . . po czes.
Slovan (bez *-in*).

Miasto Rzym: *Rzymianin, Rzymianka*; **Wilno:** *Wileń-
czyk, Wilenka*; **Poznań:** *Poznańczyk* (str. 64.).

Mieszkanie dwór: *dworzanin, dworzanka*, sprytny:
dworak, dworaczka; zbiór: *dworzaństwo*; obyczaje, manijery:
dworactwo.

Tak: ziemia, *ziemianin*; miasto, *mieszczanin* . . . pogar-
dliwie: *mieszczuk i mieszczuch*.

Kraj Anglija: *Anglik, Angielka*; siedziba azyjatycka Tur (Tu-
ran): *Turek*; góry i kraj Czarnogóra: *Czarnogórzec, Czarnogórka*;
Prztek niem: *Niemiec, Niemka*; miasto Wiedeń: *Wiedeńczyk,
Więdenka*; Kraków: *Krakowianin, Krakowianka*, dziarski, ju-
nacki: *Krakowiak, Krakowiaczka*, a od Przteka *krakowski/a/e* kra-
jina, własność, obyczaj, zwyczaj, odcień języka: *krakowszczyzna*.

Błąd. — Żle piszą: *niemczyzna* zamiast: *niemiecczyzna*, bo takie Rzeczowniki robią się z pni przymiotnikowych na *-sk*, *-ck* dodaniem narostu *-yzna* (str. 27. 62); więc nie: *krakowczyzna*, *niemczyzna*, jakoby od pni: *krakowk*, *niemk*.

Przykłady wytworów z mian narodów.

Mężczyzna:	<i>Francuz</i>	<i>Angl-ik</i>	<i>Bawar</i>
białogłowa:	<i>Francuz-k-a</i>	<i>Angiel-k-a</i>	<i>Bawar-k-a</i>
Przymiotnik:	<i>francuz-k-i/a/e</i>	<i>angiel-sk-i/a/e</i>	<i>bawar-sk-i/a/e</i>
język & :	<i>francuz-cz-yzn-a</i>	<i>angiel-szcz-yzn-a</i>	<i>bawar-szcz-yzn-a</i>
kraj:	<i>Franc-yj-a</i>	<i>Angl-ij-a</i>	<i>Bawar-yj-a</i>
mieszkaniec pewnej okolicy lub ziemi bawarskiej:	<i>Bawar-cz-yk</i> .		

<i>Pol-ak</i>	<i>Czech</i>	<i>Niem'-ec</i>	<i>Węgier</i>
<i>Pol-k-a</i>	<i>Czesz-k-a</i>	<i>Niem-k-a</i>	<i>Węgier-k-a</i>
<i>pol-sk-i/a/e</i>	<i>czes-k-i/a/e</i>	<i>niemiec-k-i/a/e</i>	<i>węgier-sk-i/a/e</i>
<i>pol-szcz-yzn-a</i>	<i>czes-cz-yzn-a</i>	<i>niemiec-cz-yzn-a</i>	<i>węgier-szcz-yzn-a</i>
<i>Pol-sk-a</i>	<i>Czech-y</i>	<i>Niem-cy</i>	<i>Węgr-y</i>
mieszkaniec pewnej tylko okolicy lub krajiny: <i>Węgrz-yn</i> , <i>-yn-ka</i> .			

Miana rękodzielników i działaczy różnych.

Piętna: *-yk/-ik*, *-ec*, *-arz*, *-al*.

Rzecz:	<i>złot-o</i>	<i>szew</i>	(<i>kraw</i>)	<i>stół</i>	(<i>kow-ać</i>)
rękodzielnik:	<i>złot-n-ik</i>	<i>szew-c</i>	<i>kraw'-ec</i>	<i>stol-arz</i>	<i>kow-al</i>
żona:	<i>złot-n-ikowa</i>	<i>szew-cowa</i>	<i>kraw-cowa</i>	<i>stol-arzowa</i>	<i>kow-alowa</i>
córka:	<i>złot-n-ikówna</i>	<i>szew-cowna</i>	<i>kraw-cówna</i>	<i>stol-arzówna</i>	<i>kow-alówna</i>
udzielnia:	<i>złot-n-iczka</i>	<i>szew-cowa</i>	<i>kraw-czyni</i>	<i>stol-arka</i>	<i>kow-alka</i>
rzemiosło:	<i>złot-n-ictwo</i>	<i>szew-stwo</i>	<i>kraw'-ectwo</i>	<i>stol-arstwo</i>	<i>kow-alstwo</i>

Tak od: *pomoc*, *mosiądz*, *zamek*, *nóż*; *kupia* (.towar); *księga*, *komin*, *młyn*. — Rzadsze na *-ak*: *rybak*; *-ea*, *mowca*, *-ica*: *woźnica*, *-osz*: *dobosz*, *-un*: *piastun*.

Miapa godności na *-stwo*.

Mężczyzna:	<i>jeneral</i>	<i>zarządc-a</i>	<i>obywatel</i>
białogłowa:	<i>jeneral-ow-a</i>	<i>zarządcz-yn-i</i>	<i>obywatel-k-a</i>
Rzk myślny:	<i>jeneral-stw-o</i>	<i>zarządcz-tw-o</i>	<i>obywatel-stw-o</i> .

Tak: *kancłérstwo*, *hetmaństwo*, *sędziostwo* . . .

Powołanie, zawód, zatrudnienie, robota.

Piętna: *-stwo*, *-ka*, *-ba*.

Np. *nauczycielstwo*, *myśliwstwo*, *rolnictwo*; *gospodarka*, *stolarka*, *mularka*; *kośba*, *siejba*, *młóćba*.

Przymiót, stan, działanie.

Narosty: -ota, -ość, -eść, -stwo, -ot, -itwa, -ka, -eż.

Np. *krasota, mądrość, męstwo*; — *życie, uczoność, boleść*; — *robota, gonitwa, pogadanka, łupież*.

Zbiór lub stek.

Piętna: -stwo, -iwo, -ina, -iny, -izna, -arka, -mo.

Robak	ptak	mléko	mąka	grosz	przędza	mięso
robactwo	ptactwo (stwo)	mléczywo	mączywo	grosiwo	przędziwo	mięsiwo

Tak: *słonina, wędlina, pajęczyna, grochowiny; trucizna, dzierzyna; stawarka; pismo, powismo*.

Stek drzewny i mięsny (nazwa mięsa) ma narost: -yna/-ina.

Buk, dąb (Baum); bucz-yna, dęb-ina (Holz lub Walb).

Tak od: *grab, brzoza, oleha, osika, wierzba, sosna* itp.

Zwierzę:	wół	cielę	sarn-a	gęś	wyz (ryba)
Przymtk:	wół-owy/a/e	cielęc-y/a/e	sarn-i a/e	gęs-i/a/e	
mięso:	wół-ow ina	cielęc-ina	sarn-ina	gęs-ina	wyż-ina.

Miejsce.

Piętna: -nia, -nik, -nica, -isko, -awka, -inia.

Zwierzę:	wół	owca	pies	kur	gołąb'
miejsce chowu:	wół-arnia	owcz-arnia	pś-arnia	kur-nik	gołąb-nik
Przedmiot:	ogień	staw	pszenic-a	mrówk-a	księg-a
miejsce:	ognisko	stawisko	pszeniczyisko	mrówisko	księżnica

Podobnie od: *szata, wozowy/a/e, prał, umywał, piwiarz, młocarz, pastew, mowa, piwo, wino, dzwon, targ, żyto, hreczka. Sadzawka, pustynia, świątynia, jaskinia*.

Narzędzie.

Piętna: -ata, -uto, -ak, -acz, -ec, -ica, -awka, -isko, -oga, -wa, -iwo, -eń, -nia, -or, -el, -dło. . .

Np. *łopata, dłuto, czerpak, siekacz, widelec, przęslica, sikawka, biczysko, ostroga, brzytwa, krzesiwo, grzebień, włócznia, topor, rydel, szydło*.

ZMIANY RZECZOWNIKÓW.

(Modificatio substantivorum. Verwandlungen der Hauptwörter.)

Zmiany słów (zob. str. 50. 51.) świadczą o nader chlubnych języka polskiego przymiotach, bo o jego nadzwyczajnej gibkości i niezrównanym bogactwie, w czym inne języki sprostać naszemu nie zdołają. *)

Znaczenie pierwotne Rzeczownika rozlicznie Polak zmienia zapomocą zrostków lub narostków.

A. ZAPOMOCA ZROSTKÓW.

Zrostki czasownikowe (*wy-*, *roz-*, *prze-*, *ob-*, — *o-*, *u-*, *w-*, *z-*, — *za-*, *na-*, *po-*, *do-*, — *od-*, *pod-*, *nad-*, *przy-*) zmieniają pierwotne znaczenie rdzenia czasownikowego na rozliczne odcienie; np. czyn: *rozczyn*, *uczyn-ek*; nieużywane pojedyncze: *pis*, wydaje: *wypis*, *rozpis*, *przepis*, *opis*, *wpis*, *spis*, *zapis*, *napis*, *popis* (egzamin publiczny), *dopis*, *odpis*, *podpis*, *nadpis*, *przypis-ek*; *kład* wydaje: *wykład*, *rozkład*, *przekład* (tłumaczenie), *okład* (bandaż), *układ* (system), *wkład*, *skład*, *zakład*, *nakład* (koszta), *pokład* (na okręcie), *dokład*, *podkład*, *przykład*.

B. ZAPOMOCA NAROSTKÓW.

Płciowanie.

1. Osobowe. Piętna na płeć żeńską: **-ka**, **-yni**, **-ica**, **-yea**, **-owa**.

obywatel braniec Wileńczyk gospodarz klucznik szewc
obywatelka, branka, Wilenka, gospodyni, klucznica, szewcowa.

Tak od: *piastun*, *tokarz*, *pastyrz*, *Włoch*, *rodak*, *rybak*, *drużba*, *Lwowianin*, — *mistrz*, *ochmistrz*, *dawca* . . .

2. Zwierzęce. Piętna na płeć samiecą: **-ka**, **-ica**/**-yea**.

lis	kur	jindyk	wilk	gołąb
liś-i/a/e	kurz-y/a/e	jindycz-y/a/e	wilcz-y/a/e	gołąb-i/a/e
lisz-k-a	kur-k-a	jindycz-k-a	wilcz-ye-a	gołąb-ie-a.

*) Z tego powodu od r. 1848. w mej gramatyce „*Nauka języka polskiego* Lwów 1849.” i w każdej potym wydanej zmianom słów poświęcałem osobny oddział, czego gramatyki trętwiejszych języków nie potrzebują.

Odwrotnie jest **-uk**, **-or** znamieniem samca: *sarna* a *sarniuk* *gęś* a *gęsior*, *kaczka* a *kaczor*, *jindyczka* a *jędor*.

Zwierzęta osobiłwie domowe miéwają osobne na **ród**, a osobne na **płci** nazwy: **koń**: *rumak*, *ogier* a *klacz*, *kobyła*; **wół**: *byk*, *buhaj*, *karw* a *krowa*; *wieprz*, *knur* a **świnia**, *locha*; **baran**, *skop*, *tryk* a **owca**; *koziół* a **koza**; **pies** a *suka*; **kur**: *kogut*, *kapłon* a *kura*, *kokosz*, *pularda*; **jeleń** a *łania*; **dzik**, *odynieć*.

Płć (sexus) Krescenty i Knapski stosują nietylko do osób, ale do zwierząt i roślin; bo téż cer. *płt*, ros. *plot*, serb. *put*, stgń. *fleis-k*, niem. *flajsz* znaczy mięso, ciało, — słowiń. *pólt*, grec. *pélla*, łac. *pellis*, niem. *fell* skóra, — czes. *pylt* (słabe *y*) lub *plet* cera, płec.

Rodzinowanie.

Piętna wyrażające żonę: **-owa**, **-ina/-yna**, **a**, **i**;
wyrażające córkę: **-ówna/-ewna**, **-anka**, **-ka**, **-na**, **-a**;
wyrażające syna i potomka: **-ic/-yc**, **-iez**;
wyrażające oboje państwo: **-owie**, **-stwo**, **-y**.

Wytwory z tytułów:

	żona:	córka:	syn, potomek:	stadło:
pan:	<i>pani</i> ,	<i>panna</i> ,	<i>panicz</i> ,	<i>państwo</i> ;
książę:	<i>księżna</i> ,	<i>księżniczka</i> ,		<i>księstwo</i> ;
senator:	<i>senatorowa</i> ,	<i>senatórówna</i> ,		<i>senatorstwo</i>
król:	<i>królowa</i> ,	<i>królowna</i> ,	<i>królewic</i> lub <i>królewicz</i> ;	
kasztelan:	<i>kasztelanowa</i> .	<i>kasztelanka</i> ,	<i>kasztelanic</i> ,	<i>kasztelaństwo</i>
starosta:	<i>staroscina</i> ,	<i>staroscianka</i> ,	<i>staroscic</i> ,	<i>starostwo</i> ;
wojewoda:	<i>wojewodzina</i> ,	<i>wojewodzianka</i> ,	<i>wojewodzie</i> ,	
sędzia:	<i>sędzina</i> ,	<i>sędzianka</i>	<i>sędzie</i> ,	<i>sędziostwo</i> .

Wytwory z imion: z nazwisk na **a**; na **ki**; jinne:

Imię:	<i>Jan</i>	<i>Sapieh-a</i>	<i>Tańsk-i</i>	<i>Hofman</i>
od Prztka:	<i>jan-ów/a/e</i>	<i>sapież-yn/a/e</i>		<i>hofman-ów/a/e</i>
żona:	<i>Jan-ow-a</i>	<i>Sapież-yn-a</i>	<i>Tańsk-a</i>	<i>Hofman-ow-a</i>
córka:		<i>Sapieżanka</i>	<i>Tańska</i>	<i>Hofmanówna</i>
państwo:	<i>Janowie</i>	<i>Sapiehowie</i>	<i>Tańscy</i>	<i>Hofmanowie</i> .
potomek:	<i>Jan-ow-icz</i> ,	<i>Antonowicz</i> ,	<i>Antoniewicz</i> ;	Szymon Olel-
	<i>kowicz</i> ,	<i>kijowskie książę</i> ;	<i>Rurykowicz</i> . . .	

Błędnie mawiają i pisują: *pani* i *panna* *Mazurkiewicz*, *Kremer*, zamiast: *pani* *Mazurkiewiczowa*, *Kremerowa*, i *panna* *Mazurkiewiczówna*, *Kremerówna* itd.

Jagięło: z łacińska *Jagielonka* zamiast *Jagielanka*; *Jagięłończyk*, po stpol. *Jagielowie*.

Nazwy domów staropolskich.

Dawne rody czyli domy polskie rozróżniano znakami rycerskimi, zwanymi z niemiecka herbami. Zanim nastaly nazwiska rodowe, nazywano się po herbach: *Ciołek, Odrowąż, Grzymała*, z których niejednen dotąd pozostał nazwiskiem: *Zareba, Śzeliga, Bończa*; albo wymieniano miejsce urodzenia: *Gregorz z Sanoka, Marcin z Urzędowa* . . .

Nazwiska na **-ski** (-cki, -dzki) wyrabiały się około XV. stł pospolicie z nazew siedzib: *Szamotuły, Szmotulski; Tarnów, Tarnowski* . . . Do nazwisk dodawano i herby: *Michał Lasocki Dołęga, Piotr Szamotulski Nałęcz, Maciej Słupski herbu Topor* . . .

Atoli nazwy herbów na oznaczenie rodu zmianie ulegały pod narostami: **-ic/-yc, -czyk**.

Róża Oksza Leliwa Wieniawa Sulima
Różyc, Okszyc, Leliwczyk, Wieniawczyk, Sulimczyk.

Jan Gruszczyński Różyc, Stojniew Rej Okszyc, Jan Amor z Tarnowa Leliwczyk, Jan Długosz Wieniawczyk; arcybiskup gnieźnieński Wincenty, rzeźcowy Kot, Doliwczyk . . .

Też narosty przyłgnęły były stale do niektórych nazew herbów; np. *Półkozie, Prawdzie, Leszczyk, Jasieńczyk*.

Cieniowanie tytułów staropolskich.

Przodkowie nasi, wyprzedzający oglądę współczesnego świata, prócz przyrodzonego *ty*, ludowego *wy* i zwykłego dzisiaj *pan, pani* . . . licznych systematycznie natworzyli wyrazów ku uczczeniu bliźniego odpowiednio jego godności.

W wytworach z Zajimków dzierżawczych, wywiedzionych od trzech osób liczby podwójnej, prześlicznych a wynikłych dopatrujem stopniowanych odcieni w przemawianiu.

Piętnami narostki: **-ć, -an** i w składzie głównik **pan** . . .

1. os. <i>mos</i> (za <i>mas</i>);	2. <i>was</i> ;	3. <i>as</i> (za <i>jas</i>).
-ć: mość <i>jegość</i> waść		aść
<i>jéjmość</i>	<i>waśćka, waśińcka</i>	<i>aśćka, asińcka</i>
<i>jichmość</i>		
-an: mosan	wasan <i>wacan,</i>	asan i <i>acan</i>
<i>mosani</i>	<i>wasani wacani,</i>	<i>asani ac-</i>
<i>mosanna</i>	<i>wasanna wac-</i>	<i>asanna ac-</i>
<i>mosaństwo</i>	<i>wasanństwo wac-</i>	<i>asanństwo ac-</i>

-pan: mospan	waspan i	<i>wacpan</i>	aspan i	<i>acpan</i>
mospani	waspani	<i>wac-</i>	aspani	<i>ac-</i>
mospanna	waspanna	<i>wac-</i>	aspanna	<i>ac-</i>
mospaństwo	waspaństwo	<i>wac-</i>	aspaństwo	<i>ac-</i>

A z Zajimka dzierzawczego, wywiedzionego od 2. os. 1. mn., pochodzi: *wasze, waszeć, waszmość*.

Np. *Jego* królewska *Mość* lub król *Jego Mość*; *Wasza* królewska *Mość*; w *Aści* pokładam nadzieję; pilnie *Waszmości* upraszam, *Mości* mieczniku! . . . *Mość* nie było skróceniem tytułu *Miłość*. *)

Cieniowanie urody przedmiotu.

Ze wszystkich zmian rzeczownikowych najliczniejsze są te, którymi mówiący cieniuje naturalną urodę czyli jistotę przedmiotu według uczuciowego usposobienia swego ku temuż.

Dwa tu są przeciwne objawy uczucia naszego:

I. Albo ku przedmiotowi czujemy niechęć, odrazę, pogardę lub lekceważenie, skutkiem czego ujmujemy mu przymiotów a przymyślamy wielkości fizycznej;

II. Albo ku przedmiotowi mamy skłonność, chęć, upodobanie w nim lub zamilowanie, skąd też przyczytujemy mu przymiotów a uszczuplamy wielkość jego.

I. Dodatnia wielkość a ujemna jakość.

1. Przedmioty nam **odrażne**, bo duże a szpetne; piętnem narostek **-sk** (rzadko **-szcz**) bez podgłosu lub z podgłosem *y/i* w narostach: **-sko, -ysko, -isko** (*-yszcze, -iszcze*):
ziel-e *nóż* *siostr-a,* *chłop,* *boż-ek*
ziel-sko, *noż-ysko,* *siostrz-ysko,* *chłop-isko,* *boż-yszcze.*

Takie Rzeczowniki nazywają się **zgrubiałe**.

Brzmienie *sko* jest polskie, — *szcze* zaś ruskie: *hołowyszcze* głowisko, *korenyszcze* korzenisko, *tołubyszcze* tołubisko, *komaryszcze* komarzystko . . .

2. Osoba małej ogłady a czupurna; piętno: **-uk**:
 np. mieszczanin: *mieszczuk*; szewc: *szewczuk*.

*) Rozprawa moja „Wywód słów: *mość, waść, aść*; — *mospan, waspan, aspan* itp.“ czytana z rkpmu na posiedzeniu uczonych Zakładu naukowego Ossolińskich w r. 1846. we Lwowie.

3. Przedmiot duży a prostaczy (ordynaryjny); piętna: **-uch, -ucha, -ycha** np. pastyrz: *pastuch*; palec: *paluch*; dziewa: *dziewucha*; stary/a: *staruch, starucha*; krawcowa: *krawczycha*.

4. Osoba ujemnej sprawności na: **-och, -ocha**; np. pieszczony/a: *pieszczoch/-a*; mat-: *macocha*.

5. Osoba tęga we wzledzie lub zawodzie fizycznym; piętno: **-us**; np. dziad: *dziadus*; baba: *babus*; garbaty: *garbus*; Polak: *Polus*; wiara: *wiarus*.

6. Przedmiot niesprytny: **-ur, -ura**; np. pieszak (zwinny) a *piechur*; szlachcic: *szlachciura*; Niemiec: *Niemczura*; kot: *kocur*; wilk: *wilczura* (szkaradny i futro z wilków).

7. Osoba sprawności bez ładu na **-uła**: gadacz: *gadula*.

8. Osoba duża a nieokrzesana na **-al**: syn: *synal*, mieszkaniec gór: *góral* . . .

II. Ujemna wielkość a dodatnia jakość.

Piętna: **-k/-c, -in**, — **-ć, -ś, -ń, -l**, kombinują się wielorako ze sobą i z jinymi narostkami.

1. Przedmioty **mniejsze**; piętnem narostek **-k** w narostach: **-ek, -ka, -ko**; **-yk, -ik**; w 2gim stopniu mniejszości dodaje się drugie **-k**, a pierwsze się miękczy na **-cz**; np.

<i>chłop</i>	<i>cór-a</i>	<i>dziew-a</i>	<i>słoń-c-e</i>	<i>koń</i>
<i>chłop-ek</i>	<i>cór-k-a</i>	<i>dziw-k-a</i>	<i>słon-k-o</i>	<i>koń-ik</i>
<i>chłop-ecz-ek</i>	<i>cór-ecz-k-a</i>	<i>dziw-ecz-k-a</i>	<i>słon-ecz-k-o</i>	<i>koń-icz-ek</i>
<i>chłop-cz-yn-a</i>		<i>dziew-cz-yn-a</i>		
<i>chłop-cz-yn-k-a</i>		<i>dziew-cz-yn-k-a</i>		

Te Rzeczowniki nazywają **zdrobniałe**, lepiej może **zmalale**.

Po naroście **-uch**: kwiatek: *kwiatuszek*, garnek: *garnuszek*, peppek: *pepuszek*, jabłko: *jabłuszko*.

2. Przedmioty **junackie** tj. młode a dziarskie; piętno: **-ak**; np.

chłop, chłop-ak, chłop-acz-ek, chłop-acz-yn-a, chłop-acz-yn-k-a;
chłop-acz-ę, chłop-acz-ąt-k-o; *dzieć-ę, dziecić-ak, dziecić-acz-ek*;
krzyż, krzyż-ak, (pająk u nas największy).

3. Przedmioty **młode** a sprawne w wieku niby podrostka; piętno **-e** lub **-cz** w narostach; **-ec**, **-ye**, **-ic**, — **-yca/-ica** — **-ycz**, **-ież**; np.

<i>chłop</i>	<i>Stach</i>	<i>sędź-a</i>	<i>siostr-a</i>	<i>pan</i>
<i>chłop'-ce</i>	<i>Stasz-ye</i>	<i>sędź-ic</i>	<i>siostrz-ye-a</i>	<i>pań-icz</i>
<i>chłop-cz-yk</i>			<i>siostrz-ycz-k-a</i>	<i>pań-icz-yk</i>

4. Przedmioty **wątle**; piętno **-ina**; np.

<i>chłop</i>	<i>(dziej)</i>	<i>twarz</i>	<i>jawor</i>
<i>chłop'-in-a</i>	<i>dzieć-in-a</i>	<i>twarz-yn-a</i>	<i>jaworz-yn-a</i>
<i>chłop'-in-k-a</i>	<i>dzieć-in-k-a</i>	<i>twarz-yn-k-a</i>	
	<i>dzieć-in-ecz-k-a</i>		

5. Przedmioty nam **przyjemne**, bo niby **małeńkie** a **nadobne**; piętno **-ńk** w narostach: **-eńko**, **-eńka**; np. *chłop chłop-eń-ko*, *ryb-a ryb-eń-ka*, *słow-o słów-eń-ko*.

W pieśniach ludu często brmienie to uroku nadaje wysłowieniu: *rodzi-
neńka*, *dziewczyneńka*, *koszuleńka*, *serdenko* . . . Język ruski, w to brmienie opływając, szczególnie miłym i pieszczotliwym się stał; np, *matyneńka* i *ma-
tońka*, *d'uczynońka*, *perepytońka* przepiórka, *wdowońka*, *kumońka*, *kierny-
czońka*, *riczeńka* rzeczka, *hołowońka*, *hodyneńka*, *kozaczeko*, *krytońka*
skrzydła

6. Osoby i zwierzęta jeszcze **małeńkie** na **-ę** przy narostku **-t** w zgłosce: **-at** (**-et**); np.

<i>chłop</i>	<i>niemow-a</i>	<i>ptak</i>	<i>kur</i>
<i>ckłop'-e</i>	<i>niemowl-e</i>	<i>ptasz-e</i>	<i>kur-cz-e</i>
<i>chłop'-at-k-o</i>	<i>niemowl-at-k-o</i>	<i>ptasz-at-k-o</i>	<i>kur-cz-at-k-o</i>
<i>chłop'-at-ecz-k-o</i>			<i>kur-cz-at-ecz-k-o</i>

7. Przedmioty **spieszczone** (piętna rozliczne)

albo **duże**, np.

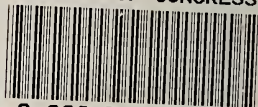
<i>Bolesław</i>	<i>dziad</i>
<i>Bolesław-ć-o</i>	<i>dziadź-o</i>
<i>Bolesław-uś</i>	
<i>Bolesław-uń-o</i>	<i>dziad-uń-o</i>

albo **drobne**, np.

<i>Bol-ć-o</i>	<i>Każ-o</i>
<i>Bol-uś</i>	<i>Jędr-uś</i>
<i>Mir-uń-o</i>	<i>Mar-yś</i>
<i>Mir-ć-uń-o</i>	<i>Mar-yń-a</i>
<i>Ed-ul-o</i>	<i>Mar-yl-a</i>
<i>Ed-ul-eń-k-o</i>	<i>Mar-yl-k-a</i> itp.

Drobne przedmioty **spieszczone** dają Rzeczowniki praw-
dziwie **zdrobniałe**.

Tak mówiny: *tatecio*, *wujcio*, *ocio*, *usio*, *nosio*, *gołąbecio*, *wło-
sio*, *palusio*, *mamecia*, *rqcia*, *nózia*, *buzia* . . . *tatus*, *Jaś*, *Pietruś*,

Muciuś, Zosia, Jadwisia, Rózia . . . tatuś, mamusia, siostrunia . . . tatuś, matula, gębula . . . i różne połączenia tych piętn: tatuńcio, Maryleczka, gębuka . . .

Powyższe pieściwe zmiany Rzeczowników są zaleta, jaką się ani inne języki sławiańskie, wyjąwszy ruski, pochlubić nie zdołają.

Lud czeski, krom' takich, jak : *tat'inek, maminka, rucziczka, hubiczka*, posługuje się niemieckimi: *Pepi, Kati, Toni . . .*

Cieniowanie przedmiotów rozmaite.

Różne Rzeczowniki pierwotne i pochodne, a nawet słowa rodzajowane, za Rzeczowniki wzięte, rozlicznie ceniują znaczenie według natchnienia lub pomysłu mówiącego Polaka; np.

mędrzec	pisarz	śmiały	głupiec	pisarz	żrebiec
mędredek,	pisarek,	śmiały,	głuptak,	pismak,	żrebak,
pan	junak	siwy	biegus	paplacz	nabożny
panosza,	junosza,	siwosz,	biegun,	papluga,	nabożniś;

święty : *świętoszek*, szlachcic : *szlachetka*, dziecko : *dzieciuch*, uparty : *uparciuch* itd. zamiast: *zmarzły, okopcony, śmierdzący . . .*

Stopniowanie przymiotu.

Rzeczowniki, z Przymiotników wyrabiane na **-ość**, stopniują się jak Przymiotniki.

<i>wielkość</i>	<i>małość</i>	<i>wysokość</i>	<i>mądrość</i>
<i>większość</i>	<i>mniejść</i>	<i>wyższść</i>	<i>mędrzść</i>
<i>największość, najmniejszość,</i>	<i>najwyższść,</i>	<i>najmędrzść.</i>	

Cieniowanie przymiotów.

-ot a -oć, -ość.

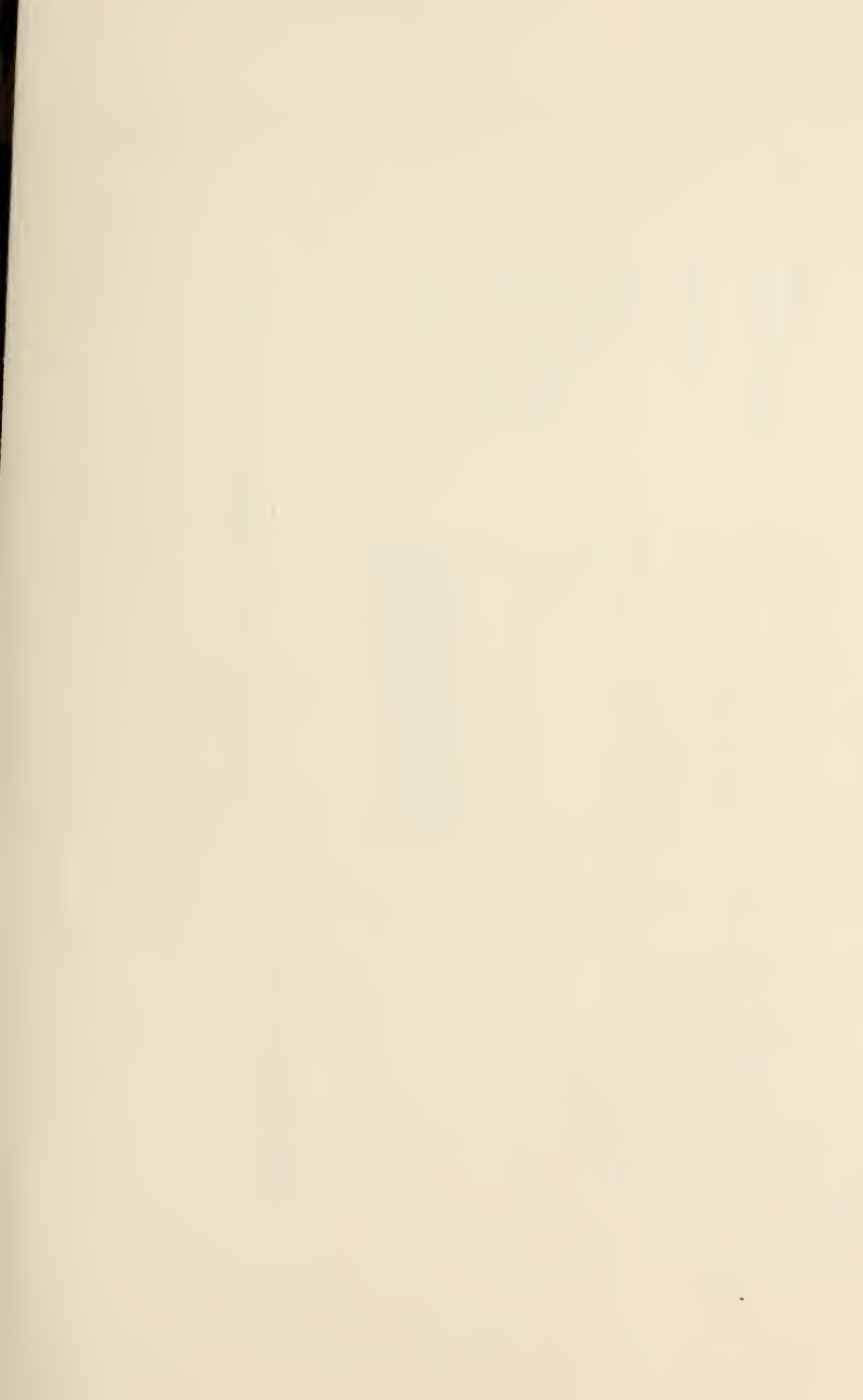
<i>dobrota</i>	<i>czystota</i>	<i>szczęrota</i>	<i>nędzota</i>	<i>cnota</i>
<i>dobroć</i>	<i>czystość</i>	<i>szczęrość</i>	<i>nędźność</i>	<i>cnotliwość.</i>

Tak: *prostota* naiwność i w estetyce tyle, co niewymuszoność, a *prostść* o kierunku; *ciepłota* temperatura a *ciepłść . . .*

W umiejętności można używać : *pięknota, dobrota, prawdota* (das Schöne, Gute und Wahre) dla różnicy od *piękności, dobroci, prawdy.*

-ość a -stwo, -eństwo.

<i>mnogość</i>	<i>przeciwność</i>	<i>bezecność</i>	<i>niedoleźność</i>	<i>dostojność</i>
<i>mnóstwo</i>	<i>przeciwieństwo</i>	<i>bezeceństwo</i>	<i>niedoleźtwo</i>	<i>dostojęństwo.</i>

LIBRARY OF CONGRESS

0 002 704 229 6 •